

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет педагогічної освіти та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ПЕДАГОГІКА

Збірник наукових праць

Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції
науковців, аспірантів та студентів
«Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи
та соціального забезпечення»
(14 травня 2025 р.)

Луцьк 2025

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету педагогічної освіти та соціальної роботи
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 9 від 28 квітня 2025 року)*

Редакційна колегія:

Антонюк В. З. – кандидат педагогічних наук, доцент Волинського національного університету імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Чернета С. Ю. – доктор педагогічних наук, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки (*заступник головного редактора*);

Лякішева А. В. – доктор педагогічних наук, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Корпач Н. І. – кандидат педагогічних наук, доцент Волинського національного університету імені Лесі Українки (*відповідальний секретар*).

Рецензенти:

Сидорук І. І. – доктор педагогічних наук, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Мельник І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Наукові керівники студентських тез.

Педагогіка [Текст] : зб. наук. пр. : матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2025. 188 с.

У збірнику вміщено наукові праці викладачів, аспірантів, студентів та практиків.

За зміст публікації та представлені результати дослідження відповідальність несуть автори.

УДК 37(082)

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2025

ЗМІСТ

Березюк Нійоля

Особливості соціальної адаптації підлітків у закладі загальної середньої освіти 7

Величко Ірина

Соціальний захист людей похилого віку в Україні 9

Гапончук (Нестерук) Юлія

Соціальні послуги в територіальних громадах: проблеми та перспективи ... 13

Грабовецький Віталій

Сутність та структура готовності майбутніх викладачів до організації інтерактивної навчальної взаємодії студентів 15

Герасимчук Діана

Окремі аспекти становлення та розвитку молодіжної політики в незалежній Україні 18

Глюза Софія

Особливості соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування 21

Гук Юлія

Профілактика адиктивної поведінки підлітків у діяльності соціального педагога у закладі освіти 23

Демидюк Діана

Генезис науково-теоретичних уявлень про феномен соціальної компетентності 26

Дригульський Антон

Збереження здоров'я учнів – пріоритетний вид діяльності педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти 29

Зоріло Дар`я

Актуальні проблеми (особливості) соціального забезпечення пацієнтів у реабілітаційному відділенні 33

Івасюк Ірина

Роль послуги раннього втручання у підтримці якості життя сімей, які виховують дітей з порушенням розвитку 35

Ільницький Іван

Соціальна підтримка людей похилого віку в умовах невизначеності 38

Калісь Анжеліка

Сутність, ознаки, форми психологічного насильства над дітьми в сім'ї 41

Карпин Софія

Механізми забезпечення соціального захисту населення територіальної громади 44

Кленшин Олександр

Соціальне страхування осіб з тимчасовою втратою працездатності в Україні 46

Кобиш Тетяна	
До проблеми соціального захисту людей похилого віку	49
Колесник Ольга	
Деякі аспекти підтримки ментального здоров'я підлітків	51
Копитко Тетяна	
Роль центрів життєстійкості у адаптації внутрішньо переміщених осіб у громадах	53
Кордиш Дарина	
Патронатна сім'я як об'єкт соціальної роботи	56
Корольчук Павло	
Сутність поняття «особистісний потенціал викладача»	58
Кравчук Олександр	
Емоційна стійкість підлітків як соціально-педагогічна проблема	60
Крупич Владислава	
Історія виникнення та розвитку соціальної реклами	61
Кузьміна Марія	
Соціальна ексклюзія дітей-сиріт у період війни	64
Кукушкін Василь	
Напрями діяльності фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб в громаді	69
Курпіта Софія	
Життєстійкість підлітків як механізм превенції девіантної поведінки	71
Лаборешних Анастасія	
Освіта під час війни: як навчання та підтримка можуть покращити ментальне здоров'я	73
Лисицька Наталія	
Роль супервізії та коучингу в професійній діяльності практичних психологів і соціальних працівників	76
Ліщук Богдан	
Розвиток адаптаційних можливостей дітей вимушених переселенців	79
Лов'ян Анастасія	
Соціальне консультування в умовах територіальної громади	81
Лотвин Іванна	
Напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі	83
Лошик Анна	
Дистантна сім'я як соціально-педагогічне явище	85
Лякішева Анна	
Залежність формування соціальної стратегії держави від викликів сьогодення	88
Мазур Олена	
Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей	89
Мазурок Софія	
Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб	92

Маківка Артур	94
Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи	
Мартинюк Тетяна, Петрович Валерій, Петрович Ігор	
Специфіка діяльності тренерів (фасилітаторів) профілактичних та психоедукаційних програм	96
Марценюк Тарас	
Булінг у підлітковому середовищі як актуальна соціально-педагогічна проблема	101
Матійців Богдан	
Соціальна підтримка родин дітей з РСА під час кризових ситуацій: стратегії адаптації та допомоги	105
Мельник Оксана	
Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля учнівської молоді	108
Мельничук Діана	
Вікові особливості формування життєстійкості	111
Мосейчук Олександр	
Ціннісні орієнтації в структурі моральної культури сучасної студентської молоді	113
Пелих Ярослав	
Підтримка дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні	116
Петрович Валерій, Кравчук Людмила	
Діяльність патронатної служби військової частини щодо підтримки військовослужбовців та членів їх сімей	119
Петрук Вікторія	
Кар'єрозорієнтований підхід у професійній підготовці соціальних працівників	123
Пилипчук Андрій	
Напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців	127
Пініс Ігор	
Теоретичний аналіз сутності педагогічної взаємодії у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти	128
Плахта Інна	
Соціальна адаптація учасників бойових дій та членів їх сімей	132
Положенцева Марія	
Роль і принципи менторської підтримки вразливих категорій здобувачів вищої освіти	134
Родіонова Вероніка	
Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні	137
Романюк Олександр	
Соціальна підтримка безробітних у Волинській області	138
Семенюк Яна	
Цільові програми соціального захисту населення в умовах територіальної громади	140

Скриннікова Вікторія	
Формування стресостійкості підлітків у Центрі для дітей та сімей Карітас Волинь	142
Сорока Мар'яна	
Реінтеграція ветеранів та ветеранок війни до цивільного життя	145
Ставицька Анастасія	
Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб	147
Степаненко Вікторія	
Специфіка використання технологічних прийомів розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку	150
Стеренчук Іван	
Соціально-педагогічна підтримка дітей із функціональними обмеженнями в ЗЗСО в умовах воєнного стану	152
Стременовський Іван	
Об'єднані територіальні громади як інноваційні соціальні інституції	155
Сушик Наталія, Шевчук Наталія	
Сутність, ознаки, показники залежності підлітків від соціальних мереж в Інтернеті	158
Терьошин Вадим	
Соціальна робота у сфері громадського здоров'я як важливий напрям діяльності соціального працівника	162
Трохимчук Богдана	
Соціально-педагогічний супровід підлітків в інклюзивному освітньому середовищі	164
Чашук Андрій	
Інтерактивне навчання як педагогічна технологія	166
Чикун Іван	
Особливості надання соціальних послуг особам з інвалідністю в умовах воєнного стану	170
Чих Наталія	
Формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників	172
Шишোলик Дарина	
Соціальний захист дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах	175
Шкорбатюк Богдан	
Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки юриста	178
Штефусь Діана	
Соціально-педагогічні аспекти розвитку комунікативної компетентності підлітків у соціальних мережах	181
Щира Софія	
Сутність, структура, зміст життєстійкості фахівців із соціальної роботи	183

Ніюля Березюк – *магістр спеціальності 231 «Соціальна робота» кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Наталія Сушик**

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Соціальна адаптація підлітків у закладі загальної середньої освіти є основою для формування соціальних компетентностей. Відомо, що підлітковий вік супроводжується становленням самосвідомості, набуттям навичок міжособистісної взаємодії, прийняттям соціальних норм, формуванням соціального інтелекту та іншими суперечливими процесами, саме тому актуальним практичним завданням залишається формування соціальної компетентності підлітків [1, с. 98].

Проблема соціальної адаптації підлітків неодноразово висвітлювалася в контексті вивчення соціально-психологічних вікових механізмів, видів, критеріїв, показників і рівнів адаптації: М. О. Андріяш, А. М. Гельбак, О. А. Дзюбенко, Н. М. Дідик, О. В. Завгородня, Т. А. Минаєнко та ін. Вивченню та розробці технології соціальної адаптації присвячені наукові публікації Т. В. Воронцової, Н. А. Клішевич, В. С. Пономаренко, Н. С. Сушик та ін.

Соціальна адаптація в закладі загальної середньої освіти – це «процес пристосування підлітків: психологічних можливостей, станів і механізмів до нових умов, змісту і форм навчання, а також соціальної ситуації [6, с. 197]». Наприклад, американський соціолог Т. Парсонс визначає соціальну адаптацію як різновид соціальної дії – системи учинків, методів і засобів за допомогою яких особа або група прагне змінити поведінку інших [5, с. 332].

Соціальна адаптація підлітків характеризується такими етапами: 1) ознайомлення з соціальними цінностями, нормами, правилами; 2) пристосування до нових соціальних стандартів поведінки; 3) прийняття нової системи соціальних цінностей, норм, правил [4, с. 257]. Окремі дослідники виділяють чотири стадії соціальної адаптації: 1) початкову, коли індивід ознайомлюється з цінностями, нормами, правилами поведінки, але свідомість, яка ще неадаптована до нового середовища, може їх відкидати; 2) стадія терпимості – індивід і суб'єкти нового середовища проявляють терпимість до цінностей один одного; 3) пристосування (акомодація) – визнання і прийняття індивідом нових правил; 4) асиміляція – повна адаптація, узгодження системи цінностей, норм, правил поведінки індивіда із середовищем (відмова від старих зразків поведінки, прийняття нових) [7; 8]. Інтегрованими процесами з соціальною адаптацією підлітків є різні види соціальної діяльності –

спілкування, навчання, праця, за допомогою яких відбувається повноцінна інтеграція в соціальне середовище.

На основі теоретичного аналізу ми виділяємо такі особливості соціальної адаптації підлітків у закладі загальної середньої освіти:

1. Соціальна адаптація підлітків за характером є динамічним процесом: регулярно змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Ці зміни прослідковуються у когнітивній, емоційній, вольовій, поведінковій сферах та найбільш виражаються на рівні соціальної взаємодії з однолітками.

2. Пріоритетною є взаємодія з однолітками. Вплив однолітків на соціалізацію / соціальну адаптацію підлітків залежить від кількох психологічних механізмів: копіювання – повторення моделей поведінки авторитетних особистостей, однолітків; наслідування – головний механізм у групі однолітків; ідентифікації – ототожнення себе з іншими; рефлексія – самоаналіз власної поведінки в різноманітних ситуаціях [2, с. 37].

3. У період соціальної адаптації підлітки здобувають нові знання, вміння, навички, здатності для ефективного виконання соціальної ролі «здобувача освіти».

4. Підлітки прагнуть більшої атономності, що може ускладнювати сприйняття соціальних норм і правил поведінки. Водночас проявляється суперечність (криза ідентичності) – залежність від думок і поведінки однокласників, вчителів, батьків.

5. Підлітки активно піддаються впливу зовнішніх факторів, що змінює їхнє самоставлення та поведінку, особливо в період кризи (війни). Негативний досвід, травматизація здатні змінити самоставлення, самооцінку і стратегії долаття життєвих труднощів.

6. Виявлено, що дівчата-підлітки суб'єктивно важче адаптуються, мають високий рівень рефлексії. Хлопці мають нижчу здатність до рефлексії та адаптації. Збільшення навантаження призводить до зниження мотивації у хлопців-підлітків, а низькі оцінки впливають на самоповагу й викликають реакції агресивного самозахисту [3, с. 85].

Отже, соціальна адаптація підлітків – це процес пристосування до нових або змінених умов соціального середовища, що передбачає узгодження вимог і очікувань, засвоєння нових соціальних ролей, цінностей, норм, правил поведінки, налагодження відносин з однолітками, педагогами, батьками, включає саморегуляцію, самореалізацію і є початком усвідомлення своєї цінності. Соціальна адаптація дітей підліткового віку в закладі загальної середньої освіти передбачає розвиток, формування, здобуття інтегрованої сукупності компетентностей особистості (соціальної, здоров'язбережувальної, комунікативної, правової, життєвої та інших), підвищення мотивації до навчання, моніторинг і підтримку психоемоційного стану підлітків в умовах війни тощо.

Джерела та література

1. Андріяш М. О. Спілкування в контексті соціального пізнання та соціальної адаптації в підлітковому віці. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 97–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_21_18 (дата звернення: 05.04.2025).

2. Єзерська Н. В. Аналіз проблем соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів підліткового віку. *Молодий вчений*. 2015. № 9(2). С. 123–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_9\(2\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_9(2)_32) (дата звернення: 05.04.2025).
3. Завгородня О. В., Мінаєнко Т. А., Депутат В. В. Гендерні аспекти адаптації підлітка до середньої ланки школи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2021. Т. 32(71), № 4. С. 82–87. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2021_32\(71\)_4_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2021_32(71)_4_16) (дата звернення: 05.04.2025).
4. Оверчук В. А. Соціально-психологічна адаптація особистості: дослідження феномену. «*Index Copernicus International*»: інформац. зб. *Міжнародної наукометричної бази (Республіка Польща)*. 2019. С. 255–266.
5. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість: зб. Творів / пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. Київ: Дух і літера, 2011. 337 с.
6. Татьянчиков А. О. Емпіричне дослідження адаптації підлітків до навчальної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2019. Вип. 1. С. 193–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2019_1_34 (дата звернення: 05.04.2025).
7. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
8. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах : дис... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2008. 278 с.

Ірина Величко – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Аналіз становища людей похилого віку показує, що вони є найбільш соціально вразливою групою населення і потребують особливої уваги з боку держави. В результаті соціальних реформ, що проводяться в нашій країні, питання соціального захисту людей похилого віку набуло особливої актуальності.

Соціальний захист людей похилого віку – це «сукупність нормативно закріплених гарантій, спрямованих на вирівнювання становища громадян з іншими членами суспільства при настанні старості» [8]; «це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій для громадян літнього та старечого віку, що базуються на принципах людинолюбства й милосердя стосовно нужденних членів суспільства з боку держави» [7].

Соціальний захист людей похилого віку включає в себе всі правові та практичні заходи, спрямовані на захист інтересів людей похилого віку. Найважливішим завданням сучасної системи соціального захисту в Україні є підтримання рівня життя пенсіонерів в екстремальних умовах та допомога їм в адаптації до наслідків розвитку ринкової економіки.

Отже, соціальний захист населення є суспільним інститутом, діяльність якого включає багато різноманітних форм соціально-економічних відносин, пов'язаних із захистом людей від різноманітних недоліків ринкових відносин, різноманітних ризиків і гарантій добробуту.

Основні потреби людей похилого віку повинні бути гарантовані: надійне житло, достатнє харчування, сприятливе життєве середовище і умови, що дозволяють використовувати залишки працездатності, людське спілкування і турбота, охорона здоров'я, медична і соціальна допомога і гідне поховання після смерті.

На конституційному рівні задекларовано право громадян України на соціальний захист. Так, відповідно до положень ст. 46 Конституції України, «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [3].

Держава гарантує кожному громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, подання різних видів допомоги шляхом:

- «реалізації права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я;
- забезпечення пенсіями і допомогою;
- надання житла;
- створення умов для підтримання здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки;
- забезпечення реалізації права на соціальні послуги, створення мережі установ та закладів, що надають соціальні послуги, забезпечення зміцнення і розвитку їх матеріально-технічної бази» [5].

Громадяни похилого віку нарівні з іншими громадянами мають право на допомогу:

- «у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в період роботи та необхідністю санаторно-курортного лікування;
- у період професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації;
- на інші види допомоги, передбачені законодавством» [5].

Основними проблемами пенсійної системи України на сучасному етапі є:

- співвідношення населення працездатного та пенсійного віку стрімко погіршується через падіння рівня народжуваності та зростання еміграції. Сьогодні Україна належить до країн зі старіючим населенням, що накладає

фінансовий тягар на працездатне населення, яке зобов'язане автоматично сплачувати внески до пенсійних фондів. Згідно з поточними прогнозами, до 2025 року в Україні на одного працюючого припадатиме один пенсіонер. Пенсійна реформа 2011 року значно підвищила пенсійний вік, але це не відповідає низькій очікуваній тривалості життя;

- пенсійні фонди постійно мають дефіцит, оскільки їхні бюджети незбалансовані і фінансуються з державного бюджету України, який постійно недофінансовується;

- низький рівень пенсій. Хоча державний бюджет щороку поступово збільшував мінімальну пенсію, це не встигало за швидким зростанням цін, а це означає, що значна частина населення незадоволена своїми пенсіями;

- за останні кілька років було реформовано пенсійну систему, вжито заходів для збалансування бюджету Пенсійного фонду України, підвищено та виплачено пенсії;

- нерозвиненість недержавного пенсійного забезпечення. Перший у світі недержавний пенсійний фонд було створено понад 100 років тому, але в Україні він з'явився лише у 2004 році.

- економічна нестабільність, військові події та інші фактори призвели до скорочення кількості платників внесків, що збільшило дефіцит фонду та ускладнило виплату пенсій;

- значний брак обізнаності населення щодо пенсійного забезпечення [6].

Офіційно українська пенсійна система складається з трьох рівнів.

1-й рівень: солідарна система. Всі працюючі люди фінансують пенсії нинішніх пенсіонерів, сплачуючи єдиний внесок на соціальне страхування. Пенсійні кошти на індивідуальних рахунках не накопичуються. Учасник 1-го рівня – Пенсійний фонд України. Резерви складаються з: єдиного соціального внеску (22 %), внесків до Пенсійного фонду та дотацій з державного бюджету.

2-й рівень: обов'язкове фінансування. На додаток до єдиного соціального внеску, із заробітної плати перераховуються кошти на обов'язковий недержавний пенсійний рахунок працівника в одному з недержавних пенсійних фондів (НПФ). Ці кошти призначені виключно для майбутніх пенсійних виплат власника рахунку. Заощаджена сума збільшується за рахунок інвестиційного доходу. Учасники рівня – НПФ/резервні фонди. Заощадження складаються з обов'язкових пенсійних внесків (2-7 % від заробітної плати) та інвестиційного доходу.

3-й рівень: добровільні заощадження. Громадяни та/або їхні роботодавці добровільно сплачують внески на особистий пенсійний рахунок у НПФ. Кошти учасника, якому належить рахунок, збільшуються за рахунок інвестиційного доходу, з якого учасник отримуватиме пенсію в майбутньому. Той самий рівень членства – НПФ. Заощадження здійснюються за рахунок індивідуальних та інституційних внесків та інвестиційного доходу [1].

Наразі в Україні діє солідарна пенсійна система, де всі працівники сплачують внески на свою пенсію і не роблять заощаджень. У накопичувальній системі роботодавці перераховують кошти із заробітної плати працівника на

його особистий пенсійний рахунок або громадяни добровільно роблять внески на особистий пенсійний рахунок в НПФ. Інвестиційний дохід збільшує фонд учасника. Джерелами пенсійних виплат є обов'язкові пенсійні внески (2-7 % від заробітної плати) та інвестиційний дохід (1-й рівень), а також внески фізичних осіб та/або підприємств й інвестиційний дохід (1-й рівень). Наразі в Україні діють лише 1-й та 3-й рівні.

Для більшості людей похилого віку пенсія є єдиним джерелом доходу. Однак одержувачі невеликих пенсій потребують додаткового соціального захисту.

Тому Україні варто вивчити досвід інших країн при запровадженні НПФ, щоб уникнути повторення помилок інших країн та впровадити найкращі міжнародні практики [4].

Запровадження недержавного пенсійного забезпечення в Україні є важливим кроком у реформуванні пенсійної системи та забезпеченні стабільності й ефективності системи соціального захисту.

Зростання бідності серед пенсіонерів та загострення соціальних проблем, спричинених війною, підкреслюють необхідність проведення пенсійної реформи для покращення соціального забезпечення. Одним із можливих рішень є запровадження накопичувальної пенсійної системи як другого рівня пенсійної системи. Основними напрямками вдосконалення пенсійної системи після війни є третій рівень: боротьба з тіньовою економікою та корупцією, зниження рівня безробіття та підвищення заробітної плати. Інформування громадськості про обов'язкове пенсійне забезпечення та його переваги також є важливим для ефективності системи. Основні цілі пенсійної реформи в Україні включають «підвищення рівня життя пенсіонерів, забезпечення зв'язку між розміром пенсії та доходом і стажем роботи, фінансову стабільність системи, заохочення до заощаджень й покращення адміністративного управління» [2].

Однак при реформуванні пенсійної системи важливо враховувати й інші аспекти, такі як підвищення ефективності управління державними пенсійними фондами, забезпечення адекватних пенсійних виплат та соціального захисту всіх верств населення з урахуванням особливостей та потреб різних груп.

Впровадження ефективних заходів для забезпечення стабільності та підвищення рівня пенсійного накопичення є важливим кроком на шляху до покращення соціального становища населення України.

Джерела та література

1. Бурденюк С. В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. Інноваційна економіка. 2020. № 5-6. С. 143-147. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/639>
2. Жихарєва В. В., Паршикова М. В., Хромих Т. В. Методичний підхід до прогнозування реальної дохідності інвестицій у недержавні пенсійні фонди. Економіка та суспільство. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/665https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/665>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Піщуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова, 2017. 456 с.
5. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від від 16.12.1993 № 3721-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t372100>
6. Сокурєнко О. А. Організаційно-правові засади та проблеми реалізації пенсійної реформи. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 243-246. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298>
7. Соціальний захист людей похилого віку в Україні. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/39125/mod_folder/
8. Соціальний захист людей похилого віку в Україні. URL: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id>

Юлія Гапончук (Нестерук) – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Забезпечення соціальних послуг є одним із ключових завдань територіальних громад у процесі децентралізації. Від ефективності надання цих послуг залежить якість життя громадян, особливо з вразливих верств населення. Соціальні послуги включають допомогу людям похилого віку, особам з інвалідністю, малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та іншим категоріям населення, які опинились в складних життєвих обставинах. Однак в даній сфері існує низка проблем, що потребують розгляду та формування напрямів їх вирішення.

Проблеми надання соціальних послуг у територіальних громадах:

Недостатнє фінансування. Обмеженість бюджетних коштів у громадах ускладнює можливості розширення спектру соціальних послуг. Через недостатнє фінансування громади не можуть забезпечити повноцінне функціонування соціальних установ, а також впроваджувати інноваційні підходи до надання послуг.

Нестача кваліфікованих кадрів. Відсутність соціальних працівників та фахівців у сфері соціальної роботи знижує ефективність надання соціальних послуг. У багатьох громадах відсутні кваліфіковані спеціалісти, що ускладнює процес надання якісної соціальної підтримки.

Неоднорідність доступу до послуг. Віддаленість сільських територій та слабка інфраструктура обмежують можливості громадян у користуванні

послугами. Люди, які проживають у сільській місцевості, часто змушені долати значні відстані, щоб отримати необхідні соціальні послуги.

Низький рівень інформованості населення. Громадяни часто не знають про можливості отримання соціальної допомоги. Недостатня інформаційна обізнаність призводить до того, що люди не звертаються за підтримкою, навіть коли вона їм потрібна.

Бюрократичні бар'єри. Процедури отримання соціальних послуг можуть бути складними та незрозумілими. Велика кількість документів, які необхідно оформлювати, ускладнює доступ до соціальної підтримки.

Перспективи розвитку системи соціальних послуг у територіальних громадах:

Збільшення фінансування та залучення грантів. Додаткові джерела фінансування дозволять розширити перелік послуг та покращити їх якість. Громади можуть залучати міжнародні гранти, державні субвенції та приватні інвестиції для розвитку соціальної сфери.

Підвищення рівня підготовки кадрів. Організація навчальних програм та тренінгів для соціальних працівників сприятиме професійному зростанню. Навчання дозволить підвищити кваліфікацію кадрів та впроваджувати сучасні методики соціальної роботи.

Розвиток цифрових технологій. Впровадження електронних сервісів для оформлення соціальної допомоги підвищить доступність послуг. Наприклад, розвиток електронних платформ для подачі заявок на отримання допомоги дозволить зменшити черги та спростити процес взаємодії громадян із соціальними службами.

Співпраця з громадськими організаціями. Взаємодія з неурядовими організаціями та волонтерами допоможе розширити спектр послуг. Громадські організації можуть виступати партнерами у реалізації соціальних програм та підтримці вразливих верств населення.

Децентралізація соціальних послуг. Передача повноважень громадам дозволить їм самостійно визначати потреби та шляхи їх задоволення. Це сприятиме більш ефективному використанню ресурсів та оперативному реагуванню на запити громадян.

Покращення інфраструктури соціальних установ. Створення сучасних центрів надання соціальних послуг із зручними умовами для отримувачів сприятиме покращенню доступності та якості соціального обслуговування.

Запровадження програм соціальної адаптації. Окрім матеріальної допомоги, важливо розвивати програми реабілітації, психологічної підтримки та соціальної інтеграції для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Реформування системи соціальних послуг у територіальних громадах має відбуватися комплексно, із залученням усіх зацікавлених сторін. Покращення фінансування, кадрове забезпечення, розвиток інфраструктури та цифровізація сприятимуть підвищенню якості соціального обслуговування та рівня життя населення. Крім того, важливо розвивати партнерські відносини між

державними установами, громадськими організаціями та бізнесом, щоб забезпечити комплексний підхід до вирішення соціальних проблем. Успішне впровадження цих заходів дозволить створити ефективну систему надання соціальних послуг, яка відповідатиме потребам усіх верств населення.

Джерела та література

1. Колосок А. М., Бичук І. О. Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 92-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>
2. Колосок А. М., Мартинюк Т. А., Мельник О. М. Діджиталізація надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 5. С. 134–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17>
3. Колосок А. М. Електронне урядування – шлях до формування соціально відповідальної держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6 (168) С. 417-422. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24038>

Віталій Грабовецький – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Олена Бєлкіна-Ковальчук**

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ

Важливою ознакою результативності підготовки майбутніх викладачів до організації інтерактивної навчальної взаємодії студентів є їхня здатність реалізовувати таку взаємодію в умовах реального освітнього процесу у вищій школі. У межах нашого дослідження готовність майбутніх викладачів до організації інтерактивної навчальної взаємодії розглядаємо як ключовий результат професійної підготовки. Підготовка трактується як процес формування готовності до реалізації педагогічної діяльності в умовах сучасної вищої школи. Єдність цих понять відображає поступове становлення професійної компетентності, а рівень сформованої готовності виступає важливим показником педагогічного професіоналізму.

З точки зору психології, готовність педагогів до організації інтерактивної навчальної взаємодії здобувачів освіти передбачає дослідження особливостей та характеру зв'язків між станом готовності та ефективною діяльністю (Г. Балл та ін.).

З точки зору педагогічної науки, феномен готовності передбачає вивчення та дослідження умов, засобів та методів, які б забезпечували таку готовність майбутніх педагогів (І. Богданова, В. Бондар, І. Гавриш, І. Глазкова, І. Дичківська, І. Зязюн, А. Линенко, П. Скляр, О. Ярошенко та ін.).

І. Зязюн професійну готовність розуміє як сформованість особистісних якостей, високий рівень спеціальних і загальних знань, здатність вирішувати різні педагогічні задачі, керувати діяльністю, проявляти гуманістичну позицію педагога [5].

В роботах ряду науковців (І. Андросчук, І. Богданової, І. Гавриш, І. Дичківської, О. Дубасенюк, А. Линенко, Н. Руденко та ін.) розглядається питання готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності. Така готовність трактується як складне особистісне утворення, яке характеризує професіоналізм педагога та є особливим психічним станом, що передбачає наявність образу, структури певної дії та професійної спрямованості свідомості на її виконання, настанови на усвідомлення педагогічного завдання, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку своїх можливостей у подоланні труднощів та необхідності досягнення певного результату [2, с. 37].

О. Ліба зауважує, що готовність розглядається як багатокomпонентне психолого-педагогічне утворення, яке охоплює не лише необхідні знання, уміння й навички, але й відповідає професійним вимогам, особистісним якостям і здібностям. Її структура включає пізнавальні компоненти (усвідомлення професійних завдань, оцінювання їх значущості), мотиваційні (інтерес до обраної професії, прагнення досягти успіху), а також волеві (здатність долати внутрішні перешкоди, мобілізувати ресурси). Таким чином, готовність охоплює когнітивну, операційну та аксіологічну складові [4, с. 80].

І. Андросчук розглядає готовність до педагогічної взаємодії як інтегральне, ієрархічно організоване утворення особистості майбутнього педагога, що виявляється у сформованій суб'єктній позиції, володінні знаннями про закономірності та способи організації співпраці, відкритості до комунікації та здатності до конструктивної взаємодії на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Такий рівень готовності, на думку дослідниці, дозволяє ефективно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу та запобігати виникненню конфліктів. До найбільш результативних форм формування цієї готовності І. Андросчук відносить педагогічну практику, самоосвіту, участь у тренінгах, круглих столах, а також опанування спецкурсів [1, с. 124].

Після завершення навчання у закладі вищої освіти професійна готовність майбутніх викладачів виступає важливою передумовою їхньої результативної педагогічної діяльності. Вона відображає інтегративну характеристику особистості, що сприяє ефективному виконанню професійних обов'язків, раціональному застосуванню набутих знань і досвіду, здатності до самоконтролю та налагодження інтерактивної взаємодії зі студентами. Професійна готовність є ключовим чинником швидкої адаптації випускників до реального освітнього середовища, подальшого фахового зростання й удосконалення [3, с. 136].

Поділяємо думку К. Петрик [6] про те, що готовність майбутніх викладачів до організації інтерактивної навчальної взаємодії студентів є важливою складовою їхнього професійного становлення, показником

сформованості фахової компетентності. Вона розкривається через систему компонентів, серед яких ключовими виступають: ціннісно-мотиваційний компонент, що передбачає наявність морально-етичних орієнтирів, пізнавальних інтересів, потреб у професійному зростанні, а також стійке прагнення до розвитку суб'єкт-суб'єктної взаємодії та оновлення знань; змістовно-процесуальний компонент, що охоплює засвоєння теоретичних і методичних основ організації інтерактивної навчальної взаємодії, сформованість практичних умінь щодо проведення мікрОВикладання та створення умов для активної участі студентів в освітньому процесі; особистісно-рефлексивний компонент, який включає усвідомлення власної суб'єктної позиції, здатність до проєктування та реалізації інтерактивних занять, розвиненість професійно значущих якостей (організаційних, комунікативних, морально-етичних, емоційно-вольових), а також прагнення до безперервного саморозвитку й професійного вдосконалення.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, представимо у таблиці структурні характеристики готовності майбутніх викладачів до інтерактивної навчальної взаємодії студентів.

Таблиця 1.

Структурні компоненти готовності майбутніх учителів до інтерактивної навчальної взаємодії

Компонент	Змістова характеристика
Ціннісно-мотиваційний	Формування позитивного ставлення до професійної діяльності викладача; наявність морально-етичних орієнтирів; мотивація до організації інтерактивної взаємодії; прагнення до саморозвитку й удосконалення.
Змістово-процесуальний	Знання методики інтерактивного навчання, дидактичних принципів; уміння застосовувати сучасні підходи під час заняття; навички мікрОВикладання з урахуванням активної участі студентів.
Особистісно-рефлексивний	Усвідомлення викладачем своєї суб'єктної ролі в освітньому процесі; здатність до рефлексії; емоційна стійкість; розвинені комунікативні якості; готовність до самоаналізу та професійного зростання.

Важливо підкреслити, що визначені вище структурні компоненти готовності відображають ключові орієнтири професійної підготовки майбутніх викладачів до організації інтерактивної навчальної взаємодії студентів. Готовність, у цьому контексті, постає не лише як результат навчання, але й як показник його якості, що виявляється у практичній педагогічній діяльності та виконує функції цілепокладання, регулювання й корекції професійної підготовки.

Різноманітні наукові підходи до трактування поняття «готовність» не суперечать один одному, а, навпаки, доповнюють, поглиблюють і розширюють уявлення про складність і багатовимірність цього феномена. У нашому дослідженні готовність майбутніх викладачів до організації інтерактивної

навчальної взаємодії розглядається як інтегративне, багатоаспектне утворення, що включає ціннісно-мотиваційний, змістовно-процесуальний та особистісно-рефлексивний компоненти. Вона передбачає здатність орієнтуватися в сучасних педагогічних інноваціях, моделювати, реалізовувати й аналізувати заняття у вищій школі з урахуванням принципів інтерактивного навчання, що сприяє розкриттю творчого потенціалу викладача. Кінцевим результатом підготовки має стати сформована професійна особистість педагога, здатного ефективно забезпечувати інтерактивну навчальну взаємодію студентів у реальних умовах функціонування сучасної вищої школи.

Джерела та література

1. Андрощук І. В. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.02. Хмельницький. 2018. 634 с.
2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47 URL : http://eprints.zu.edu.ua/4977/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F_2009.pdf76
3. Кривильова О. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: теоретичний та методичні аспекти : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2017. 305 с.
4. Ліба О. М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних технологій навчання математики в школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 352 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник для студ. вищ. пед. навч. закл. / І. А. Зязюн та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 3-є вид., доп. і перероб. Київ : СПБ Богданова А. М., 2008. 376 с. URL : https://www.pedagogic-master.com.ua/public/PM_Zyazyun.pdf
6. Петрик К. Ю. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Крістіна Юріївна Петрик ; наук. кер. Л. В. Коваль ; Бердянський державний педагогічний університет. – Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2020. – 23 с. URL : <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/1919>

Діана Герасимчук – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Надія Корпач**

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Повноцінний розвиток держави не може відбутися без урахування інтересів молоді тому держава має дбати про їх благополуччя, а державна молодіжна політика є одним з пріоритетних напрямів держави. Особливо це

важливо в сучасних умовах, коли відбувається інтеграція України до складу європейських країн.

Питання становлення, формування та реалізації державної молодіжної політики знайшли своє відображення у наукових працях Бородіна Є. І., Головатого М. Ф., Довгань Л. І, Кербаль М. О., Колісніченко Н. М., Лібанової Е. М., Перепелиці М. П., Сторожук Р. П., Ярошенко В. М. та інших.

Аналізуючи наукові доробки ми встановили, що становлення та розвиток молодіжної політики в Україні було започатковано «Декларацією про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р.) та Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р) які втратили чинність від 22.05.2021 року. Однак на етапі становлення державної молодіжної політики, коли розроблялися шляхи розвитку держави вищезазначені документи відіграли своє важливе значення оскільки визначали мету, завдання, напрями молодіжної політики яка тільки започатковувалась. Зокрема, згідно із Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» основна мета державної молодіжної політики полягала у створенні соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

Відповідно головними завданнями було визначено наступне: вивчення становища молоді; створення необхідних умов для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді, молодіжних організацій; допомога молодим людям у реалізації й самореалізації їх творчих можливостей та ініціатив; залучення молоді до активної участі в економічному розвитку держави; надання молоді освітніх послуг, сприяння у вихованні, духовному і фізичному розвитку, професійній підготовці. Водночас, для успішної реалізації молодіжної політики передбачалось налагодження співпраці всіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю.

У Декларації також чітко були розписані головні принципи державної молодіжної політики, а саме: повага до поглядів молоді та її переконань; залучення молоді до участі у формуванні й реалізації політики загалом та молодіжної зокрема; соціальний захист молодих громадян; сприяння ініціативності та активності молоді в усіх сферах суспільного життя.

Окрім завдань та принципів даний документ містив і основні напрями державної молодіжної політики, а саме: розвиток і захист інтелектуального потенціалу молоді, через здобуття молоддю освіти, спеціальної професійної підготовки та перепідготовки; забезпечення зайнятості молоді; оволодіння духовними і культурними цінностями українського народу; формування у молоді почуття національної гідності, патріотизму, готовності захищати суверенітет України; охорона здоров'я молоді з метою забезпечення здорового генофонду народу України.

У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.) зазначалося, що політика держави щодо молоді

здійснюється відповідним міністерством у справах молоді спільно з іншими міністерствами та центральними органами державної виконавчої влади України через місцеві органи державної виконавчої влади, у складі яких діють структурні підрозділи по роботі з молоддю взаємодіючи з молодіжними громадськими організаціями [4].

Основні права і обов'язки молоді, як і інших громадян України, на здобуття освіти зафіксовані в Конституції України (ст. 53), Законах України «Про освіту» (1991 р., який втратив чинність, а на заміну йому був прийнятий новий у 2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про вищу освіту (2014 р.)». Право на свободу об'єднуватись в політичні, громадські об'єднання також зазначено в Конституції України (ст.36) та деталізовано в Законах України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.), який також втратив чинність 22.05.2021 року, натомість був прийнятий Закон України «Про громадські об'єднання» (2013 р.), «Про волонтерську діяльність» (2011 р.) та ін. Долучаючись до волонтерської діяльності та громадських об'єднань молодь є потужним суб'єктом як у вирішенні молодіжних проблем та суспільних загалом.

Як бачимо, працюючи над вдосконалення молодіжної політики одні законодавчо-нормативні документи виконали свою суспільну місію та започаткували життя новим документам, зокрема Закону України «Про основні засади молодіжної політики (2021 р.), який комплексно містить основні позиції що мали місце у документах які втратили чинність та є актуальними сьогодні, орієнтири на майбутнє.

Аналіз був би не повний якби ми не дали коротку характеристику окремим програмам які були прийняті та реалізовувались серед молоді, а саме:

1. «Загальнодержавна програма підтримки молоді на 2004 – 2008 роки» (2003 р.) в якій говорилося про розвиток активності молоді, активізації участі в житті суспільства, вирішенні соціальних проблем молоді та покращенні координації зусиль органів державної влади та громадських організацій у сфері реалізації державної молодіжної політики.

2. «Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009 – 2015 роки» (2009 р.) містить шляхи та способи розв'язання соціальних проблем молоді через: збільшення фінансування; дослідження потреб молоді на основі яких розробити нові стандарти роботи з молоддю; більш активне впровадження сучасних технологій, які дають змогу забезпечити взаємодію з самою молоддю та соціальними інститутами, що працюють над розв'язанням проблем молоді, а відтак пропонується підсилити партнерство та взаємодію між ними.

3. «Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» (2013 р.) де наголошується на провадженні комплексної, послідовної та взаємоузгодженої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань, що представляють інтереси молоді у справі формування та реалізації державної молодіжної політики, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов для

стимулювання освіти, зайнятості, ініціатив, творчості та інноваційної діяльності молоді.

4. «Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016 – 2020 роки» (2016 р.) визначає пріоритети в галузі освіти шляхом формування державного замовлення відповідно потребам ринку праці, налагодженням співпраці навчальних закладів з роботодавцями. З метою забезпечення здорового способу життя проводити спортивні змагання на всіх рівнях держави (всеукраїнських, міжрегіональних, регіональних) тощо. Наголошується також на шляхах забезпечення зайнятості молоді, житлом; активізації їх участі у суспільно-політичному житті країни; сприянні інтеграції української молоді в європейське молодіжне середовище.

5. Подальший розвиток держави та потреба реформування вітчизняної державної молодіжної політики сприяли розробці «Дорожньої карти реформування молодіжної сфери, яку розроблено Міністерством молоді та спорту України спільно з молодіжними громадськими організаціями, Реанімаційним пакетом реформ, ООН в Україні, Центром підтримки реформ при Кабінеті Міністрів України» [1].

Отже, нормативно-правова база з моменту становлення та розвитку молодіжної політики оновлюється і реалізовується відповідно до розвитку суспільства. Ефективність її залежить від соціальної активності молоді та спроможності самої держави фінансувати законодавчо-нормативно визначені сфери та напрями соціальної підтримки молоді.

Джерела та література

1. Дорожня карта реформування молодіжної сфери. URL : <http://dsmsu.gov.ua/media/2015/07/15/7/Prezentaciya.pdf>
2. Лібанова Е. М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.
3. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / Перепелиця М. П. К. : Укр. інститут соціальних досліджень; Укр. центр політ. менеджменту, 2001. 242 с.
4. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лютого 1993 р. № 2998-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12/ed19930205>

Софія Глюза – здобувач освіти факультету педагогічної освіти та соціальної роботи ВНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Світлана Чернета**

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. В умовах російської агресії проти України проблема соціальної роботи, підтримки та захисту прав дитини набуває актуальності, оскільки суттєво збільшилась кількість дітей, які залишилися без

батьківського піклування. Саме тому українська держава сьогодні прикладає чимало зусиль для належного захисту дітей як повноцінних членів суспільства та як особливо вразливої категорії населення. В умовах війни вони потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства. Соціальна робота з такими дітьми є одним з найважливіших напрямів діяльності соціальних працівників та спрямована на забезпечення їхнього права на повноцінне життя та розвиток у суспільстві, на виховання в сімейному оточенні.

Кожній дитині потрібно надати можливість повністю реалізувати свій потенціал. Для неї слід забезпечити максимально можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, безпечне життя та захист від заподіяння шкоди, позитивні емоційні переживання, відчуття того, що її люблять та цінують, розвиток навичок догляду за собою й вирішення повсякденних проблем, позитивне уявлення про себе саму, розвиток навичок міжособистісного спілкування і впевненості у різних ситуаціях суспільної взаємодії. Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива – сімейні форми влаштування [2].

Пріоритетними напрямами державної політики є становлення альтернативних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, законодавчі зміни, спрямовані на державну підтримку таких форм виховання, нові можливості та ризики, пов'язані зі створенням і розвитком інституту прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу та патронату над дітьми.

Соціальна робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, поширюється на такі області, як:

- діагностика, яка дозволяє визначити основні проблеми дитини та розробити план її соціальної підтримки;
- соціальна адаптація, яка допомагає дитині адаптуватися до нових умов життя та сформувати необхідні соціальні навички;
- корекція, яка спрямована на вирішення проблем, що виникають у процесі адаптації;
- освітні можливості, які дадуть дітям можливість розвиватися та здобути необхідні навички для успішної адаптації до життя в суспільстві;
- соціальна інтеграція, яка допомагає дітям, які залишилися без батьківського піклування, адаптуватися до суспільства та відчувати себе його повноправними членами;
- розвиток особистих навичок і потенціалу, який допоможе дітям реалізувати свій потенціал і стати успішними в житті;
- соціальна реабілітація, спрямована на допомогу дітям у відновленні їхніх фізичних, психологічних та соціальних функцій [3].

Соціальна робота з цією категорією дітей передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах, а саме: планування, організацію, координацію, надання їм державних пільг, соціальної допомоги,

компенсаційних виплат та інших видів соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу щодо отримання означеної допомоги [4]. На думку О. Безпалько відносини у сфері соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування у територіальній громаді, повинні будуватися за принципом «знизу – вгору», що пов'язане в першу чергу з розв'язанням соціальних проблем, підвищенням рівня надання послуг та активізації членів громади через проведення відповідних акцій, заходів [1].

Висновок. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, повинна бути гнучкою, динамічною й реагувати на появу нових потреб та суспільних викликів сьогодення. Практика соціальної роботи з цією категорією дітей перебуває у стані постійного розвитку, що зумовлює необхідність вивчення тих досвіду та дієвих практик, які мали позитивні результати у вітчизняній соціальній роботі та в зарубіжних країнах.

Джерела та література

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
2. Ковальчук О. В., Червенко О. О. Соціальна робота з дітьми, котрі залишилися без батьківського піклування: технологічний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. С. 164-170.
3. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. і випр. Київ : МАУП, 2003. 168 с.
4. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. № 4, С. 68–75, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.9>

Юлія Гук – студентка факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – докторка філософії з соціальної роботи, доцентка **Ольга Столярник**

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Сучасне суспільство стикається з дедалі більшими викликами, пов'язаними з поширенням адиктивної поведінки серед підлітків, що зумовлено впливом цифрового середовища, соціально-економічною нестабільністю та зниженням рівня психоемоційної стійкості молодого покоління. Наявність адиктивних тенденцій, таких як зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, азартними іграми, компульсивне використання Інтернету та відеоігор, створює серйозні ризики для фізичного, психічного й соціального розвитку підлітків, негативно позначається на їхній академічній успішності, здатності до соціальної інтеграції та загальному рівні життєстійкості.

У контексті освітнього процесу соціальні педагоги відіграють ключову роль у запобіганні формуванню адиктивної поведінки, адже саме вони можуть здійснювати комплексну превентивну роботу, що охоплює як інформаційно-просвітницькі заходи, так і психологічну підтримку здобувачів освіти, розвиток їхніх соціальних навичок та формування здорових моделей поведінки. Важливість профілактичної діяльності в навчальному середовищі зумовлена також тим, що шкільний вік є критичним періодом у становленні особистості, і своєчасне втручання може запобігти розвитку залежностей у майбутньому.

Мета цієї розвідки – розкрити механізми профілактики адиктивної поведінки серед підлітків у закладі освіти та визначити напрями діяльності соціального педагога, спрямованих на формування здорового способу життя здобувачів освіти.

За визначенням О. Федоренко, «профілактика – сукупність заходів, спрямованих на попередження розладів психіки та поведінки, підтримку психічного благополуччя» [4]. Соціальні педагоги та соціальні працівники мають усвідомлювати, що профілактика спрямована на заплановане попередження певної несприятливої події, тобто на усунення причин, що можуть викликати певні небажані наслідки, тому слід відзначити, що вона проводиться у формі запланованих дій, націлених на досягнення конкретного позитивного результату, однак, водночас спрямована на запобігання можливих негативних явищ.

Профілактика адиктивної поведінки в освітніх закладах є важливим аспектом роботи соціального педагога, оскільки вона не лише допомагає зберегти здоров'я здобувачів освіти, але й сприяє їх соціальній адаптації та емоційній стабільності. Своєчасне виявлення та втручання у формування адиктивних звичок є запорукою того, що здобувач чи здобувачка освіти зможе уникнути серйозних проблем у майбутньому, таких як залежність від психоактивних речовин або шкідливих звичок, які можуть суттєво вплинути на його психічний і фізичний стан, а також на академічну успішність та особистісний розвиток.

Н. Синюк у своєму дослідженні, присвяченому підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками наркогенних речовин, підкреслює, що для ефективної профілактичної роботи соціальному педагогу необхідно оволодіти різними педагогічними методами, зокрема тими, що сприяють формуванню свідомості та особистісного розвитку підлітків. Це включає методи виховання, серед яких можна виокремити ті, що спрямовані на формування свідомості особистості, організацію діяльності та налагодження ефективного спілкування, а також на формування позитивного досвіду суспільної поведінки [3]. Серед таких методів варто згадати тренування, методи педагогічної вимоги, використання громадської думки, створення виховних ситуацій, а також методи прогнозування поведінки.

М. Шерстньова виділяє такі найбільш поширені форми соціальної профілактики, що повинні бути включені в інструментарій соціального педагога для запобігання формуванню адиктивної поведінки: соціальну

рекламу, інформаційно-освітні матеріали, лекції, відеолекторії, групові та індивідуальні бесіди, дебати, тренінги, форум-театр, масові заходи та акції, квести, арт-терапевтичні методики та інші форми, які сприяють ефективному залученню учасників і створенню умов для усвідомленої профілактики залежностей [1].

О. Ратинська визначає різні інструменти профілактики адиктивної поведінки у підлітків, поділяючи їх на первинну, вторинну та третинну профілактику. *Первинна профілактика* включає інструктажі та консультування для педагогів і батьків, лекції для учнів про психоактивні речовини, тренінги для вчителів, а також масові заходи та культурні акції, спрямовані на формування здорових соціальних зв'язків. *Вторинна профілактика* зосереджується на підлітках з першими ознаками адиктивної поведінки, включаючи відвідування наркодиспансерів, бесіди з фахівцями, конкурси відео-/фото соціальної реклами і соціально-психологічні тренінги. *Третинна профілактика* спрямована на підлітків із залежністю або у групі ризику, включаючи психологічні практикуми для батьків, індивідуальну роботу з учнями, які мають проблеми з наркотиками, а також навчання методам релаксації та стрес-менеджменту [2].

Розглядаючи методи профілактики, важливо наголосити на їх багатовимірності та комплексності, адже ефективна превентивна діяльність передбачає врахування не лише індивідуальних потреб здобувачів освіти, а й унікальних особливостей соціального середовища, в якому вони формуються та розвиваються. Успішна профілактична робота неможлива без інтеграції педагогічних, психологічних і соціальних підходів, що дозволяє не лише своєчасно ідентифікувати ризики виникнення залежностей, девіантної поведінки чи психоемоційних порушень, але й цілеспрямовано впливати на формування у дітей і підлітків стійких навичок здорового способу життя, емоційної саморегуляції, критичного мислення та здатності приймати відповідальні рішення.

Особливого значення набуває комплексний підхід, оскільки сучасне середовище, в якому перебувають підлітки, є динамічним і нерідко нестабільним, що зумовлює необхідність розроблення програм, здатних адаптуватися до швидких соціальних змін та задовольняти потреби різних категорій здобувачів освіти. Водночас превентивна діяльність не може бути універсальною, оскільки вибір конкретних методів та інструментів залежить від широкого спектра чинників: вікових, гендерних, психофізичних особливостей учнів, рівня їхньої інформованості про небезпеки залежностей, рівня розвитку соціальних навичок, а також від специфіки освітнього закладу, регіону, де він функціонує, і навіть соціально-економічної ситуації в громаді. Крім того, успішна реалізація профілактичних заходів потребує активної взаємодії між освітнім закладом, родиною та соціальними службами, адже лише спільні зусилля усіх суб'єктів соціалізації дитини можуть забезпечити створення безпечного та підтримувального середовища, у якому здобувачі освіти зможуть

не лише засвоїти знання про ризики, а й виробити внутрішню мотивацію до збереження власного фізичного та психічного здоров'я.

Належно побудована система профілактики має не лише убезпечувати дітей від ризикованої поведінки, а й сприяти їхньому гармонійному розвитку, соціальній інтеграції та здатності долати виклики сучасного життя. Саме тому превентивна діяльність повинна бути не епізодичною, а сталою та системною, оскільки лише за таких умов можна досягти стійких позитивних змін у поведінці та світоглядних установках здобувачів освіти. Комплексний підхід до профілактики адиктивної поведінки, що поєднує різні інструменти та методи, забезпечує ефективність впливу на підлітків і сприяє їх соціальній інтеграції та психологічному благополуччю. Тому діяльність соціального педагога у закладі освіти потребує не лише глибоких знань про профілактику залежностей, а й уміння застосовувати різноманітні підходи для досягнення оптимальних результатів.

Джерела та література

1. Мельничук М., Рева М. Психологічні особливості формування адиктивної поведінки підліткової та юнацької молоді. *Молодий вчений*. 2023. Вип. 5 (117). С. 70–72.
2. Ратинська О. Соціальна профілактика адиктивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1(38). С. 233–237.
3. Синюк Н. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками наркогенних речовин. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. Вип. 2(8). С. 228–231.
4. Федоренко О. *Профілактика девіантної поведінки підлітків: методичні рекомендації*. Київ, 2010.

Діана Демидюк – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Олена Бєлкіна-Ковальчук**

ГЕНЕЗИС НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу. «Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [7, с. 12].

Розроблення змісту поняття «соціальна компетентність» відбувалося в 70-90-х роках ХХ століття. Особливу роль у вивченні цієї наукової категорії відіграли німецькі вчені (К. Голтц, Ф. Дорш, У. Каннінг, Р. Ульріх, Р. Ульріх де Мюнк, Г. Фрош та ін.). Наприклад, саме поняття «соціальна компетентність»

уперше вводиться в науковий обіг родоначальником вивчення цього психолого-педагогічного феномену в зарубіжній науці, німецьким філософом і педагогом Г. Ротом у кінці 60-х років XX століття. У своїй праці «Педагогічна антропологія» він виокремлює три види компетентності людини: самокомпетентність (знання самого себе), соціальну компетентність (взаємодія з іншими) і предметну компетентність (практична дія) [5].

Трактування соціальної компетентності німецького дослідника стало основою для інших праць зарубіжних учених з соціальної психології, психології розвитку, клінічної психології та педагогіки в контексті вивчення соціальної компетентності (К. Гейнц, К. Голтц, М. Єрузаль, І. Клейн-Реслінг, Ф. Петерман та ін.). Необхідно зазначити, що найбільша кількість наукових робіт з проблеми соціальної компетентності належить іноземним ученим (А. Альгеве, Е. Вотерс, С. Грейф, У. Каннінг, К. Решке, Р. Ріман, В. Сейд, Г. Фрош, С. Шлютері, Е. Шмідт, Г. Шредер та інші). Водночас в останнє десятиліття у зв'язку зі змінами, що відбуваються в галузі освіти, все більшу увагу приділяють питанню соціальної компетентності і вітчизняні дослідники (І. Зарубінська, Л. Лепіхова, І. Міщенко та ін.) [5].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити висновки, що існують різні підходи до визначення соціальної компетентності: соціологічний, психологічний та педагогічний.

У рамках соціологічного підходу соціальна компетентність трактується як інтегративна характеристика особистості, що формується в процесі її соціалізації. Особистість розглядається як результат цілеспрямованого формального та неформального соціалізаційного впливу, який забезпечує засвоєння соціального досвіду та його ефективну реалізацію у практиці суспільного життя. Поняття соціальної компетентності охоплює здатність індивіда орієнтуватися в різноманітних соціальних контекстах, жити та діяти в умовах сучасного суспільства з ринковою економікою, ґрунтуючись на фундаментальних засадах методологічної, світоглядної, моральної, духовної та інформаційної культури. Соціально компетентна особистість володіє такими ключовими якостями, як: здатність до самостійного прийняття рішень, рефлексії власних почуттів і потреб; уміння контролювати негативні емоції та долати почуття невпевненості; сформоване бачення шляхів досягнення мети з урахуванням контексту; чутливість до очікувань, потреб та прав інших суб'єктів соціальної взаємодії; здатність моделювати поведінку відповідно до соціальних обставин, узгоджуючи особисті й колективні інтереси; усвідомлення того, що соціальна компетентність не має спільного з агресією, а базується на повазі до прав, обов'язків і гідності інших членів суспільства. Таким чином, соціальна компетентність постає як необхідна передумова успішної інтеграції особистості в суспільне середовище та її ефективної самореалізації у ньому.

З погляду психологічної науки, соціальна компетентність розглядається як особистісна якість, що забезпечує досягнення індивідом власних цілей із дотриманням соціально прийнятних норм поведінки. У контексті психології

розвитку ключовою складовою соціальної компетентності виступає здатність до розуміння й прийняття перспектив іншої людини, що виявляється через емпатію у процесі міжособистісної взаємодії. Емпатійна здатність розглядається не лише як емоційна чутливість, а й як когнітивне вміння прогнозувати поведінку та емоційні реакції інших, що сприяє ефективній адаптації у соціальному середовищі. Таким чином, соціальна компетентність у психологічному вимірі є чинником, що визначає успішність комунікації, кооперації та побудови гармонійних стосунків у суспільстві.

У педагогіці соціальна компетентність визначається як інтегрована характеристика особистості, що формується в процесі соціального розвитку. Її зміст відображає рівень особистісної зрілості й охоплює сукупність властивостей, потреб, здібностей, базових теоретичних уявлень і практичних навичок, які забезпечують ефективну взаємодію особистості в соціумі. Соціальна компетентність включає когнітивний (соціальне мислення, мовлення), поведінковий (міжособистісна взаємодія, навички співпраці) та емоційно-мотиваційний (мотиви, емоції, емпатія) компоненти. Цілісність цієї характеристики забезпечує здатність особистості адекватно діяти у складних соціальних ситуаціях, приймати зважені рішення та будувати конструктивну комунікацію. Особливе місце в педагогічному підході займає поняття суб'єктності, яке трактується як здатність особистості до самостійного цілевизначення, усвідомлення власних мотивів, побудови й реалізації планів дій, а також рефлексивної оцінки їх відповідності задуму. Суб'єктність виступає важливою умовою розвитку соціальної компетентності, оскільки сприяє формуванню активної життєвої позиції та відповідальності за власні дії у соціальному просторі.

Такі різноманітні підходи до розуміння сутності соціальної компетентності особистості призводить до неоднозначності в трактуванні її змісту, структури, функцій.

Проте ми поділяємо думку В. Ковальчук про те, що соціальна компетентність є виключно важливою базисною характеристикою особистості, яка відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці [3, с. 56]. Загалом соціальна компетентність більшістю дослідників розглядається як невід'ємна складова процесу соціалізації і є показником успішності її перебігу.

Процес формування соціальної компетентності проходить кілька етапів: соціальна адаптація; соціальна ідентифікація; індивідуалізація; персоніфікація.

М. Докторович виділяє такі функції соціальної компетентності: інформативну (наявність знань про способи діяльності, гуманно-діяльного ставлення до соціальних об'єктів і навколишнього середовища); атитюдну (центрується на суб'єктивно ціннісних орієнтаціях, які визначають соціально прийняті форми поведінки, діяння, вчинків); життєвофутурологічну (здатність проектувати власні дії, майбутнє та передбачати наслідки своєї поведінки); рефлексивну (самоаналіз та самооцінка дій, актів спілкування, вчинків);

комунікативну (вміння ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми, істотами (собака, кішка та ін.)); діяльнісну (вміле застосування набутого досвіду в повсякденному житті) [2].

Отже, трактування поняття «соціальна компетентність» є мінливим та його зміст не прив'язано до певного освітнього рівня, здібностей та знань особистості, а викликано соціальними процесами та змінами, що відбуваються в суспільстві. Тому у формуванні соціальної компетентності певну значущість мають соціальні, політичні, економічні, культурні умови, що вимагають постійного зростання особистісної, професійної та соціальної компетентності [6].

Джерела та література

1. Горещька І. С., Лалак Н. В. Соціальна компетентність як одна з ключових компетентностей здобувачів початкової освіти. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Випуск 2(35). 2023. С. 155-161. URL : <http://msu.edu.ua/>
2. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема. URL : dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/.../1/Докторович.pdf.
3. Ковальчук В. А. Соціальна компетентність: проблема визначення. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія : психолого-педагогічні науки*. 2002. №4. ч.1. С.54-57. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/12959/1/1.pdf>
4. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 49-53. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-6
5. Московчук О. С. Соціальна компетентність як психолого-педагогічний феномен. URL : ito.vspu.net/ENK/ped.../2_stattya_u_Peduniversiteti.pdf.
6. Мудрик А. Б. Соціальна компетентність особистості : постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету Серія : психологічні науки*. 2011. Випуск 94. С. 26-29. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream.pdf>
7. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

Антон Дригульський – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук доцент **Валерій Петрович**

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ – ПРІОРИТЕТНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проблема здоров'я розглядається нині як така, що або сприяє стабільному стійкому розвитку людства, або становить небезпеку його подальшому існуванню. Вирішити цю проблему можливо шляхом збереження та зміцнення здоров'я. Ми вважаємо, що збереження, зміцнення та розвиток здоров'я

учнівської молоді – це цілеспрямована, комплексна, системна діяльність, що поєднує освітні, політичні дії та дії зі створення сприятливого середовища, надання можливостей для розвитку особистості. Сьогодення вимагає розробки індивідуальних програм оздоровлення, різноманітних освітньо-оздоровчих послуг; ефективних форм та методів поєднання та взаємодії всіх соціальних інститутів для проведення занять, тренінгів, психолого-розвивальних, корекційних, оздоровчо-реалібітаційних впливів на становлення та розвиток особистості, стан здоров'я та спосіб життя здобувачів освіти[1]. Місія школи, що реалізує ідею здоров'яформуючої освіти, полягає у створенні особливого освітнього середовища, яке б ініціювало та сприяло процесові формування в учнів позитивної стійкої індивідуальної картини здоров'я як необхідної умови їхньої життєздатності.

Загальновідомо, що нинішній стан здоров'я молоді в Україні далекий від задовільного. Ця ситуація переконливо засвідчує необхідність розробки і впровадження якісно нових сучасних теоретичних засад і практичних підходів до проблеми охорони і зміцнення здоров'я молоді, а також підготовки майбутніх педагогів до діяльності щодо збереження здоров'я учнів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Проблема збереження, зміцнення і відтворення здоров'я особистості розглядається з різних наукових позицій у працях філософів, медиків, психологів, соціологів, педагогів (Г. Апанасенко, М. Віленський, М. Гончаренко, Т. Сущенко та ін.). Концептуальні основи здоров'язберігаючого виховання закладені в працях Б. Долинського, Є. Бойченко, О. Дубогай, Н. Зимівець, В. Оржеховської. Науковці Т. Бойченко, О. Вакуленко, Л. Ващенко, Т. Говорун, П. Гусак, Є. Коваленко, В. Петрович, Л. Рибалко, С. Свириденко, П. Щербань розробили ряд методичних рекомендацій щодо збереження здоров'я та формування здорового способу життя.

Визначення поняття «здоров'я» є фундаментальною проблемою сучасної психолого-педагогічної та медико-біологічної науки. Оскільки це поняття має багато аспектів і обумовлене багатьма чинниками, то вимагає для свого розв'язання комплексного підходу. У науковій літературі існує близько ста дефініцій поняття здоров'я. Саме тому однозначного, прийнятого для всіх визначення поняття «здоров'я» поки що не існує. В преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) говориться, що «здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя». Проте повне фізичне і психічне благополуччя може визначати лише ідеальне здоров'я, яке практично не зустрічається. Вважається, що здоров'я – це нормальний стан організму, який характеризується оптимальною саморегуляцією, повною узгодженістю при функціонуванні всіх органів та систем, рівновагою поміж організмом та оточуючим середовищем при відсутності хворобливих проявів [2]. Таким чином, здоров'я доцільно розглядати і як здатність організму активно та повноцінно пристосовуватись до змін оточуючого середовища, перебувати з ним у рівновазі.

Здоровий спосіб життя, на думку вітчизняних дослідників П. Гусака, Н. Зимівця, В. Петровича – особистісне новоутворення, продукт духовних і фізичних зусиль людини на основі відповідального ставлення до здоров'я, яке дозволяє виробляти та самостійно реалізувати цілісну систему дій з формування, збереження, відновлення та передачі всіх складових здоров'я у мінливих умовах чи змінювати середовище для активної життєдіяльності і благополуччя людини [1].

Сучасні уявлення про здоров'я людини, її здоровий спосіб життя, деякі характеристики цих понять логічно підводять до того, що досягнення високого рівня реалізації потенціалу особистого і суспільного здоров'я не може бути здійснено спонтанними, позасистемними зусиллями кількох ентузіастів або декількох груп людей, якщо воно не буде підтримано системою науково обґрунтованих заходів, котрі є природною частиною соціальної і освітньої політики країни. Такою системою є діяльність з *формування здорового способу життя (ФЗСЖ)*. Світовою спільнотою ФЗСЖ визначається як процес застосування зусиль для сприяння поліпшенню здоров'я і благополуччя взагалі, зокрема ефективній політиці, розробці доцільних програм, наданню відповідних послуг, які можуть підтримати та поліпшити наявні рівні здоров'я, дати людям змогу посилити контроль над власним здоров'ям і покращити його [2].

Основним завданням сучасної школи стає виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й уміє застосовувати їх у житті, діяти адекватно у відповідних ситуаціях, адаптуватися до складних соціальних умов, долати життєві труднощі, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, надавати опір негативним впливам. Від ставлення людини до свого здоров'я багато в чому залежить його збереження і зміцнення. Навчити дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одна з найважливіших проблем сучасної школи [4].

В педагогічній діяльності В. Сухомлинського завжди порушувалася проблема фізичного розвитку і здоров'я дітей. Він зазначав: «...Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то більша половина їх – про здоров'я» [3].

Стан здоров'я школярів у сучасній Україні викликає занепокоєння як у лікарів, так і у педагогів. Про це свідчать матеріали засобів масової інформації, а також статистичні дані, які стверджують, що за час навчання в школі кількість здорових дітей зменшується в 4-5 разів. Статистичні дані свідчать, що на сьогодні лише 6-8% учнів, що закінчують ЗЗСО, визнані здоровими, кожен другий має морфофункціональну патологію, 42% – хронічні захворювання [6].

Водночас тези про пріоритетність заходів, пов'язаних із охороною здоров'я дітей та підлітків, підвищення функціональних можливостей їхнього організму, рівня рухової підготовленості хоч і є основними в усіх програмах

навчання й виховання, але, на жаль, виконується дуже часто лише на теоретичному рівні.

Практична реалізація визначених завдань залежить, насамперед, від учителя, завдяки якому процес навчання має стати невід'ємною частиною збереження й зміцнення здоров'я дітей. Не менш важливим є й те, щоб учитель сам слугував прикладом здорового способу життя. Тому логічно виникають питання: Як учителеві допомогти дитині зберегти здоров'я, надане їй від народження? Як викликати у дітей бажання бути здоровими, піклуватися про своє самопочуття, тобто як навчити дитину бути компетентною в питаннях збереження особистого здоров'я та дотриманні здорового способу життя?

Вирішення проблеми збереження здоров'я школярів вбачається і науковцями, і управлінцями, і практиками освіти в систематичному прищеплюванні учням навичок особистої і громадської гігієни, розвитку індивідуальних здібностей дітей, проведенні бесід за участі відомих спортсменів, популяризації серед громадськості спортивних досягнень учнів[4].

Оскільки сучасні уявлення про здоровий спосіб життя тісно пов'язані з наявністю умінь і навичок, які допомагають людині бути здоровою, тому процес формування здорового способу життя потребує обов'язкового поєднання інформаційного та мотиваційного компонентів з практичною оздоровчою діяльністю учнів. Беручи до уваги інтенсифікацію навчального прогресу, несприятливі соціально-економічні умови життя в Україні, екологічну ситуацію, військові дії на території нашої держави, доцільним, на нашу думку, може стати застосування в освітніх закладах моделей «Школа здоров'я і розвитку дитини», «Навчання в русі» та ін., розроблених вітчизняними науковцями та практиками. Метою цих програм є підвищення рівня фізичного, психічного і духовного здоров'я, зниження загальної захворюваності дітей різними способами[3].

Здоров'я можна «розкласти» на складові (компоненти). Усі вони специфічні, зумовлені соціальними особливостями сутності людини. У всіх впроваджуваних моделях здоров'язбереження виділяються такі основні складові здоров'я, як фізична, соціальна, психічна, духовна. Кожна складова здоров'я багатогранна, непроста. Але лише завдяки органічному поєднанню цих компонентів може формуватися й розвиватися здоров'я людини. Так, оцінювання рівня розвитку особистості на певному етапі навчання в інтегрованій моделі «Школа здоров'я і розвитку» (автор проф. О.Дубогай) здійснюється за допомогою кваліметричного методу, тобто проводиться оцінка параметрів особистості учнів. Таких критеріїв є п'ять: рівень знань, умінь та навичок; рівень творчого розвитку; рівень морального розвитку; рівень індивідуально - психічного розвитку; рівень розвитку фізичної культури [3].

Як показує досвід впровадження моделі О. Дубогай та інших здоров'язбережувальних технологій, для успішного формування в учнів умінь і навичок здорового способу життя слід дотримуватися таких педагогічних умов: озброєння учнів знаннями про здоров'я людини та способи його збереження; виховання позитивного ставлення до здоров'я, прагнення докласти зусиль для

його збереження і зміцнення; формування в учнів умінь і навичок здорового способу життя шляхом залучення їх до позанавчальної діяльності; профілактика та подолання негативних звичок; підтримка гуманної, доброзичливої атмосфери в шкільних та класних колективах відповідно до саногенної педагогіки; залучення до співпраці батьків, передача їм певних знань [3; 4].

У своїй роботі педагогічному працівнику ЗЗСО потрібно пам'ятати – ніщо не впливає на особистість дитини і підлітка з такою силою, як усвідомлення свого значення і ролі в житті. І саме цей момент є чи не найпотужнішим фактором формування успішної і здорової особистості. Навчити дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одна з найважливіших проблем сучасної школи. Ефективність ФЗСЖ прямо пов'язана з активним залученням учнів до здоров'язберігаючого навчального процесу, формуванням у них активної позиції щодо зміцнення і збереження власного здоров'я. Особливого значення в процесі формування здорового способу життя школярів набувають систематичність, безперервність, послідовність, інтегративність їх навчання і виховання, які дають можливість організовувати та проводити здоров'язбережувальну та оздоровчу роботу з ними.

Джерела та література

1. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології : монографія / П. Гусак, Н. Зимівець, В. Петрович. Волин. націон. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : ВАТ „Волин. обл. друк.”, 2009. 220 с.
2. Глосарій термінів з питань зміцнення здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я. Женева. 2008. 48 с.
3. Дубогай О., Цьось А. Навчання в русі. Здоров'язбережувальні педагогічні технології для дошкільнят та учнів [Текст] : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 324 с.
4. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : колективна монографія / за заг. ред. : Л. М. Рибалко. Тернопіль. 2019. 400 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Здоров%27язбережувальні2019.pdf>.
5. Здоров'я – моя цінність: Метод. матеріали до тренінгу / Автор-упоряд.: О.М.Петрик; За заг.ред. І.Д.Зверевої. К.: Наук. світ, 2005. 53 с.
6. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» : Указ Президента України №42/2016. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/422016-19772>

Дар'я Зоріло – студентка факультету соціальної та психологічної освіти, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи **Тетяна Кочубей**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ (ОСОБЛИВОСТІ) СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАЦІЄНТІВ У РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ВІДДІЛЕННІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну суттєво змінило, як кількісно так і якісно, надання реабілітаційних послуг у медичних

закладах. Станом на 22 серпня 2023 року Національною службою охорони України, як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення укладено договори «Реабілітаційна допомога дітям та дорослим в амбулаторних умовах» та «Реабілітаційна допомога дітям та дорослим в стаціонарних умовах» з 421 закладом зі всієї України. Для порівняння з 2022 роком реабілітаційні відділення забезпечували менше 4000 реабілітаційних циклів на добу, а в 2023 році цей показник зріс до більше ніж 8 000 реабілітаційних циклів на день. Наведені Міністерством охорони здоров'я України показники засвідчують про значне збільшення потреби в реабілітаційних послугах. Відповідно до «Порядку організації надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я» (2022), Міністерством охорони здоров'я України проведено дослідження, яке засвідчує, що всі обстежені реабілітаційні заклади охорони здоров'я станом на 2023 рік мали надмірне навантаження [1].

Варто також зацентувати увагу на тому, що саме реабілітація відіграє важливу роль у процесі одужання та повернення до соціуму людей, які перенесли травми, інсульт, операції або страждають від хронічних хвороб. Проте успішність цього процесу залежить, насамперед, не тільки від медичних послуг, а й від рівня соціального забезпечення пацієнтів. Адже, обов'язком держави є створення пацієнтам умов для доступної та якісної реабілітації, хоча на практиці існує багато перешкод, які ускладнюють цей важливий процес [2]. Одним з основних викликів доступної та якісної реабілітації є також брак державного фінансування. Значна кількість реабілітаційних процедур є досить дорогими, тому не всі пацієнти спроможні оплатити якісне лікування. Державні квоти нерідко покривають лише базові послуги, тоді як сучасні методи реабілітації, як-от роботизована терапія, залишаються недосяжними для більшості людей. Пацієнти з сільської місцевості, особи з інвалідністю, ветерани війни та соціально незахищені категорії верств населення мають обмежений доступ до реабілітаційних відділень через відсутність медичних закладів у регіонах, відсутність транспорту та недостатню обізнаність щодо можливостей отримання допомоги. Після завершення курсу реабілітації багато пацієнтів відчують труднощі з поверненням до роботи чи звичайного життя. Причини цього різні – від відсутності програм професійної адаптації, дискримінації на ринку праці та недостатньої підтримки від соціальних служб [3].

На даний час в Україні відчувається значна нестача реабілітологів, ерготерапевтів, логопедів та інших фахівців у цій галузі медицини. Окрім того, в багатьох державних установах відсутнє сучасне обладнання для фізичної реабілітації, що значно зменшує результативність реабілітаційних заходів. Адже, реабілітація – це не лише медичний процес, а й довгий соціальний шлях, який потребує підтримки від родини та громади. Проте, насправді, багато пацієнтів залишаються без психологічної підтримки, соціальних програм або належного догляду після виписки з медичного закладу. Для поліпшення

соціального забезпечення пацієнтів реабілітаційних відділень потрібні такі кроки як: 1) збільшення державного фінансування – розширення програм безкоштовної реабілітації, оновлення обладнання та підготовка спеціалістів; 2) покращення доступності послуг – відкриття нових реабілітаційних центрів у регіонах, забезпечення транспортної доступності; 3) впровадження програм соціальної адаптації – навчання новим професіям, адаптація робочих місць для людей з обмеженими можливостями; 4) підготовка та підвищення кваліфікації медичних кадрів, зокрема розвиток напрямів ерготерапії, логопедії, психосоціальної реабілітації; 4) розширення підтримки сімей пацієнтів – організація груп підтримки, психологічне консультування для близьких [4]. Тому соціальне забезпечення є невід’ємною складовою реабілітаційного процесу, адже від рівня підтримки держави, медичних закладів та громадськості залежить якість життя пацієнтів після травм, захворювань чи операцій. Незважаючи на численні проблеми, впровадження комплексного підходу, зокрема збільшення фінансування, розвиток професійної реабілітації та соціальної підтримки, сприятиме покращенню ситуації та ефективній інтеграції пацієнтів у суспільство.

Джерел та література

1. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Відомості Верховної ради України, 2006. № 2-3. С. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
2. Звіт національної служби здоров’я України. URL: <https://edata.e-health.gov.ua/storage/files/4qrt2022-report.pdf?1682322953>
3. Остролуцька Л. І. Дисертація розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90- ті рр. XX – початок XXI століття) 13.00.05 – соціальна педагогіка Педагогічні науки. 326 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36223/1/dis_%D0%9E%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B.%D0%86.pdf
4. Шевчук В. І., Яворовенко О. Б., Беляєва Н. М., Шевчук С. В. Р 31 Реабілітація інвалідів: Монографія. Вінниця: ФОП Данилюк В.Г., 2012. 216 с.

Ірина Івасюк – студентка факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – докторка філософії з соціальної роботи, доцентка Ольга Столярник

РОЛЬ ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ У ПІДТРИМЦІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ РОЗВИТКУ

Сучасне суспільство дедалі більше усвідомлює необхідність комплексної підтримки сімей, які виховують дітей з порушенням розвитку, оскільки раннє виявлення та корекція таких станів значно підвищують шанси на успішну

соціальну адаптацію та покращення якості життя дитини. Саме тому послуга раннього втручання набуває особливої актуальності, адже вона спрямована не лише на допомогу самій дитині, а й на підтримку її родини, що є ключовим фактором у створенні сприятливого середовища для розвитку.

Мета цього дослідження – виявити місце послуг раннього втручання у системі комплексної соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з ризиком або уже наявними порушеннями розвитку.

Механізми реалізації послуги раннього втручання базуються на міждисциплінарному підході, оскільки ефективна допомога вимагає співпраці фахівців різних галузей, зокрема лікарів, педагогів, психологів, соціальних працівників та реабілітологів. По-перше, важливу роль відіграє своєчасна діагностика, яка дозволяє виявити порушення розвитку на ранніх етапах, що, своєю чергою, дає можливість застосувати відповідні методи корекції. По-друге, велике значення має комплексна підтримка батьків, адже їхнє емоційне вигорання та нестача інформації про особливості виховання дитини можуть значно ускладнювати процес реабілітації. По-третє, програми раннього втручання передбачають індивідуалізований підхід, який дозволяє адаптувати методи підтримки відповідно до конкретних потреб дитини та її родини. Такий підхід забезпечує цілісну оцінку потреб дитини та розробку індивідуального плану допомоги, який максимально враховує її сильні сторони та потенційні можливості. Завдяки цьому вдається не лише мінімізувати труднощі, з якими стикається дитина, а й сприяти її гармонійному розвитку в природному середовищі, зокрема в сім'ї, дошкільних закладах та у громаді загалом [2; 3].

Роль послуги раннього втручання у забезпеченні якості життя сімей, які виховують дітей з порушенням розвитку, є надзвичайно важливою, оскільки вона сприяє не лише покращенню фізичного та когнітивного стану дитини, а й зміцненню емоційної стабільності батьків, що допомагає їм впевненіше справлятися з труднощами. Завдяки такій підтримці родини отримують доступ до необхідних ресурсів, соціального супроводу та психологічної допомоги, що мінімізує ризик соціальної ізоляції та сприяє інтеграції дитини в освітнє середовище [1; 3].

Сучасні послуги раннього втручання залучають, підтримують і надають батькам можливість брати участь у процесах прийняття рішень щодо механізмів взаємодії з дитиною та сім'єю в цілому, що підвищують впевненість членів сім'ї у власних силах, керованості обставинами та формують їх відповідальність. Кейс-менеджер та мультидисциплінарна команда послуги раннього втручання спільно з батьками проводить спільну комплексну оцінку потреб дитини та сім'ї та вибудовують індивідуальні плани соціальної підтримки, яка в свою чергу характеризується сімейно-центрованим підходом, втручанням, що здійснюється у природному еко-соціальному контексті, опертям на сильні сторони та ресурси дитини й сім'ї. Сімейно-центрований підхід у ранньому втручанні означає, що головним фокусом є не лише дитина з порушенням розвитку, а й уся сім'я, оскільки саме батьки є основними вихователями та джерелом підтримки для своєї дитини.

У контексті соціальної підтримки батьків цей підхід має кілька ключових характеристик: (1) *партнерство між фахівцями та батьками* – спеціалісти працюють разом із родиною, прислухаючись до її потреб, очікувань і пріоритетів, що дозволяє зробити допомогу максимально ефективною та адаптованою; (2) *визнання унікальності кожної сім'ї* – кожна родина має свої особливості, ресурси та виклики, тому підтримка повинна враховувати індивідуальні обставини, традиції та стиль життя сім'ї; (3) *залучення батьків до процесу втручання* – програми раннього втручання навчають батьків ефективним методам взаємодії з дитиною, що сприяє не лише її розвитку, а й зміцненню впевненості батьків у власних силах; (4) *емоційна підтримка та психологічне благополуччя* – батьки часто стикаються з тривожністю, стресом або емоційним вигоранням, тому важливим елементом раннього втручання є надання психологічної допомоги та створення мережі підтримки; (5) *забезпечення доступу до соціальних ресурсів* – сім'ям надається інформація та можливість користуватися соціальними послугами, фінансовою допомогою, освітніми програмами та іншими ресурсами, які сприяють їхній соціальній інтеграції та підвищенню якості життя; (6) *гнучкість та адаптивність програм* – послуги раннього втручання будуються таким чином, щоб відповідати реальним потребам родини, враховуючи її можливості, час та пріоритети [1; 2; 3].

Сімейно-центрований підхід у ранньому втручанні не лише допомагає дитині, а й забезпечує батьків необхідною підтримкою, знаннями та ресурсами, що сприяє підвищенню якості життя всієї родини. Одним із ключових аспектів раннього втручання є інтегрований та комплексний підхід, який передбачає взаємодію медичних, педагогічних, соціальних та психологічних спеціалістів. Завдяки такій інтеграції зусиль, сім'я має вищий доступ до достовірної інформації про стан здоров'я дитини та практичних рекомендацій щодо її розвитку, методів навчання та соціальної адаптації. Крім того, консультації з фахівцями допомагають подолати почуття самотності та безпорадності, адже батьки починають розуміти, що вони не залишені наодинці зі своїми проблемами, а мають підтримку кваліфікованих професіоналів та спільноти людей, які зіткнулися з подібними викликами [3].

Раннє втручання сприяє емоційному благополуччю батьків, зменшенню рівня стресу та розвитку впевненості у власних силах, адже коли родина отримує необхідну інформацію про особливості розвитку дитини, розуміє шляхи подолання труднощів і бачить позитивну динаміку, це значно знижує рівень тривожності та допомагає зосередитися на можливостях, а не на обмеженнях. Батьки, які своєчасно залучаються до процесу раннього втручання, мають більше шансів уникнути емоційного вигорання, а також розвинути навички ефективного виховання та взаємодії з дитиною [1].

Раннє втручання допомагає родинам уникнути соціальної ізоляції, розширюючи їхні можливості для активної участі в житті громади. Завдяки таким програмам батьки можуть відвідувати групи підтримки, спілкуватися з іншими родинами, обмінюватися досвідом і формувати нові соціальні зв'язки,

що в свою чергу сприяє не лише зниженню відчуття самотності, а й створенню потужної підтримувальної мережі, що допомагає справлятися з викликами та приймати більш виважені рішення. Окрім того, своєчасне втручання зменшує потребу в дорого вартісних послугах медичної реабілітації та спеціального догляду в майбутньому: чим швидше дитина отримає необхідну допомогу, тим більше шансів на її самостійність, що, у свою чергу, знижує навантаження на сімейний бюджет і дозволяє батькам повноцінно працювати, планувати майбутнє та забезпечувати належний рівень життя для всіх членів родини [2; 3].

Таким чином, раннє втручання є не просто допомогою для дитини, а комплексною системою підтримки, що сприяє зміцненню емоційного стану батьків, їхній соціальній інтеграції та фінансовій стабільності. Завдяки ранній діагностиці, професійному супроводу та залученню сім'ї до процесу розвитку дитини, якість життя всіх її членів значно покращується, а сама родина отримує необхідні ресурси для подолання труднощів і досягнення гармонійного співіснування.

Джерела та література

1. Слезанська Г., Криницька І., Скочко М. Раннє втручання у роботі з дітьми з інвалідністю: комплексна соціально-реабілітаційна послуга, функціональний підхід чи система допомоги? *Social Work and Education*. 2023. Вип.10 (4). С. 486-502.
2. McCarthy E., Guerin S. Family-centred care in early intervention: A systematic review of the processes and outcomes of family-centred care and impacting factors. *Child: care, health and development*. 2022. Vol. 48(1). P. 1-32.
3. Wainer A., Hepburn S., McMahon Griffith E. Remembering parents in parent-mediated early intervention: An approach to examining impact on parents and families. *Autism*. 2017. Vol. 21(1). P. 5-17.

Ільницький Іван – студент факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи **Віра Корнят**

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Сьогодні соціальна робота в світі, а українському суспільстві особливо, стикається з низкою викликів, серед яких особливої уваги та вирішення потребує проблема соціальної підтримки людей похилого віку. В умовах невизначеності, яка спричиненої повномасштабною війною, економічною нестабільністю, пандемією та іншими кризовими ситуаціями, питання забезпечення гідного рівня життя для старшого покоління стає вкрай актуальним.

Люди похилого віку є важливою частиною суспільства, проте в умовах невизначеності вони стикаються з низкою нових для них проблем. Соціальна

ізоляція, проблеми з доступом до якісних послуг, фінансова нестабільність та зміни у звичному способі життя можуть суттєво впливати на їхнє благополуччя. У таких умовах особливої ваги набуває підтримка літніх людей – як на рівні державної соціальної політики, так і через родинні та громадські ініціативи. Забезпечення їхніх базових потреб, створення можливостей для активної участі в суспільному житті та подолання стереотипів щодо старості є важливими завданнями, що потребують комплексного підходу та співпраці різних соціальних інституцій.

Соціальна підтримка літніх людей включає як матеріальні аспекти, такі як пенсійне забезпечення та медична допомога, так і психологічну та емоційну підтримку, що сприяє їхній адаптації до змінних умов життя. Важливу роль у цьому процесі відіграють як державні інституції, так і громадські організації, волонтерські ініціативи та соціальні служби.

У світовій практиці пенсійного забезпечення старість зазвичай визначається з досягненням 60–65 років. Такі вікові межі закріплені в різних міжнародних документах, зокрема директивах ООН та МОП, де до категорії людей похилого віку відносять осіб від 60 років і старших. ВООЗ пропонує більш деталізовану класифікацію: до літніх людей належать особи віком 60–74 років, до старих – 75–89 років, а ті, хто досягнув 90 років і більше, вважаються довгожителами. Такий підхід дозволяє точніше розглядати особливості кожного етапу старіння та адаптовувати соціальні й медичні програми відповідно до потреб різних вікових груп [1, с.33].

Науковиця Т. Голубенко зазначає, що в українському суспільстві поняття «людина похилого віку» традиційно пов'язане з пенсійним віком, який, відповідно до законодавства, становить 60 років [1, с.34]. Водночас старість часто сприймалася як етап життя, що має переважно негативні характеристики, особливо в умовах скорочення кількості молодого населення, здатного підтримувати літніх людей. Це створює додаткові соціально-економічні виклики, які ще більше загострюються в умовах військового конфлікту.

Люди похилого віку є однією з найбільш уразливих соціальних груп, оскільки їхнє становище в умовах суспільних змін супроводжується значними ризиками. Серед основних викликів можна виокремити погіршення стану здоров'я, фінансову нестабільність, зниження здатності до самообслуговування, втрату звичного соціального статусу та обмежені можливості для соціальної мобільності. Усе це ускладнює їхню адаптацію до нових реалій і потребує комплексних заходів соціальної підтримки [1, с.37].

Проблема втрати свободи, яку можемо розглядати в контексті самореалізації людей старшого віку, включає кілька важливих аспектів. Для цієї категорії населення свобода охоплює політичні права, можливості самовираження, свободу пересування, що дає змогу краще орієнтуватися в навколишньому середовищі, а також здатність брати участь у економічній конкуренції. Проте, українські пенсіонери часто не готові до економічної конкуренції через значні фінансові труднощі, зокрема втрату заощаджень після розпаду СРСР та низьким рівнем пенсійного забезпечення в незалежній

Україні. Також літні люди стикаються з обмеженнями свободи пересування, що пов'язані як з фізичними можливостями, так і з недостатньою підтримкою з боку інфраструктури, наприклад, через відсутність безбар'єрного простору. Крім того, система безкоштовного проїзду в громадському транспорті не завжди є доступною чи ефективною, що ще більше обмежує можливості для мобільності пенсіонерів. Враховуючи ці фактори, соціальне середовище створює мінімальні можливості для розширення життєвого простору людей старшого віку [1, с.38].

Соціальна робота з людьми похилого віку під час війни є особливо важливим і відповідальним завданням, оскільки ця категорія населення стає ще більш уразливою та потребує спеціальної підтримки й захисту. У воєнний час доступ до життєво необхідних ресурсів, таких як їжа, вода, ліки та житло, може бути обмеженим, а загрози фізичній та соціальній безпеці – значно зростати. Тому соціальні працівники відіграють ключову роль у забезпеченні базових потреб літніх людей, організації їхньої евакуації, наданні консультацій щодо особистої безпеки та підтримці соціальних зв'язків [2, с.52].

Окрім цього, важливим аспектом є доступ до інформації про права та можливості отримання допомоги, що сприяє зниженню рівня самотності й ізоляції. Соціальні працівники можуть не лише надавати практичну та правову допомогу, а й допомагати літнім людям зберігати відчуття соціальної включеності, що особливо важливо в кризових умовах [2, с.52].

Отже, можемо зазначити, що старість, незважаючи на її значення в суспільстві, супроводжується численними викликами, особливо в умовах соціально-економічної нестабільності та воєнного конфлікту. Люди похилого віку часто стикаються з проблемами соціальної ізоляції, фінансовою нестабільністю та обмеженням свободи пересування, що ускладнює їхню адаптацію до нових реалій. Важливою є підтримка цієї категорії населення на всіх рівнях: від державної політики до родинних та громадських ініціатив. Забезпечення базових потреб, надання консультацій, доступ до правової допомоги та підтримка соціальних зв'язків є критично важливими для збереження їхнього благополуччя. Соціальні працівники відіграють ключову роль у створенні умов для активної участі літніх людей у суспільному житті, зменшення відчуття самотності та допомоги у подоланні викликів, що виникають в умовах кризових ситуацій. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити фізичний комфорт, а й підтримати психологічний стан літніх людей, що є надзвичайно важливим для збереження їхньої гідності та соціальної інтеграції.

Джерела та література

1. Джуган Р. Потреби людей похилого віку та їх реалізація в умовах сучасного українського суспільства (соціологічний дискурс) : монографія. Ужгород : ТОВ «PIK-Y», 2023. 164 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55386/1/monogr_disert%20Dzhuhan%20R2.pdf.
2. Митькевич О., Фуштей О. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах воєнного стану. *Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Pedagogical University. Section: Pedagogy and Psychology*. 2024. С. 51–56. URL: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-51-56>.

Анжеліка Калісь – бакалавр спеціальності 231 «Соціальна робота» кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Наталія Сушик**

СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ, ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї

Протягом тривалого часу проблема насильства над дітьми була прихована від обговорення та освітлення, як в Україні, так і в інших країнах, що призвело до недостатньої уваги з боку науковців, педагогів і владних структур. Відсутність систематичного обліку жертв сімейного насильства, пошуку ефективних методів корекційно-реабілітаційної роботи та знаходження шляхів вирішення цієї проблеми була очевидною.

Протягом останнього десятиріччя суспільство та наукова спільнота визнали насильство над дітьми в сім'ї серйозною та масштабною проблемою, що породжує різноманітні соціальні, психологічні, індивідуальні проблеми. Це спричинило розуміння необхідності не лише покарати винних, але й проводити роботу з особами, які скоїли насильство, з метою запобігання повторенню актів насильства над дітьми і реабілітації жертв.

Аналіз наукової літератури показує, що останнім часом проблема насильства в сім'ї почала досліджуватися докладніше, зокрема в Україні. Вивчаються соціально-психологічні аспекти цієї проблеми, специфіка сімейного насильства, вплив насильства на особистісний розвиток, проводиться аналіз домашнього насильства та його впливу на девіантну поведінку неповнолітніх. Також розробляються методичні рекомендації з попередження насильства в сім'ї та надання допомоги жертвам [4, с. 282–288].

Термін «насильство в сім'ї» не є загальноприйнятим в Україні, але з офіційних даних видно, що це поширена проблема. Свідчення дітей підтверджують, що вони перший раз стикаються з насильством саме в сім'ї, з боку батьків і старших родичів, які повинні їх захищати [7, с. 234–237].

Часто насильство не обмежується відокремленою дією, а представляє собою тривалий процес, в ході якого встановлюється особлива система взаємин між насильником і його жертвою. Зазвичай це відбувається, коли насильник і його жертва є членами однієї сім'ї або колективу (формального або неформального).

Домашнє насильство визначається як свідомі дії одного члена сім'ї щодо іншого, які порушують конституційні права та свободи цього члена сім'ї як громадянина і завдають йому фізичну, психологічну або моральну шкоду, а також можуть вплинути на розвиток дитини [6, с. 185–189].

Розрізняють чотири основні форми насильства над дітьми: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство.

Фізичне насильство над дитиною включає навмисне завдання фізичної шкоди з боку батьків або осіб, що їх замінюють, яке може призвести до смерті або серйозного порушення здоров'я дитини, що потребує медичної допомоги, або відставання у розвитку. Характерними ознаками такого насильства є різноманітні специфічні травми, такі як відбитки пальців, ременя, опіки від сигарет, крововилив у очне яблуко, пошкодження волосся, вибиті або розхитані зуби, порізи та розриви в роті, а також на шкірі, ушкодження кінцівок та внутрішніх органів. Дитина також може проявляти затримку у фізичному розвитку та ознаки недостатнього догляду, які включають гігієнічну занедбаність та неохайний зовнішній вигляд.

Сексуальне насильство над дитиною полягає у залученні її згоди або без неї в сексуальні дії з дорослими для отримання ними задоволення або вигоди. Навіть у випадках, коли дитина дає згоду на сексуальний контакт, варто зазначити, що це не звільняє цей акт від характеристики насильства, оскільки дитина не має достатньої свободи волі та не може передбачити всі негативні наслідки для себе.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», економічне насильство над дитиною є однією з форм домашнього насильства, «що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [5]».

Психологічне насильство над дитиною виявляється у періодичному, тривалому або постійному психологічному тиску на неї, що призводить до зупинки розвитку особистості та формування патологічних рис характеру.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», психологічне насильство є однією з форм домашнього насильства, яка включає в себе різноманітні дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження волевиявлення особи та контроль у репродуктивній сфері, що можуть викликати в постраждалої особи побоювання за свою безпеку, емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдати шкоди її психічному здоров'ю [5].

Форми психологічного насильства включають в себе відкрите неприйняття та постійну критику дитини, погрози, адресовані дитині, зауваження, що принижують гідність, навмисну фізичну або соціальну ізоляцію, пред'явлення несправедливих вимог, брехню та невиконання обіцянок, а також грубий психологічний вплив, що може спричинити психічну травму [3, с. 314–326].

Прояви психологічного насильства включають ігнорування почуттів особи, образу переконань та ідентичності, переслідування, залякування, погрози вбити чи скалічити, підбурювання до самогубства, примус до протизаконних дій, погрози відібрати дітей, приниження особистості, постійна критика та насмішки, безпідставні звинувачення та формування почуття

провини, обмеження у самореалізації, навчанні, роботі, контактах із близькими та друзями, примушування спостерігати за насильством над іншими людьми чи тваринами та інші [1].

Ознаки психологічного насильства можуть виявлятися у затримці фізичного та розумового розвитку, наявності різних соматичних захворювань, таких як втрата маси тіла, енурез, порушення апетиту, а також у занепокоєнні, тривозі, порушенні сну та інших симптомах.

Особливості поведінки дорослих, що можуть свідчити про психологічне насильство над дитиною, включають публічні образи, звинувачення або приниження, відмову від піклування у випадках, коли дитина перелякана або пригнічена, критичне ставлення, негативні характеристики, перекладання відповідальності за власні невдачі на дитину та відкрите визнання нелюбові до неї [2].

Отже, психологічне насильство над дитиною в сім'ї є супутником усіх інших видів насильства і може призводити до серйозних психічних проблем, включаючи депресії, нервові розлади та загострення хронічних захворювань, а в окремих випадках – навіть до самогубств.

Джерела та література

1. Державний стандарт соціальної послуги профілактики : наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15> (дата звернення: 05.04.2025).

2. Індикатори фізичного, сексуального, психологічного насильства щодо дитини, а також нехтування потребами дитини : інформація для спеціалістів. Київ : ВГЦ «Волонтер», Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 20 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1o_kLwTqWioKfuOs0Gi26f5i58lcl8oEy/view (дата звернення: 05.04.2025).

3. Кочергіна І. А. Критерії та форми психологічного насильства. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 314–326. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_33_27 (дата звернення: 05.04.2025).

4. Левицька Т. Л. Насильство над дітьми як соціально-психологічна проблема. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 16. С. 282–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2011_16_40 (дата звернення: 05.04.2025).

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 05.04.2025).

6. Юрків Я. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 28. С. 185–189.

7. Юрків Я. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 27. С. 234–237.

Софія Карпин – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Відповідно до положень Основного Закону, Україна є соціальною та правовою державою з елементом соціальної захищеності, в якій держава зобов'язана забезпечувати своїм громадянам певний життєвий рівень, у тому числі в соціальній сфері. У сучасних умовах підвищення рівня соціального захисту населення сприяє поліпшенню соціально-економічного становища країни та зменшенню загроз соціальній безпеці суспільства і держави в цілому. Важливу роль у цьому процесі відіграє дієва система соціального захисту та ефективно взаємодіючі соціальні інститути.

У період подолання основних загроз, пов'язаних з широкомасштабною війною між росією та Україною, основна увага приділяється ефективному забезпеченню доступу населення до базових соціальних послуг, які мають надаватися як на державному, так і на територіальному рівнях, що стало можливим завдяки реформі організації місцевого самоврядування та територіальних органів влади, зокрема, шляхом децентралізації влади.

Децентралізація є важливим напрямом реформ в країні. Це процес передачі частини повноважень держави на рівень місцевого самоврядування, що дає громадам більшу автономію у вирішенні місцевих проблем. Децентралізація є важливою частиною процесу європейської інтеграції України, оскільки вона відповідає європейським стандартам управління.

Основними складовими соціального захисту є:

- «соціальне страхування економічно активного населення;
- пенсійне забезпечення; соціальна допомога найбільш вразливим категоріям;
- надання матеріальної допомоги сім'ям з дітьми;
- компенсації, індексації та пільги населенню;
- соціальне обслуговування тощо» [1].

Соціальний захист – це системна правової, матеріальної, фінансової підтримки вразливих верств населення та забезпечення соціальних гарантій для економічно активних членів суспільства. Основними завданнями системи соціального захисту є «зменшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги бідним верствам населення; по-друге, запобігання бідності шляхом створення умов для участі громадян у належно оплачуваній продуктивній праці та соціальному страхуванні в працездатний період» [3, с. 86].

Соціальний захист населення територіальної громади забезпечується за допомогою різноманітних засобів та інструментів, що використовуються

різними суб'єктами на різних рівнях влади. Таким чином, загальна інституційна основа для реалізації завдань соціального захисту складається із законів та нормативно-правових актів, які підтримують реалізацію політики зайнятості та ринку праці, галузевої політики соціальної децентралізації, політики доходів та податкової політики.

Місцеві виконавчі органи державної влади та органи місцевого самоврядування реалізують політику соціального захисту населення шляхом адаптації механізмів управлінського впливу до специфіки території та органів місцевого самоврядування, використання методів і прийомів, які дають змогу максимально врахувати потреби та запити населення.

Закріплені Конституцією України права на соціальний захист населення в Україні реалізуються через систему законодавчо-нормативних актів, які його регламентують. Це Бюджетний кодекс України, Закони України «Про зайнятість населення», «Про місцеве самоврядування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про соціальний захист дітей війни», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю», «Про соціальні послуги», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та ін., Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства соціальної політики України та ін.

Розробка механізмів соціального захисту мешканців територіальної громади базується на виявленні факторів, які визначають соціальне середовище розвитку територіальної громади і на які необхідно впливати для досягнення реального покращення умов життя населення. Слід зазначити, що забезпечення соціального захисту є складним багатоаспектним управлінським завданням, вирішення якого потребує визначення сукупності факторів, що впливають на задоволення соціальних потреб населення, оптимального поєднання інструментів управління та їх узгодженого застосування в рамках цілісних функціональних механізмів.

Концентрація повноважень у сфері соціального захисту в органах місцевого самоврядування територіальної громади вимагає створення ефективного організаційного та функціонального забезпечення їх реалізації з урахуванням процесу змін у системі державного управління.

Вимоги та порядок надання соціальних послуг регламентуються Законом України «Про соціальні послуги», який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах» [2].

Якісне надання та доступність соціальних послуг жителям територіальної громади має забезпечуватись через орієнтацію суб'єктів надання соціальних послуг на забезпечення таких прав споживачів соціальних послуг як: «отримання соціальних послуг відповідно до умов та порядку їх надання, визначених законодавством про соціальні послуги та договором про надання

соціальних послуг; повагу до честі і гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів системи надання соціальних послуг; отримання від суб'єктів системи надання соціальних послуг повної та вичерпної інформації про свої права, обов'язки, порядок і умови надання соціальних послуг у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я; індивідуальний підхід, що враховує потреби кожної особи/сім'ї; вільний вибір надавачів соціальних послуг; участь в оцінюванні його потреб у соціальних послугах; одночасне одержання кількох соціальних послуг» [2].

Соціальний захист є складним механізмом, який забезпечує економічну, правову, організаційну та психологічну підтримку як соціально вразливих, так і економічно активних членів суспільства з метою запобігання соціальним кризам та зниження соціальної напруги.

Прив'язка соціального захисту до потреб конкретної людини та акцент на створенні сприятливих умов для її життя і розвитку надає системі соціального захисту територіального характеру та ролі у створенні сприятливої соціальної ситуації в громаді.

Джерела та література

1. Кравченко М. В. Захист соціальний. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с. С. 270-271.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019. №2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019, № 18, ст.73.
3. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. К. : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.

Олександр Кленшин – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ОСІБ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ В УКРАЇНІ

Соціальне страхування є важливою детермінантою суспільного розвитку будь-якої держави. У Конституції України задекларовано, що наша країна є соціальною державою і кожен громадянин має право на соціальне забезпечення, яке гарантується державним соціальним страхуванням.

За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів із урахуванням міри

соціального ризику та розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу.

Соціальні аспекти полягають у створенні всеосяжної та універсальної системи захисту всіх верств населення від усіх чинників нестабільності. Наявність такої системи свідчить про ефективну соціальну політику держави, направлену на задоволення потреб громадян.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове соціальне страхування», під загальнообов'язковим соціальним страхуванням розуміється «система прав, обов'язків та гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що в свою чергу включає матеріальне забезпечення громадян, а кошти, які спрямовані на таке забезпечення виплачуються за рахунок грошових фондів» [1].

Виділяючи соціальне страхування як соціально-економічну категорію, О.Москаленко розуміє її як систему відносин: «...з розподілу і перерозподілу національного доходу, які полягають у формуванні зі страхових внесків, сплачуваних працюючими громадянами та роботодавцями, державних дотацій спеціальних страхових фондів, кошти яких використовують для утримання осіб, які не беруть участі у суспільній праці» [2, с. 126].

Отже, соціальне страхування – це система захисту населення від несприятливих соціальних наслідків, пов'язаних із несприятливими факторами випадкового характеру (соціальних ризиків). Основною ідеєю соціального страхування є допомога у вигляді соціальних виплат постраждалій особі, яка на певний час втратила можливість працювати і заробляти. Постраждалою особою може бути не лише громадянин України, але й іноземний громадянин чи особа без громадянства, яка перебуває на території України.

Кошти, які залучені для виплати соціальної допомоги, формуються за допомогою внесення особами, установами, організаціями та безпосередньо державою коштів на спеціальні фонди (наприклад Пенсійний фонд України). Призначенням соціального страхування є захист населення від несприятливих соціальних ризиків.

В Україні, відповідно до ст. 4 Закону № 16/98-ВР, в залежності від страхового випадку існують такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: 1) пенсійне страхування; 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; 3) медичне страхування; 4) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 5) страхування на випадок безробіття; 6) інші види страхування, передбачені законами України [3].

В свою чергу, кожен із наведених вище видів страхування передбачає надання соціальних послуг та матеріального забезпечення.

Пенсійне страхування передбачає (ч. 1 ст. 25 Закону № 16/98-ВР): «пенсії за віком, по інвалідності внаслідок загального захворювання; медичні профілактично-реабілітаційні заходи; допомога на поховання пенсіонерів; пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який

помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання» [3].

Медичне страхування (ч. 2 ст. 25 Закону № 16/98-ВР): «діагностика та амбулаторне лікування; стаціонарне лікування; надання готових лікарських засобів та виробів медичного призначення; профілактичні та освітні заходи» [3].

Страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (ч. 3 ст. 25 Закону № 16/98-ВР): «допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомога по вагітності та пологах» [3].

Страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (ч. 4 ст. 25 Закону № 16/98-ВР): «профілактичні заходи по запобіганню нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням; відновлення здоров'я та працездатності потерпілого; допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним своїх трудових обов'язків» [3].

Страхування від безробіття (ч. 5 ст. 25 Закону № 16/98-ВР): «допомога по безробіттю; відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією; допомога на поховання безробітного; профілактичні заходи, спрямовані на запобігання настанню страхових випадків» [3].

Отже, кожний вид страхування регулює сферу відносин, надаючи характерні йому соціальні послуги та інші види соціальної підтримки.

Вдосконалення системи соціального страхування в Україні можна здійснити через низку комплексних заходів, спрямованих на підвищення її ефективності, прозорості та доступності.

Перш за все, потрібно оновити нормативно-правову базу, щоб привести її у відповідність до сучасних економічних реалій та міжнародних стандартів. Спрощення процедур отримання страхових виплат також сприятиме зменшенню бюрократичних перешкод.

Оптимізація структури управління системою соціального страхування допоможе скоротити кількість управлінських ланок, що пришвидшить процес прийняття рішень. Впровадження сучасних інформаційних технологій, таких як автоматизація процесів обробки документів та виплат, значно підвищить швидкість і точність роботи.

Важливо запровадити електронне урядування та створити єдиний електронний реєстр застрахованих осіб і страхових випадків. Регулярні незалежні аудити допоможуть виявляти та усувати зловживання і корупційні схеми.

Потрібно проводити інформаційні кампанії, які підвищуватимуть обізнаність населення щодо прав і можливостей соціального страхування. Важливо також залучати більшу кількість громадян до системи, включаючи самозайнятих осіб та працівників неформального сектора.

Необхідно диверсифікувати джерела фінансування, впроваджуючи додаткові механізми, такі як добровільні страхові внески та партнерства з приватним сектором. Раціональне використання коштів і контроль за витратами допоможуть підвищити ефективність використання страхових фондів.

Потрібно забезпечити адекватний розмір соціальних виплат, що відповідає мінімальним потребам громадян, та розширити види соціальних послуг, таких як страхування від безробіття та медичне страхування.

Необхідно посилити співпрацю з міжнародними організаціями, використовуючи їхній досвід та підтримку для реформування системи соціального страхування. Розвиток приватно-державного партнерства також сприятиме підвищенню ефективності надання соціальних послуг.

Впровадження цих заходів потребує комплексного підходу та співпраці між державними органами, бізнесом і громадськими організаціями, що дозволить створити більш ефективну та справедливую систему соціального страхування в Україні.

Джерела та література

1. Березіна С. Б. Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту. Економіка та держава. 2018. № 7. С. 22-29
2. Буяльський Д. П. Оцінка впливу політичних, економічних та соціокультурних чинників на формування та розвиток системи соціального страхування в Україні. Фінансове забезпечення економіки : матеріали VIII науково-практичної студентської конференції, 30 травня 2024 р. Житомир : Поліський університет. 2024. С. 14-16.
3. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, 31.03.2023 року №23. 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/16/98-%D0%B2%D1%80>

Тетяна Кобиш – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Надія Корпач**

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

В сучасній Україні, як і в усьому світі, відбувається демографічне старіння населення. Статистичні дані вказують на те, що станом на 1 січня 2022 р. частка осіб у віці 60 років і старше становила 24,8 %. Безсумнівно, що значна кількість людей похилого віку призводить до податкового навантаження на осіб працездатного віку, збільшення попиту на соціальні та медичні послуги тощо. Щоб протистояти демографічним змінам, які підсилюються міграційними процесами пов'язаними з війною, збільшенням проблем ментального та фізичного здоров'я держава намагається підтримувати літніх людей, підвищувати якість їх життя та захищати права.

Турбота про людей похилого віку здійснюється на основі таких міжнародних документів як: «Декларація ООН із проблем старіння» (16 жовтня 1992 р.), «Міжнародний (Віденський) план дій із проблем старіння» (5–6 серпня 1982 р.), «Європейська соціальна хартія(переглянута)» (3 травня 1996 року), «Міжнародна стратегія дій із проблем старіння на 2002 р.» та ін..

Враховуючи міжнародні нормативні документи в Україні створена ціла система Законів на підтримку людей літнього віку, а саме: «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (1994 р; редакція від 01.01.2025 р.); «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (1993 р.; редакція від 04.04.2025 р.); «Про соціальний захист дітей війни» (2005 р; редакція від 15.11.2024 р.); «Про жертви нацистських переслідувань» (2000 р; редакція від 01.01.2025 р.); «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р; редакція від 04.04.2025 р.); «Про соціальні послуги» (2019 р; редакція від 15.11.2024 р.); «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006 р; редакція від 04.04.2025 р.) та ін. Громадяни похилого віку користуються всіма соціально-економічними й особистими правами та свободами, закріпленими Конституцією України.

Водночас, розробляються і впроваджуються різноманітні проекти, програми та стратегії. Зокрема, дбаючи про благополуччя зазначеної нами вікової категорії та з метою раціонального використання державних ресурсів були прийняті Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року та Стратегія демографічного розвитку до 2040 року. В цих документах акцентується увага на створенні середовища, сприятливого для активного життя людей похилого віку та посиленні їх соціального захисту [2; 3].

Поняття «соціальний захист», напями та технології соціальної роботи з людьми похилого віку постійно перебувають у полі зору вітчизняних науковців таких як О. Безпалько, А. Капська, М. Лукашевич, Т. Семигіна, В. Яценко, В. Чайковська, В. Шапіро, В. Шахрай та ін.

У наукових працях зазначається, що старість є природним станом організму і характеризується тим, що системи і органи людини набувають вікових змін, вона втрачає здоров'я, і відповідно, працездатність. Психічні процеси у похилому віці не згасають, не зникають, лише уповільнюються, змінюється швидкість реакції, уваги та мислення. У цей період людина часто відчуває брак у спілкуванні тощо.

У зв'язку з виходом на пенсію відбувається зниження соціальної активності, втрата основних соціальних зв'язків та працездатності загалом. Зміна соціально-економічного статусу призводить до погіршення матеріального становища; зниження якості життя; збільшення залежності від інших; впливає на взаємини з іншими віковими групами та престижність особистості. Водночас постає проблема організації вільного часу та відпочинку. Цей вік супроводжується кризою пізнього віку, переживаннями відсутності життєвої перспективи, обмеженістю самореалізації та рядом інших

психологічних проблем особистості [1]. Отож, такі люди, безсумнівно, потребують певного соціального захисту.

Соціальний захист осіб похилого віку ми будемо трактувати як сукупність нормативно закріплених гарантій, які спрямовані на те, щоб покращити становище цієї категорії населення, відносно інших членів суспільства у разі настання старості.

Соціальний захист людей похилого віку в Україні забезпечується мережею закладів: Міністерством соціальної політики; Пенсійним фондом України; управліннями, комісіями, комітетами соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій; територіальними центрами соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділеннями соціальної допомоги вдома; установами, закладами і підприємства сфери управління Міністерства праці та соціальної політики (будинки-інтернати, санаторії та пансіонати тощо).

Отже, люди похилого віку перебувають у полі зору і науковців і держави, їх соціальний захист потребує постійного вдосконалення із врахуванням сучасних реалій та зарубіжного досвіду.

Джерела та література

1. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості подолання скрутних життєвих ситуацій особистості. Проблеми соціальної роботи: Філософія, психологія, соціологія. 2013. № 2. С. 32-41. URL: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_2_8.

2. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>

3. Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text>

Ольга Колесник – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Світлана Чернета**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Війна в Україні спричинила підвищення рівня тривожності та страху, відчуття небезпеки та загрози. Виникає все більше невпевненості та все менше можливостей. Тому важливо вміти та знати як подбати про власне ментальне здоров'я, тобто як зберегти ресурсний стан, усвідомити свої потреби, потурбуватись про себе, раціонально та адекватно використовувати власну енергію, зберігати себе у спілкуванні з іншими тощо. Ментальне здоров'я є важливою складовою частиною загального благополуччя людини та якості її життя.

Генетично людина схильна до пристосування, стійкості і відновлення. З огляду на це, необхідно посилювати такі здатності, активувати їх, підтримувати і захищати, як протидію паніці, страху, сильним негативним емоціям, дезорганізації, деорієнтації, що оволодівають людиною по-різному у критичні ситуації [1].

Особливо незахищеними та такими, що найбільше піддаються впливу зовнішніх чинників є діти. Тому важливим завданням сучасних закладів освіти є підтримка ментального здоров'я учнів.

Деякі аспекти ментального здоров'я досліджували М. Слюсаревський, В. Панок, О. Кокун, О.Кравченко та ін.

Згідно з визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя.

Це означає, що ментальне здоров'я об'єднує здоровий дух та психіку людини із соціальним складником. Воно є важливим як для окремої особистості для втілення її бажань, реалізації цілей, доброго фізичного самопочуття, так для суспільства вцілому.

Емоційна стійкість, спроможність отримувати задоволення, здатність протистояти викликам – є ключовими факторами ментального здоров'я.

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, екологічних та навіть економічних. Серед яких виділяють:

- Сприйняття підтримки. Важливо, щоб підлітки відчували підтримку вчителів, адміністрації та батьків (психологічна підтримка, індивідуальне та групове консультування тощо).

- Розвиток стресостійкості. Педагоги мають використовувати різноманітні методи і техніки для збільшення стресостійкості підлітків (медитація, йога, дихальні або релаксаційні вправи тощо).

- Збереження особистісного балансу. У складних умовах життєдіяльності важливо мати особистий час для відновлення сил та заняття власними справами, підтримувати фізичну активність, проводити час із родиною та друзями.

- Інформаційна обізнаність. Забезпечення підлітків достовірною та вчасною інформацією про ситуацію у країні, плани безпеки та можливість узяти участь в активностях щодо підтримки та збереження психічного здоров'я зменшують рівень стресу та стабілізують емоційний стан.

- Безпечне освітнє середовище та культура безпеки. Створення та підтримка безпечного освітнього середовища є одним із першочергових завдань закладу освіти в умовах війни, виконання якого реалізує право кожного учасника освітнього процесу на безпечні та нешкідливі умови навчання і праці, забезпечує відчуття впевненості та зменшує стрес [2].

Причинами, які можуть впливати на металне здоров'я є об'єктивні (навчальна перенавантаженість, термінові завдання, нецікаві заняття; невпевненість у власних здібностях, труднощі у взаємодії з однокласниками) та суб'єктивні (негативні переконання та погляди, самокритика або

перфекціонізм, низька самооцінка, негативні установки можуть призвести до відчуття невдачі та стресу).

Отже, педагогічні працівники забезпечують соціально-психологічну складову організації освітнього середовища, створюючи умови, що сприятимуть розвитку особистості кожної дитини та збереженню її ментального здоров'я.

Джерела та література

1. Кравченко О. Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу в кризових ситуаціях (практичний досвід). *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10, No. 1. pp. 35-46.

2. Черезова І., Фролова О., Сердюк Психологічні чинники збереження ментального здоров'я викладачів закладів вищої освіти в умовах війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*, 2024. Вип. 5. С. 184-189.

Тетяна Копитко – студентка факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – докторка філософії з соціальної роботи, доцентка **Ольга Столярник**

РОЛЬ ЦЕНТРІВ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДАХ

Внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації значної частини територій та інших кризових явищ в Україні значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з численними викликами під час адаптації до нових умов життя в приймаючих територіальних громадах. Відповідно, виникає потреба в створенні ефективних механізмів підтримки та інтеграції таких осіб у нові спільноти, що може зіштовхуватися із такими труднощами як міжкультурні конфлікти, стигматизація чи прагнення переселенців до сегрегації. Натомість, самі громади насторожено відносяться до нових мешканців у громаді і не завжди готові налагоджувати відносини із ними. Це призводить до ізоляції тих, хто покидає рідні домівки у пошуку безпечного місця. Одним із механізмів соціальної підтримки таких осіб є розвиток послуг з формування життєстійкості населення, а також створення центрів життєстійкості – інноваційних установ, покликаних сприяти розвитку адаптаційного потенціалу ВПО через надання комплексних соціальних, психологічних та освітніх послуг.

Мета цього дослідження – виявити роль центрів життєстійкості у системі соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у процесі їх адаптації до приймаючих територіальних громад.

Центри життєстійкості, які виникли внаслідок затвердження державного стандарту соціальної послуги з формування життєстійкості, функціонують як

безбар'єрні простори, де кожен мешканець громади, в тому числі особа, яка була вимушено переміщена, може отримати безоплатну допомогу, спрямовану на подолання кризових ситуацій та покращення ментального здоров'я. Основними напрямками діяльності цих центрів є (1) психологічна підтримка – проведення індивідуальних та групових консультацій, спрямованих на подолання посттравматичного стресового розладу, зниження рівня тривожності та підвищення стресостійкості; (2) соціальна адаптація – надання консультацій щодо оформлення соціальних виплат, пошуку житла та працевлаштування, а також сприяння інтеграції ВПО у місцеву спільноту; (3) освітня підтримка – впровадження освітніх та тренінгових програм на суспільно важливі в умовах кризи теми, організація заходів, спрямованих на розвиток навичок першої психологічної допомоги та самопомоги, батьківських компетенцій, а також професійного розвитку для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Діяльність центрів життестійкості базується на принципах комплексного підходу, що передбачає співпрацю з місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Такий підхід забезпечує ефективне перенаправлення клієнтів до інших надавачів спеціалізованих послуг у разі потреби чи браку достатніх ресурсів. Міжнародний досвід свідчить, що в країнах, які переживали масові вимушені переміщення населення (наприклад, Німеччина, Туреччина, Грузія), саме програми з розвитку життестійкості сприяли прискореній інтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб у суспільне життя [1; 2].

Адаптаційний потенціал ВПО визначається як сукупність особистісних, соціальних і психофізіологічних ресурсів, які сприяють ефективному пристосуванню до нових умов життя. Дослідження свідчать, що успішна адаптація переселенців значною мірою залежить від рівня розвитку їхньої життестійкості, що підкреслює своєчасність впровадження та розвитку у територіальних громадах таких осередків. Центри життестійкості відіграють ключову роль у зміцненні потенціалу внутрішньо переміщених осіб, завдяки реалізації наступних заходів [1; 2]:

Підвищення рівня життестійкості та покращення психічного здоров'я. Надання психологічної підтримки та навчання навичкам подолання стресу сприяє формуванню внутрішніх ресурсів у переселенців для подолання труднощів, що є особливо потрібним, якщо ці особи були переміщені із окупованих територій чи тих, де ведуться гарячі бойові дії. Якісна та своєчасна психосоціальна підтримка допомагає ВПО зменшити рівень стресу, впоратися з тривожністю та посттравматичними розладами, що безпосередньо впливає на їхнє самопочуття та мотивацію до подальших дій.

Розширення соціальних зв'язків. Участь у групових заходах та залучення до спільнот за інтересами сприяє встановленню нових соціальних контактів внутрішньо переміщених осіб із місцевим населенням, що є важливим чинником соціальної інтеграції, а також дозволяє соціальним працівникам вибудовувати навколо них соціальні підтримувальні системи.

Підвищення професійної компетентності: освітні програми, програми перекваліфікації та тренінги з розвитку нових навичок допомагають внутрішньо переміщених особам формувати нові вміння, адаптуватися до вимог локального ринку праці, що підвищує їхню конкурентоспроможність та сприяє економічній незалежності.

Впровадження центрів життєстійкості в Україні здійснюється в рамках державної політики соціальної підтримки населення. Міністерство соціальної політики України ініціювало пілотний проєкт зі створення таких центрів у 22 областях країни, що свідчить про визнання їхньої важливості на національному рівні. Крім того, Національна соціальна сервісна служба України здійснює моніторинг надавачів комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості, забезпечуючи якість та ефективність наданої допомоги. Міжнародні організації також активно підтримують розвиток центрів життєстійкості в Україні. Наприклад, Програма розвитку ООН (ПРООН) та Фонд Народонаселення ООН (UNFPA) реалізують проєкти зі створення таких центрів у різних громадах, надаючи фінансову та експертну підтримку [2; 3; 4].

Послуги з життєстійкості є ефективним інструментом для покращення якості життя ВПО, оскільки вони сприяють розвитку адаптаційних механізмів, допомагають подолати стресові стани та забезпечують інтеграцію у нові громади. Завдяки комплексному підходу, що включає психологічну, соціальну та економічну підтримку, такі послуги дозволяють ВПО не лише долати труднощі, а й будувати стійке майбутнє у нових умовах життя. Саме тому, центри життєстійкості відіграють важливу роль у процесі адаптації внутрішньо переміщених осіб, надаючи комплексну підтримку, спрямовану на зміцнення їхніх внутрішніх ресурсів та інтеграцію в нові громади.

Джерела та література

1. Соколенко Ю. *Особливості діяльності центрів життєстійкості на Чернігівщині* (Doctoral dissertation). Чернігів. 2024.
2. Єнгаличева І. Аналіз реалізації пілотного проєкту із запровадження соціальної послуги з формування життєстійкості у територіальних громадах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12). С. 291-297.
3. Про реалізацію експериментального проєкту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 р. № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
4. Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

Дарина Кордиш – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

ПАТРОНАТНА СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Держава несе відповідальність за забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в родинному середовищі, а також за підвищення ефективності роботи державних органів та місцевого самоврядування щодо запобігання соціальному сирітству. Окрім того, важливим завданням є вдосконалення системи надання соціальних послуг дітям та сім'ям. Для дітей, які не мають змоги виховуватись у рідній родині, держава на законодавчому рівні гарантує право на сімейне виховання через розвиток різних форм сімейного влаштування: усиновлення, опіку та піклування, а також розміщення в дитячих будинках сімейного типу, прийомних та патронатних сім'ях.

26 січня 2016 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [1], який вперше на державному рівні закріпив таку сімейну форму влаштування дітей, як патронатна сім'я. В статті 252 зокрема зазначається, що «патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин» [1].

Метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на реінтеграцію дитини у сім'ю або надання дитині відповідного статусу для прийняття подальших рішень з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо забезпечення її права на виховання в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних [2].

Патронат є професійною тимчасовою послугою, яка охоплює виховання та реабілітацію дітей, що опинились у складних життєвих обставинах і з різних причин не можуть перебувати у своїй родині або їхні батьки чи опікуни не здатні забезпечити належне піклування. Запровадження послуги патронату в Україні стало можливим завдяки ратифікації міжнародних стандартів, які визначають пріоритети в наданні соціальних послуг для сімей з дітьми, дотримання принципу прийняття рішень в інтересах дитини та створення системи сімейного виховання для дітей, позбавлених батьківської турботи.

Послуга патронату була введена в Україні як альтернатива інституційному догляду та вихованню дітей, адже діти, яких відібрали від батьків або які були знайдені чи покинуті, зазвичай потрапляють до закладів охорони здоров'я, будинків дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації або інтернатів.

Запровадження послуги патронату в Україні має позитивні аспекти, зокрема, це:

- захист прав та інтересів дитини;
- подолання наслідків складних життєвих обставин, пережитих дитиною;
- відновлення фізичного та психологічного стану дитини, порушеного травматичним досвідом.

Крім того, ця послуга сприяє усуненню або мінімізації наслідків важких ситуацій, які переживає родина, та створенню умов для повернення дитини до родини або вибору альтернативного місця проживання, виходячи з її інтересів.

Грабовська Г.М. та Хомусько Є.М. зазначають, що «патронат сприяє набуттю дитиною важливого соціального досвіду близьких сімейних стосунків, без якого неможливого гармонійного розвитку дитини та надає дитині можливість залишатися проживати максимально близько до друзів, родичів, батьків, соціального оточення; отримує якісний догляд, виховання, освітні та медичні, реабілітаційні послуги». У цей час сім'я дитини отримує послуги соціального супроводу відповідно до визначених потреб, формує власні батьківські навички, має можливість зустрічатися із дитиною, спілкуватися з нею, спільно проводити час» [3, с. 93].

Під час перебування дитини в патронатній сім'ї проводиться робота з реабілітації її біологічної родини, щоб забезпечити можливість повернення дитини до рідного сімейного середовища. Такий підхід дозволяє уникнути влаштування дитини в інтернатні заклади, натомість передаючи її під опіку патронатного вихователя до вирішення питання щодо подальшого влаштування.

Отже, запровадження послуги патронату в Україні стало важливим кроком у розвитку системи соціального захисту дітей, забезпечуючи можливість тимчасового перебування дитини в родинному середовищі в умовах, максимально наближених до сімейних. Законодавче закріплення патронату як форми сімейного влаштування дає змогу не лише захистити права та інтереси дитини, але й допомогти їй подолати наслідки складних життєвих обставин. Патронат дозволяє забезпечити належне виховання, реабілітацію та соціалізацію дітей, які з різних причин не можуть бути в родині, а також дає шанс на їх повернення або забезпечення відповідних умов для подальшого розвитку. Таким чином, патронатна форма виховання є ключовою складовою у системі захисту прав дітей в Україні, орієнтуючись на принципи сімейного виховання та реінтеграції дітей у суспільство.

Джерела та література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 26.01.2016 р. № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

2. Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 581. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#n15> (дата звернення: 24.03.2025).

З. Грабовська Г.М., Хомусько Є.М. Патронат як одна з альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Молодий вчений*. 2023. № 3(115). С. 90-94.

Павло Корольчук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Світлана Чернета**

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКЛАДАЧА»

Розвиток особистісного потенціалу майбутнього викладача є одним із найактуальніших завдань сучасного українського суспільства, яке перебуває на етапі глобальних перетворень в системі освіти України, інтеграції у світовий освітній простір. Сучасний викладач є творцем нової генерації фахівців з активно перетворюючою позицією, розвиненим творчим потенціалом, які будуть здатні долати наслідки війни, адаптовуватись до нових реалій, долати виклики.

Розкриття сутності поняття «особистісний потенціал» розпочнемо з дефініції «потенціал», яка досліджується різними науковцями з різних галузей знань. Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє трактувати поняття «потенціал»:

- як універсальну загальнонаукову категорію, що означає «сукупність наявних засобів, можливостей у конкретній галузі» [1, с. 223];
- не як стан тимчасово невикористаних ресурсів, а як усе зростаюча готовність до вирішення все складніших зростання із зростаючими можливостями самоактуалізації та саморозвитку особистості завдань, що можуть постати перед особистістю [4];
- можливість, яка, реалізуючись у діяльності, удосконалюється, залишаючись потенційною (ймовірнісною можливістю), в той час як діяльність відокремлена від потенціалу і є засобом досягнення поставленої мети [3].

Зважаючи на викладене вище, поняття особистісного потенціалу також тлумачиться по-різному.

Особистісний потенціал, на думку І. Мурашко, характеризує внутрішні нерозкриті можливості особистості в русі, що є підставою для дослідження його засобом «динамічного» вивчення [4].

Особистісний потенціал в працях С. Мадді розглядається крізь призму життестійкості, яка визначає внутрішній, ключовий ресурс особистості, що сприяє активному подоланню труднощів. Завдяки активній життестійкості особистість спроможна здолати відчай, відчуття безпорадності, втрату сенсів, що є важливим у стресових ситуаціях, складних життєвих обставинах, при зміні соціально-психологічної реальності. Крім того, як зазначає автор, в умовах

зовнішнього середовища, стресових ситуаціях, життєстійкість забезпечує особистість необхідним ресурсом, який дозволяє ефективно витримати та подолати негаразди [2].

«Зона особистісного потенціалу» завжди представляє собою зону особистісного зростання із зростаючими можливостями самоактуалізації та саморозвитку особистості особистісний потенціал можна розглядати з різних позицій: як енергію особистості, що спрямована на самовираження, самореалізацію; як нерозкриті можливості та потенційні ресурси людини; як комплекс психологічних якостей, що створюють простір для перспектив особи тощо [6].

Серед складових потенціалу особистості С. Сапіга визначає наступні: потенціал розуму (установки, цінності, переконання); потенціал волі (здатність до самореалізації, відповідальність); потенціал почуттів (здібності до усвідомлення, управління емоціями); потенціал тіла (здатність розвивати фізичну складову здоров'я); соціальний потенціал (прагнення підвищувати рівень комунікативної культури); духовний потенціал (здатність втілювати вищі цінності в життя) [5].

Отже, ми розглядаємо особистісний потенціал викладача як комплекс динамічних якостей та можливостей, які реалізуються в професійній діяльності, та проявляються у здатності до рефлексії, готовності до внутрішніх та зовнішніх змін, толерантності до невизначеності, самовираження, самовдосконалення та саморозвитку.

Джерела та література

1. Василенко П. М. Словник-довідник соціального працівника: навч. посіб. Київ : ПКДСЗУ, 2007. 322 с.
2. Гуменюк І. А. Особистісний потенціал учителів: психологічні та психотерапевтичні аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 84-90.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. Видання 3-є, перероблене та доповнене. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
4. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання*. 2010. Т. 8. Вип. 7. С. 196–205.
5. Сапіга С. В. Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Київ, 2018. 362 с.
6. Ткачишина О. Р. Особистісний потенціал як основа формування конструктивних копінг-стратегій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33 (72). № 4. С. 50-54.

Олександр Кравчук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Світлана Чернета**

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Повномасштабне вторгнення росії в Україну суттєво вплинули на психоемоційний стан громадян. Страх, небезпека, невпевненість в завтрашньому дні, тривожність, зниження працездатності, погіршення фізичного та психічного здоров'я, зниження успішності, підвищення рівня конфліктності тощо – це далеко не всі наслідки війни. Особливо ці наслідки яскраво проявляються в підлітковому віці, оскільки в цьому віці ще формується психоемоційна сфера дитини, цей вік вважається особливо «емоційно насиченим». Емоційні порушення, що виникають у цей період, мають суттєві наслідки. Саме ця категорія громадян потребує особливої уваги та підтримки.

Заклади загальної середньої освіти мають взяти на себе зобов'язання формування емоційної стійкості старших підлітків, яка забезпечує позитивні результати спілкування, навчання в школі, соціалізації. Навчання у школі є ключовим етапом становлення особистості, що передбачає активну соціалізацію, в основі якої лежить засвоєння певної системи норм, цінностей, знань, способів поведінки та спілкування.

Підлітковий вік є періодом загострення проблем емоційної взаємодії з навколишнім середовищем, пошуку засобів збереження цілісності особистості. Роль та важливість діяльності соціального педагога в цьому процесі є беззаперечною.

На думку Г. Гурак, емоційна стійкість є властивістю, що характеризує особистість у процесі напруженої діяльності, психологічні механізми якої, гармонійно взаємодіючи між собою, сприяють успішному досягненню поставленої мети. Цей феномен являє собою системну якість особистості, що набувається індивідом і що виявляється в єдності емоційних, інтелектуальних, вольових та інших відносин в умовах напруженої і нормальної життєдіяльності, залежить від певних зовнішніх та внутрішніх чинників, проявляється по-різному на різних вікових етапах особистості та підлягає корекції засобами активного соціально-психологічного впливу за відносно короткий проміжок часу [1].

Мілерян Е. Вважає, що емоційна стійкість набувається індивідом і проявляється у нього в напружених ситуаціях [3]. З позиції Б. Варданяна емоційна стійкість визначає як «особистісна властивість, що гармонізує взаємодію усіх компонентів діяльності в емоціогенній ситуації, сприяючи успішному виконанню діяльності» [2, с.243].

В своїх наукових розвідках К. Платонов емоційну стійкість розглядає як інтегральну властивість, яку характеризує динамічні міжпроцесні взаємодії в психіці людини, пов'язаної з емоціогенним характером діяльності [4].

Аналіз різноманітності поглядів на сутність поняття «емоційна стійкість», дозволяє виокремити їх спільне бачення, а саме: визначення емоційної стійкості як властивості, і як якості особистості, що сприяє високій продуктивності напруженої діяльності.

Як свідчать дослідження, емоційна стійкість підлітків не є стійким утворенням і може змінюватися в рамках згаданого вікового періоду. Основними чинниками, які впливають на емоційну стійкість підлітків є: соціально-психологічні, які є наслідком зовнішніх впливів на особистість; чинники, пов'язані із фізіологічними, психофізіологічними особливостями індивіда та психологічні чинники, які залежать від індивідуальних психологічних особливостей та психоемоційних ресурсів людини.

Аналіз наукових праць свідчить, що досліджували дане поняття психологи. Однак, наявність соціально-психологічного чинника у формуванні даної якості, актуалізує потребу залучення до формування емоційної стійкості старших підлітків соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти.

Отже, формування емоційної стійкості старших підлітків є важливою складовою їх становлення. Цей процес потребує системної та комплексної роботи, розробки тренінгових програм, передбачає залучення психологів, соціальних педагогів, батьків, класних керівників, однолітків.

Джерела та література

1. Гурак Г. М. Психологічні чинники розвитку емоційної стійкості підлітків. Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2024. 23 с.

2. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навчально-методичний посібник. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.

3. Суятинова К. Особливості посттравматичного стресового розладу у дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Педагогіка. Психологія*. 2024. № 1. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/ped-psyh/article/view/159>.

4. Чубук Р. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 348 с.

Владислава Крупич – здобувачка психолого-природничого факультету, кафедри педагогіки, соціальної роботи та освітнього менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Оксана Оксенюк**

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

В Законі України «Про рекламу» у статті 1 визначено, що «реклама це інформація про особу, ідею та/або товар, розповсюджена за грошову чи іншу

винагороду або з метою самореклами в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена, щоб сформувати або підтримати у прямий (пряма реклама, телепродаж) або непрямої (спонсорство, розміщення товару (проакт-плейсмент) спосіб обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи, ідеї та/або товару» [1]. Слово «реклама» (advertisement – англійською мовою, verbung – німецькою) виникло приблизно в 1655 р. В перекладі з латинського (reclamare) означає «викрикувати», що робилося з метою інформування населення про різні події, послуги та продукти.

Історія рекламної діяльності нараховує близько тисячоліття. Її використовували ще наші далекі предки. Наприклад, римляни розписували стіни будівель, щоб запрошувати людей на гладіаторські бої. Фінікійці також розмальовували та розписували скелі за маршрутами, по яких ходили люди, щоб розхвалити свій товар. Крім того, археологи знайшли багато знаків, які інформували людей про події в Середземномор'ї. У Стародавній Греції та Римі рекламні оголошення гравірували на міді або кістках, писали на дерев'яних дошках або виголошували голосно в громадських місцях. Ще одним видом реклами, який використовувався в ті часи, були глашатаї, роботою яких було проголошення продажу товарів, худоби та навіть рабів [5].

Початок сучасної історії соціальної реклами датується 1906 роком, коли в США Американська громадська асоціація створила першу кампанію, спрямовану на захист знаменитого Ніагарського водоспаду від шкідливого впливу діяльності енергетичних компаній. Для цього були зібрані добровільні жертви, за які закупили місця у популярних тижневиках для розміщення реклами. Зусилля були плідними — ініціативу підтримав уряд, а Конгрес прийняв відповідний природоохоронний закон [3]. З початком Першої світової війни в США почали з'являтися перші агітаційні плакати, спрямовані на вербування рекрутів. Одним із найвідоміших став плакат Джеймса Монтгомері Флегга із зображенням дядька Сема, який вказує пальцем на глядача, супроводжуючи це словами: "I want you for U.S. Army" ("Ти потрібен армії США"). Під час Першої світової війни було надруковано близько 4 мільйонів примірників цього плаката. Згодом цю кампанію продовжили, випустивши новий наклад для набору солдатів під час Другої світової війни [4].

У 1942 році в США була заснована Рекламна рада (Ad Council). У 50–60-х роках її діяльність масштабувалася. Завданням організації стало не лише інформування громадян у періоди воєн чи криз, але й активне привернення уваги до важливих соціальних проблем і сприяння їх розв'язанню. Так, піднімалися такі питання, як проблема неграмотності серед населення та боротьба з насильством у сім'ї, просування облігацій військової позики, пропаганда внутрішньої безпеки, нормативний розподіл продовольства тощо. У 50-ті роки стає популярним створений Рекламною радою Ведмідь Смокі, талісман служби лісу США та слоган «Тільки ти зможеш запобігти лісовим пожежам!». Результати цієї ініціативи також виявилися вражаючими. З моменту початку акції у 1954 році щорічна кількість пожеж скоротилася на 82%. За даними досліджень Ради з реклами, проведених у 2001 році, ця

рекламно-інформаційна кампанія охопила 95% дорослого населення та 77% дітей [3].

Починаючи з 1945 року, Рекламна рада працювала з Американським Червоним Хрестом над соціальними рекламними кампаніями понад 50 років. Соціальна реклама підвищувала обізнаність громадськості про різні послуги, що надаються Червоним Хрестом - вона допомагала збільшувати кількість донорів крові, залучати волонтерів і збирати кошти. За перший місяць реклама допомогла залучити 30 000 волонтерів. За два роки кампанія з набору збільшила залучення молоді до Червоного Хреста на 37%. У 1972 році спеціальна надзвичайна кампанія допомогла зібрати понад 15 мільйонів доларів для жертв урагану Агнес.

Кампанія з інформування про програму президента Кеннеді «Корпус миру» розпочалася з одного з найвідоміших слоганів рекламної індустрії: «Найважча робота, яку ви коли-небудь полюбите». Разом з рекламним агентством Young & Rubicam, Рекламна рада створила роботу, яка пропагувала державну службу в інших країнах, звертаючись до людей по всій Америці - до 1965 року понад тисяча людей щотижня вирізали та надсилали поштою купони з реклами. Кампанія тривала 30 років [6].

Найбільш поширені моделі розвитку та функціонування соціальної реклами історично були сформовані у США та Великобританії. Їхні ключові особливості включають існування координаційного органу, відповідального за створення, розміщення та оцінку ефективності соціальної реклами, відсутність суворого юридичного регулювання в цій сфері, а також тенденцію до саморегуляції ринку соціальної реклами. Німецька соціальна політика значною мірою орієнтована на заохочення приватної ініціативи, при цьому взаємини між державою та недержавними організаціями будуються на засадах партнерства й інвесторських відносин. На відміну від багатьох інших європейських країн, у Німеччині всі рекламні компанії об'єднані в єдину організацію «Центральний союз німецької реклами», засновану ще в 1949 році. Ця організація відіграє ключову роль у постійній комунікації як з виконавчою, так і з законодавчою владою країни [3].

Що стосується України, то необхідно відзначити, що сам рекламний бізнес існує відносно недавно, і не є бездоганим, хоча соціальна реклама в Україні має вже доволі тривалу історію. Варто зауважити, що сам термін «соціальна реклама» є характерним лише для України та країн пострадянського простору.

В Україні існує проблема нераціонального використання соціальної реклами. Нерідко трапляються випадки, коли, попри заборону, у такій рекламі присутні елементи комерційної чи політичної діяльності.

Необхідно зазначити, що основними учасниками сучасного ринку соціальної реклами в Україні є державні установи, громадські організації, бізнес-структури та релігійні конфесії. Соціальна реклама, як інструмент реалізації соціальної політики, дозволяє державі не лише виділяти масштаб і

важливість певної соціальної проблеми, але й формувати позитивний імідж своєї участі у її вирішенні [2].

Отже, реклама, під різними назвами та у різні періоди історії, використовувалася ще з давнини, що свідчить про її важливість і незамінну роль у суспільстві. Соціальна реклама виникла як засіб впливу на людей з метою поширення важливих ідей, цінностей та формування позитивної поведінки. Її зародження пов'язане з пропагандистськими кампаніями, благодійною діяльністю та державними ініціативами, які особливо активізувалися у XX столітті. Вона є дзеркалом суспільства, яке демонструє його менталітет і моральні цінності. У різні історичні періоди соціальна реклама також була пов'язана з політичною діяльністю, відображаючи політику країни.

Джерела та література

1. Закон України «Про рекламу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Мунтян І. В., Свтушок О. В., Гнатовська Д. О. Соціальна реклама в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Економіка харчової промисловості*. 2020. Т. 12. Вип. 2. С. 55 – 61.
3. Олтаржевський Д. О. Соціальна реклама: навч. посіб. Київ : Центр вільної преси. 2016. 120 с.
4. Соціальна реклама: історія виникнення та яскраві кейси [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bazilik.media/sotsialna-reklama-istoriia-vynyknennia-ta-iaskravi-kejsy/>
5. Філон М., Іванчо Є. А. Розвиток реклами від виникнення до сьогодення // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 22. С. 12 – 14.
6. The Ad Council [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.adcouncil.org/>

Марія Кузьміна – доктор філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота», доцент кафедри соціальної роботи Національного університету «Запорізька політехніка»

СОЦІАЛЬНА ЕКСКЛЮЗІЯ ДІТЕЙ-СИРІТ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Під час війни в Україні діти-сироти опиняються у вкрай складних життєвих обставинах. Ситуація з сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування, в Україні є складною та багатогранною, особливо на тлі тривалої війни в країні, яка триває з 2014 року. За даними голови правління «Української мережі за права дитини» Д. Касьянової, загальна кількість дітей-сиріт становить близько 70 тисяч. також, через воєнні дії понад 13 тисяч дітей залишилися без батьківського піклування, і 1759 з них стали сиротами. Зазначені цифри можуть бути не зовсім точні, оскільки значні території України перебували і продовжують перебувати під окупацією, що ускладнює доступ до них і отримання достовірної інформації про дітей, які можуть там перебувати [1]. Отже, оцінити реальну кількість сиріт у таких регіонах поки що неможливо.

Крім того, існує значна кількість дітей, які фактично позбавлені батьківського піклування, але не мають відповідного юридичного статусу, відповідно до чинного законодавства України, батьки можуть зберегти свої права навіть якщо їхній контакт з дитиною є мінімальним – достатньо відвідати дитину в інтернатному закладі раз на півроку. Така ситуація створює проблеми, оскільки держава часто ухвалює рішення на користь батьків, а не в інтересах дитини, що поглиблює проблему соціального сирітства в Україні.

Психологічний контекст цієї проблеми полягає в тому, що діти-сироти часто переживають глибокі емоційні травми через втрату сім'ї й стабільного оточення, що часто призводить до розвитку тривожності, депресії і проблем з адаптацією. Особливо це відчувається в умовах війни, коли ці стани можуть загострюватися через постійний стрес і відсутність належної психологічної підтримки. Така нестабільність не тільки впливає на їхню емоційну рівновагу, але й формує в них відчуття соціально-психологічної ізоляції та недовіри до світу, що ускладнює їхню інтеграцію в суспільство.

Слід зауважити, що до 2002 року в Україні дослідження соціального виключення проводилися в рамках вивчення проблеми бідності. Однак останнім часом майже не ведуться дослідження з цієї теми. Основна складність використання концепції соціального виключення в Україні полягає передусім у тому, наскільки актуальна ця концепція може бути для пояснення поточної ситуації в країні. Дана теорія розроблена та ефективно застосовується в постіндустріальних суспільствах, де горизонтальна стратифікація замінює вертикальну.

Незважаючи на глибокі теоретичні розробки у сфері соціально-психологічної ексклюзії, проблема дітей-сиріт залишається малодослідженою. У більшості робіт, зокрема українських дослідників, така ексклюзія вивчається у контексті бідності й соціальної депривації, але питання специфіки соціального та психологічного відчуження дітей, які втратили батьківське піклування, є недостатньо розкритим. Соціально-психологічна ізоляція, з якою зіштовхуються діти-сироти, особливо в умовах трансформаційного суспільства України, пов'язана не лише з матеріальними труднощами, але й з психологічними й соціальними бар'єрами.

Як вже було зазначено в поточному дослідженні, в Україні діти-сироти є однією з найбільш уразливих соціальних груп, і соціальна ексклюзія таких дітей значною мірою зумовлена комплексом соціальних і економічних чинників, які впливають на їхній розвиток та інтеграцію в суспільство. Нижче автором сформовано огляд стосовно кожного з цих чинників.

Нестача фінансування інтернатних закладів. Українська система інтернатних закладів для дітей-сиріт знаходиться в стані хронічної нестачі фінансування. Хоча державні програми передбачають виділення певних бюджетних коштів для підтримки цих установ, вони часто є недостатніми для забезпечення якісного життя вихованців. Це призводить до певних наслідків. В 2019 році витрати на утримання дитини в інтернаті коливалися від 8000 до 16000 грн. З цієї суми на дитину йшла лише частина коштів: 13,1% витрачалось

на харчування, 1,4% – на одяг і взуття, 0,6% – на лікування. Решта коштів спрямовувалася на оплату праці персоналу інтернату та комунальні послуги. В цьому контексті слід наголосити, що вартість подолання наслідків перебування дитини в інтернаті значно перевищує витрати на підтримку сімей, адже травматичне виховання має довготривалі соціальні наслідки, які коштують суспільству ще більше.

Складні житлові умови. Багато інтернатів не мають належних умов для проживання дітей, що часто включає брак необхідних ресурсів для підтримання базової гігієни, ремонтів приміщень або забезпечення тепла в зимовий період. Через це діти-сироти не тільки живуть в умовах, які можуть загрожувати їхньому здоров'ю, але й зростають із почуттям ізоляції та недооцінки.

Недостатня соціальна підтримка та психологічна реабілітація. В Україні система соціальної підтримки та психологічної реабілітації дітей-сиріт після виходу з інтернатів знаходиться на вкрай низькому рівні. Часто діти, досягнувши повноліття, залишають заклади без необхідної підготовки для дорослого життя. Статистика показує, що лише 10% повністю інтегруються в суспільство. В цьому контексті слід додати, що у дітей-сиріт не часто є можливість отримати базові навички, необхідні для ведення самостійного життя, як-от планування бюджету, приготування їжі чи пошук роботи і це ускладнює їхнє адаптування до умов дорослого життя і може сприяти подальшій маргіналізації.

Щоденні побутові питання, які для багатьох є простими, виявляються складними для випускників інтернатів. Їх не навчали, як готувати їжу, вибирати одяг чи планувати бюджет, що створює додаткові виклики у повсякденному житті. Професійна підготовка також залишається на низькому рівні – у закладах не часто надають стимул для досягнення кар'єрних успіхів або професійного розвитку. При деяких інтернатах функціонують міні-підприємства, цехи та міні-пекарні, що частково допомагає випускникам вирішувати фінансові питання, а також діють профорієнтаційні центри. Однак матеріально-технічна база значної частини таких закладів залишається слабкою, і багато з них потребують ремонту приміщень. Вихованці забезпечені одягом і взуттям лише на 60-70%, що також підкреслює проблему ресурсів.

Незважаючи на наявність певних нормативних актів, міжнародної Конвенції про права дитини, розпоряджень тощо, окремі регіони країни мають різні рівні підтримки для дітей-сиріт, що створює нерівномірність в отриманні допомоги. Наприклад, у сільських районах доступ до соціальних послуг і програм інтеграції значно гірший, ніж у великих містах. Це призводить до того, що діти-сироти в сільській місцевості мають ще менше можливостей для розвитку та інтеграції. Також слід додати, що в Україні часто спостерігається слабка координація між різними державними інституціями, які відповідальні за допомогу дітям-сиротам. Це може включати недостатню взаємодію між Міністерством соціальної політики, місцевими органами влади, територіальними громадами, закладами охорони здоров'я та освіти. Як

результат, багато дітей залишаються без належної уваги та підтримки на різних етапах їхнього життя.

Особливо складним є прийняття таких дітей українським суспільством, яке ще не до кінця готове впоратися з проблемою соціальної стигматизації. Існуючі стереотипи часто є результатом недостатньої обізнаності і розуміння специфічних потреб дітей-сиріт, а також відсутності достатньої інформації про їхні можливості та потенціал. Для подолання цих бар'єрів необхідно впроваджувати програми, які б фокусувалися на зміні громадської думки, підтримці інтеграції і забезпеченні рівного доступу до можливостей для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального статусу.

Соціальна ексклюзія дітей-сиріт в Україні досі знаходиться на низькому рівні. Втрата рідних і домівок внаслідок тривалої війни для багатьох з них супроводжується ще й додатковим рівнем соціальної ізоляції. Вони стають невидимими для суспільства, потрапляючи в прогалини державних і соціальних інституцій. Відсутність стабільної й ефективної підтримки й психологічної допомоги призводить до того, що діти не тільки не отримують базових умов для розвитку, але й втрачають можливість інтегруватися в нові громади. Багато з них відчують себе чужими в школах і соціальних установах, не маючи нікого, до кого можна звернутися за допомогою, особливо в умовах кризових ситуацій, коли навіть, найпростіші послуги стають важкодоступними.

У теперішньому трансформаційному українському суспільстві війна змушує державу і громадськість переглядати ставлення до соціально-психологічної підтримки дітей-сиріт. Зростає потреба в розробці програм, які не просто надають матеріальну допомогу, але й враховують психологічні аспекти реабілітації й адаптації. Це стосується як роботи з травмами, спричиненими війною, так і соціальної інтеграції, яка потребує залучення досвідчених фахівців. Крім того, важливо впроваджувати практики, які дозволяють дітям-сиротам не почуватися «окремими» і «чужими» від інших, а відчувати, що вони є повноцінною частиною суспільства. Тільки так можна подолати глибоку соціально-психологічну ексклюзію, яка загрожує втратити ціле покоління. Також слід усвідомлювати, що обрана проблема значно загострилася внаслідок війни, коли велика кількість дітей опинилася без батьківського піклування. Однак відсутність комплексних досліджень щодо соціально-психологічної ексклюзії дітей-сиріт у поєднанні з іншими аспектами соціального виключення свідчить про необхідність більш ґрунтовного підходу до цієї проблематики. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці ефективних заходів інтеграції таких дітей в українське суспільство.

Доля і добробут всіх дітей не байдужі державі, тому законодавча база передбачає особливе ставлення до дітей, які залишилися без опіки батьків. Подібні процеси передбачають і гарантують не тільки українські юридичні акти, а й міжнародні правові нормативи. Відповідно до законодавства, діти і підлітки, які на певний або обмежений термін, постійно або тимчасово були позбавлені свого звичного сімейного оточення, мають законне право на соціальну опіку, всебічну допомогу, правову підтримку і захист з боку держави.

Такими ж привілеями мають можливість скористатися діти, які з метою забезпечення власних інтересів були позбавлені свого звичного оточення певними діями з боку судових або виконавчих органів.

Слід зазначити, що на сьогодні організація соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні має низку проблем, але також має потенціал для подальшого розвитку. Однією з основних проблем є перевантаженість системи дитячого соціального захисту. Число дітей, які опиняються у складних життєвих обставинах та потребують системної соціальної роботи, є дуже великим, що призводить до перевантаження дитячих будинків, шкіл-інтернатів та прийомних сімей. Це може негативно впливати на якість догляду та надання підтримки цим дітям. Ще однією проблемою є недостатня кількість усиновлень та прийомних сімей. Багато дітей-сиріт залишаються у системі довгий час через брак сімей, які готові їх прийняти або усиновити. Це створює стрес для дітей та може негативно впливати на їхній психологічний стан та розвиток. Також важливою проблемою є недостатня фінансова підтримка для системи соціального захисту та соціальної роботи з дітьми-сиротами. Бюджетні обмеження не сприяють покращенню умов проживання та догляду за цими дітьми, а також розвитку програм психологічної та соціальної підтримки [2].

У процесі дослідження було виявлено, що організація соціальної роботи та правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні потребує подальшого вдосконалення. Серед проблемних аспектів можна виділити недостатню координацію між різними органами та установами, які відповідають за ці питання, недостатню кількість соціальних працівників, а також брак фахових закладів для розміщення та утримання цих дітей. Проте в Україні також існують перспективи для подальшого розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наприклад, важливим кроком є подальший розвиток програми усиновлення та розширення мережі прийомних сімей. Також можливим є подальше впровадження нових психологічних та соціальних програм для допомоги дітям-сиротам та їх прийомним сім'ям.

Подальший розвиток системи соціального захисту дітей-сиріт також потребує більшої уваги до психологічних та емоційних потреб цих дітей, а також до професійної підготовки працівників системи дитячого соціального захисту. Загалом, в Україні існує потенціал для подальшого розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але це потребує комплексного підходу, включно з функціонуванням системи усиновлення, розвиток прийомних сімей, покращення фінансування та забезпечення якості догляду та психологічної підтримки для цих дітей [2].

Джерела та література

1. Куцова М. Без батьків під час війни: яка ситуація із сиротами в Україні. URL: <https://voices.org.ua/news/bez-batkiv-pid-chas-viyny-iaka-sytuatsiia-iz-syrotamy-v-ukraini/> (дата звернення: 21.02.2025).

2. Стадник А., Кузьмін В., Кузьміна М., Мещан І. (2024). Правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні. Ввічливість. Humanitas, 2, С.51–58, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8>

Василь Кукушкін – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор наук, професор **Анна Лякішева**

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ В ГРОМАДІ

Соціальний захист ветеранів війни і демобілізованих осіб є надзвичайно важливим завданням для України, особливо в умовах війни. Основні зусилля спрямовані на виконання державних програм щодо соціально-економічних прав ветеранів війни та демобілізованих осіб, членів їхніх сімей, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів, особи які мають особливі заслуги перед Батьківщиною їх реабілітацію, а також підтримку їхніх родин та сімей загиблих. Головна мета полягає в тому, щоб допомогти, проконсультувати, надати інформаційний супровід щодо отримання пільг, статусів працевлаштування, започаткування власної справи, відповідно до державних програм, створюючи сприятливі умови для їхнього здоров'я та активного життя.

Соціальна послуга з адаптації ветеранів та їхніх сімей являє собою комплекс заходів, що включають інформаційну підтримку, соціальну профілактику та допомогу. Вона спрямована на збереження та відновлення їхніх соціальних і сімейних зв'язків, запобігання кризовим ситуаціям, пристосування до нових умов життя, подолання обмежень життєдіяльності для підтримки самостійності, продовження соціальної активності та створення можливостей для особистісного та професійного розвитку. Очікується, що фахівці із супроводу ветеранів будуть надавати підтримку ветеранам під час їхнього повернення в територіальні громади під час переходу від військової служби до мирного життя.

Як наслідок, до Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» внесено професію «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» (код КП 2446.2). Наказом Міністерства ветеранів від 09.04.2024 №111 затверджено професійний стандарт «Фахівець із супровідну ветеранів війни та демобілізованих осіб», який внесений до Реєстру кваліфікацій Національного агентства кваліфікацій 12.04.2024 р.

Посаду фахівця із супроводу ветеранів зможе займати особа, яка має рівень освіти за ступенем не нижче бакалавра в галузі знань Освіта/Педагогіка, Соціальні та поведінкові науки, Право, Охорона здоров'я, Соціальна робота, Публічне управління та адміністрування, Інженерія, Виробництво та будівництво, Транспорт та послуги, Охорона праці, Безпека та оборона,

відповідно до національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій». Фахівець із супроводу ветеранів буде працевлаштовуватися штатним працівником установи/закладу комунальної форми власності. Рішення про введення посади фахівця із супроводу ветеранів до структури та штатного розпису комунального закладу буде приймати його засновник. Примірну посадову інструкцію затверджено Наказом №7 від 07.01.2025 року Міністерством ветеранів України.

Основне завдання фахівців супроводу полягатиме у допомозі ветеранам війни, та членам їх сімей, особам які мають особливі заслуги перед Батьківщиною та демобілізованим особам у вирішенні низки соціальних та медичних питань:

- супроводження інвалідів війни, демобілізованих осіб у питаннях направлення та проходження військово-лікарських комісій та експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи (ЕКОПФ), підтримка комунікації з членами їх сімей.

- надання психологічної підтримки, консультування з питань психологічної та соціальної адаптації;

- супроводження членів сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти та полонених та надання їм допомоги у питаннях реалізації належних пільг і гарантій;

- сприяння в оформленні документів, необхідних для надання їм посвідчень, що підтверджують статус особи, на основі якого надаються відповідні пільги і компенсації;

- участь у заходах супроводження або підтримки тих, хто звільняється зі служби.

Фахівці із супроводу будуть виявляти та оцінювати соціальні потреби та уточнювати інформацію у закладах охорони здоров'я про потреби лікування, реабілітації, надання безоплатних медичних послуг. Також вони будуть надавати всі необхідні консультації та забезпечувати «зворотній зв'язок» із надавачами соціальних послуг щодо вирішення актуальних питань ветеранів війни, демобілізованих осіб.

Джерела та література

1. Олексюк Н. Теоретичні засади соціального супроводу учасників бойових дій (ветеранів війни) та демобілізованих осіб в об'єднаній територіальній громаді. Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науковопрактичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 122–125.

2. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб»: Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 09.04.2024 р. № 111. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/604-profesijnij_standart_10_04_2024_do_nakazu_111.pdf.

3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики від 11.04.2024 р. № 175-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text>.

Софія Курпіта – студентка факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – докторка філософії з соціальної роботи, доцентка **Ольга Столярник**

ЖИТТЕСТІЙКІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК МЕХАНІЗМ ПРЕВЕНЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасне суспільство стикається зі зростаючою кількістю випадків девіантної поведінки серед підлітків, що зумовлюється складними соціальними, економічними та психологічними факторами. Нестабільність у родинному середовищі, вплив негативних соціальних груп, пережиті стресові ситуації та відсутність підтримки значно підвищують ризик залучення підлітків до асоціальних практик. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток життєстійкості, яка дозволяє підліткам ефективно адаптуватися до складних обставин, справлятися з труднощами та знижувати ймовірність відхилень у поведінці. Життєстійкість визначається як інтегративна якість особистості, що відображає її здатність долати життєві кризи, зберігати психологічну рівновагу та будувати стратегії успішної адаптації. Саме ця властивість дозволяє мінімізувати ризик розвитку девіантних форм поведінки, таких як агресія, правопорушення, вживання психоактивних речовин або втеча від соціальних обов'язків..

Мета цього дослідження – визначити роль життєстійкості як особистісної риси у профілактиці поведінкових девіацій у підлітковому віці.

Одним із ключових аспектів профілактики девіацій є формування у підлітків позитивного мислення, здатності до саморегуляції та соціальної відповідальності. Життєстійкість виконує захисну функцію, оскільки забезпечує: (1) психоемоційну стабільність – підлітки, які мають високий рівень життєстійкості, краще контролюють свої емоції, не схильні до імпульсивної поведінки та вміють знаходити конструктивні способи вирішення конфліктів; (2) соціальну адаптивність – здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, встановлювати позитивні соціальні зв'язки та орієнтуватися на підтримку значущих дорослих значно зменшує ризик залучення до девіантного середовища; (3) формування внутрішніх ціннісних орієнтирів – життєстійкі підлітки мають чітку систему моральних і соціальних принципів, що допомагає їм протистояти негативному впливу ззовні; (4) розвиток стресостійкості – у складних життєвих ситуаціях такі підлітки менш схильні до деструктивної поведінки, оскільки володіють навичками подолання стресу та конструктивного вирішення проблем [2; 3].

Формування життєстійкості є складним процесом, що включає низку психологічних, педагогічних та соціальних механізмів, серед яких можна виокремити наступні [1; 2; 3]:

- *Розвиток когнітивних здібностей та критичного мислення* – навчання підлітків здатності до критичного аналізу ситуацій, розвиток вміння прогнозувати наслідки своїх дій та усвідомлювати персональну відповідальність допомагає уникати ризикованих вчинків, які можуть нести небезпеку для їхнього життя.

- *Формування навичок емоційної регуляції* – психологічні тренінги, соціально-педагогічні програми та індивідуальне чи групове консультування сприяють розвитку усвідомлення власних емоцій та способів їх конструктивного вираження, укріплюють позитивну та бажану поведінку, а також навички ненасильницького екологічного спілкування з однолітками та дорослими.

- *Підтримка з боку значущих дорослих* – наявність у житті підлітка дорослих, які можуть надати підтримку, поради або допомогти в кризовій ситуації, є важливим захисним чинником. Саме тому, при побудові соціальних програм з життестійкості доцільно спиратися на близькі соціальні системи у житті підлітка – сім'ю, друзів, однокласників тощо.

- *Залучення до конструктивної діяльності* – участь у волонтерських ініціативах, спортивних секціях, творчих гуртках або соціальних проєктах сприяє формуванню впевненості у власних силах та відчуття соціальної значущості.

- *Розвиток позитивного світогляду* – психологічні практики, спрямовані на розвиток оптимізму та віри у власні можливості, сприяють виробленню стійкості до стресів. Також доцільно використовувати методи формування системи довгострокових та короткострокових життєвих цілей, які мають позитивний характер.

У багатьох країнах світу розробляються програми підтримки життестійкості серед дітей та підлітків, які є ефективним засобом превенції девіантної поведінки. В Україні питання формування життестійкості підлітків набуває особливої актуальності у зв'язку з соціальною нестабільністю, викликаною війною та економічною кризою. Відповіддю на цю вимогу стало впровадження державних програм, зокрема таких як «Національна стратегія сприяння психічному здоров'ю», яка спрямована на впровадження системи психологічної підтримки дітей та підлітків, інтеграцію психосоціального навчання у шкільну освіту та створення безпечного освітнього простору. Крім того, залучення міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ та ПРООН, сприяє реалізації ініціатив із соціального захисту та підвищення психологічної стійкості молоді [2; 3].

У цьому контексті соціальні працівники та соціальні педагоги, які працюють у школах через програму ментального здоров'я, відіграють ключову роль у створенні сприятливого середовища для розвитку стресостійкості, емоційної регуляції та соціальної адаптації учнів. Одним із найважливіших завдань є створення середовища, де підлітки почуваються захищеними, прийнятими та підтриманими, що включає проведення превентивних заходів, формування нульової толерантності до насильства, створення менторських або

дружніх спільнот, де підлітки можуть відкрито ділитися переживаннями та отримувати допомогу від однолітків та педагогів, організація тренінгів для батьків щодо розвитку стресостійкості дітей та покращення сімейних взаємин. Через програму ментального здоров'я соціальні працівники допомагають підліткам формувати життєво необхідні соціальні вміння, зокрема впевнене прийняття рішень та відповідальність за свої вчинки, адаптивні навички, гнучкість мислення, здатність ефективно працювати в команді та співпереживати іншим [2; 3].

Життєстійкість є ключовим фактором у запобіганні девіантній поведінці підлітків, оскільки дозволяє їм адаптуватися до складних обставин, розвивати стресостійкість і формувати здорові соціальні зв'язки. Розвиток цієї якості потребує комплексного підходу, що включає підтримку з боку родини, навчальних закладів та суспільства в цілому. Державні та міжнародні ініціативи, спрямовані на розвиток життєстійкості, сприяють формуванню покоління, здатного долати труднощі та будувати успішне майбутнє.

Джерела та література

1. Бондар М. Психологічні особливості прояву копінг-стратегій поведінки залежно від рівня життєстійкості підлітків. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. Вип. 1 (54). С. 5-11.
2. Предко В. Психологічне значення життєстійкості задля ефективного розвитку підлітка в умовах освітнього середовища. *Габітус*. 2020. Вип. (19). С. 185-189.
3. Предко В. Психологічний аналіз статевих відмінностей у прояві життєстійкості підлітків в процесі освітньої соціалізації. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2022. Вип. 17(62). С. 84-95.

Анастасія Лаборешних – студентка факультету Спеціальної освіти, психології та соціальної роботи, Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Науковий керівник – завідувач кафедри соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук, доцент **Наталія Гевчук**

ОСВІТА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЯК НАВЧАННЯ ТА ПІДТРИМКА МОЖУТЬ ПОКРАЩИТИ МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я

Внаслідок порушення політичної ситуації в Україні відбулись значні зміни в устрої та стані суспільного життя населення. Однією з таких важливих ланок, яка зазнала коригування стала освіта. Вплив воєнного стану на організацію освітнього процесу можна помітити порівнявши запобіжні заходи з тими, які були у часи пандемії. Навчальні заклади були змушені пристосовуватися до нововведень, посилювати заходи щодо гарантування захисту та безпеки здобувачів освіти. Гостро постає питання щодо доступності освіти та її якості, вводяться нові методи та форми викладання матеріалу.

За даними Міністерства освіти, зараз працює близько 13 тисяч шкіл (до початку повномасштабного вторгнення було близько 14 тисяч). Близько 7,5 тисяч шкіл працюють в очному форматі. 3,8 тисячі – це змішана форма навчання. Близько 2,5 тисяч навчаються виключно дистанційно. Йдеться про школи, наближені до зони бойових дій. Майже 1,7 мільйона починають офлайн-навчання в Україні, а загалом зараз у різних формах навчаються 3 мільйони 950 тисяч дітей. Проаналізувавши офіційну статистику можна зробити наступні висновки - обладнання укриттями спостерігається у закладах професійно-технічної освіти – 95% закладів обладнано укриттями, із яких 94% – це заклади фахової, передвищої та вищої освіти. Лише 55% державних садочків обладнані укриттями.

Досить впливовим інструментом, який безпосередньо впливає на процес формування психіки у дитини є навчання. Навчанням ми називаємо процес набуття нових знань, навичок, поведінки чи цінностей через досвід, вивчення, освіти чи роздуми. У 2004 році журнал Oxford Review of Education опублікував статтю про дослідження впливу навчання протягом всього життя на емоційний стан і ментальне здоров'я людини. Провівши низку опитувань вони дійшли заключного рішення, що завдяки постійному навчанню у людей розвивались такі якості як самооцінка, самоефективність, відчуття мети та надії. Також варто зазначити, що до результатів включили покращення навички долати психічні хвороби, а саме депресію чи посттравматичний стресовий розлад.

Психічні розлади негативно відзначаються на фізичному здоров'ї, можуть супроводжуватися різними залежностями, ускладненнями в процесі соціальної адаптації й інтеграції, позначаються на працездатності. В свою чергу ці аспекти створюють труднощі, як для суспільства, так і держави в цілому. Саме тому, підтримка психічного здоров'я громадян стала одним з пріоритетних векторів державної політики.

Задля такої підтримки в Україні впроваджуються соціальні програми та проекти. Яскравим прикладом такої підтримки є – міжнародний соціальний проєкт «PREVENT, PROTECT AND PROVIDE FOR CHILDREN IN UKRAINE». Реалізація проєкту відбувалася протягом 8 місяців відповідно до укладеного договору про співпрацю між кафедрою соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та із ERIKS and ASproAS (Асоціація соціальних працівників Румунії).

Проєкт спрямований на посилення благополуччя та захисту дітей і підлітків, які були відірвані від свого початкового середовища, надаючи необхідну підтримку для розширення їх прав і можливостей, підкреслюючи знання про їхні права. Основними завданнями виступали:

1. Забезпечити зворотній зв'язок щодо інформаційних матеріалів, які будуть надані дітям про їхні права, вносячи ідеї та пропозиції до остаточної версії матеріалу.

2. Організувати 1 червня 2024 року, в Міжнародний день захисту дітей, захід для дітей, які відірвані від рідного середовища, з метою просування прав дітей.

3. Забезпечення передачі даних оцінювання в режимі онлайн щонайменше для 500 оцінок дітей.

4. Брати участь в інформуванні та консультуванні дітей.

5. Надавати коментарі до звіту та внесення ідей і пропозицій до остаточної версії матеріалу.

6. Організовувати зустрічі з відповідними зацікавленими сторонами, такими як соціальні працівники, психологи та лідери громад, щоб отримати додаткову інформацію про потреби постраждалих дітей.

В свою чергу, я мала можливість реалізовувати активність у якості волонтера. Разом з командою ми здійснювали оцінку потреб дітей, що перемістилися в інші регіони країни у зв'язку з військовими діями. Опитування здійснювалися за відповідною анкетною.

У День захисту дітей у відповідності до діяльності співпраці був проведений Дитячий калейдоскоп забав «З Україною в серці» для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб та кам'янчан, а також для дорослих. Свято включало в себе низку майстер-класів («З любов'ю до України», «Мій ведмедик-помічник», майстер-клас із виготовлення воскової свічки, майстер-клас від школи робототехніки та програмування, майстер клас для батьків «Мандалотерапія»), прийняти участь в рухливих іграх разом із ведмедиками Тедді та залишити на згадку свої жовто-блакитні долоньки миру на карті України.

Ще одним важливим етапом було проведення ряду тренінгових занять для підвищення обізнаності дітей щодо їх прав. Під час проведення занять учасники прослухали інформаційне повідомлення, завдяки ігровій формі дізнались якими правами вони наділені та запитували тренерів деталі щодо захисту своїх прав та свобод.

Освіта у воєнний час виконує не лише освітню, а й важливу психологічну функцію, допомагаючи дітям адаптуватися до нових ситуацій та зберегти психічне здоров'я. Військові дії глибоко змінили освітній процес. Школи були змушені перейти до змішаного навчання, посилити заходи безпеки та адаптувати свої навчальні програми до вимог нової ситуації.

Попри виклики, навчання залишається потужним інструментом розвитку особистості. Воно посилює підвищену самооцінку, формування самоефективності та допомагає долати стрес, тривожність і навіть посттравматичні розлади. Освіта дає дітям відчуття стабільності, що є критично у кризовий період. Також важливу роль відіграє діяльність волонтерів та соціальних працівників, які організовують тренінги, інформаційні заходи та інтерактивні майстер-класи для дітей та їхніх батьків. Це сприяє не тільки навчанню, а й емоційній стабільності.

Отже, освіта в умовах війни є одним із ключових чинників психологічної підтримки дітей. Вона їм допоможе знайти опору, зберегти віру в майбутнє та отримати необхідні знання для подальшого розвитку.

Джерела та література

1. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
2. Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 37 (2-2024). Київ: Міленіум, 2024. 185 с. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. / Заг.ред. Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
3. World Health Organization. «Mental health: strengthening our response». URL.: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-ourresponse>.
4. Oxford Review of Education URL.: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0305498042000303008?needAccess=true>

Наталія Лисицька – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, ОП Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Ярослава Юрків**

РОЛЬ СУПЕРВІЗІЇ ТА КОУЧИНГУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Професійна діяльність у сфері психології та соціальної роботи потребує від спеціалістів не лише глибоких теоретичних знань про закономірності психіки, особливості людської поведінки і механізми соціальних процесів, а й розвиненої рефлексії, гнучкості та переоцінки власних підходів до вирішення складних професійних ситуацій. Фахівці часто працюють у стресогенному середовищі: мають справу з особами у кризових станах, військовими, травмованими клієнтами або родинами, що перебувають у складних життєвих обставинах. За таких обставин ризики емоційного вигорання, формування професійної деформації та зниження ефективності роботи суттєво зростають.

Впровадження систем супервізії та коучингу у діяльність практичних психологів і соціальних працівників задовольняє одразу кілька ключових потреб, а саме: формування стійких професійних навичок, підвищення якості надання соціально-психологічних послуг, зменшення ризику вигорання та створення атмосфери постійного навчання та розвитку [1, с. 76]. Усе це робить супервізію та коучинг невіддільними складовими процесу професійного зростання та зміцнення ролі фахівців у сучасному суспільстві.

Супервізія дозволяє фахівцям отримувати кваліфікований зворотній зв'язок, аналізувати складні клінічні випадки та вдосконалювати методи роботи [1, с. 75]. З її допомогою можна вчасно виявляти труднощі в комунікації з клієнтом або командою, запобігати професійному вигоранню та покращувати якість соціальних і психологічних послуг. Коучинг орієнтований на

вивільнення потенціалу спеціаліста, формування його індивідуальних цілей та шляхів професійного розвитку, що є особливо важливим у відповідь на зростаючі вимоги до результативності й ефективності в сучасній соціальній сфері [3, с. 27].

Необхідність впровадження систем супервізії та коучингу в організаціях соціальної сфери обумовлена низкою факторів, які безпосередньо впливають на ефективність функціонування таких установ та загальний рівень професійного благополуччя персоналу:

Запобігання професійному вигоранню.

Супервізія дає можливість своєчасно виявляти й усувати ознаки професійного вигорання: у процесі обговорення робочих випадків, особистих переживань і труднощів спеціаліст отримує підтримку вищого рівня (супервізора) або рівних фахівців (колегіальна супервізія) [3, с. 30-31].

Коучинг мотивує спеціалістів до формування здорових робочих звичок, підвищення власної резильєнтності та ефективного використання часу й ресурсів, допомагає будувати чіткий план професійного зростання.

Підвищення якості професійної діяльності

Супервізор, маючи досвід та експертні знання у сфері соціальної роботи чи психології, допомагає фахівцям проаналізувати складні кейси, визначити оптимальні методи втручання й обрати найефективнішу стратегію взаємодії з клієнтом [3, с. 52]. Таким чином, спеціалісти уникатимуть помилок, запроваджуватимуть нові підходи і загалом підвищуватимуть якість послуг.

Засоби коучингу дозволяють фокусуватися на індивідуальних потребах і цілях фахівця, розкривають його потенціал, стимулюючи до кращої організації роботи, що зрештою впливає на результативність діяльності всієї установи.

Створення культури безперервного навчання

В умовах правильно організованої супервізії спеціалісти регулярно отримують нову інформацію, знайомляться з актуальними дослідженнями та можливостями застосування інноваційних методик [3, с. 16].

Коучинг стимулює активне самонавчання та самоорганізацію, коли спеціаліст бере на себе відповідальність за власний професійний розвиток і бачить конкретні кроки для його реалізації.

Оптимізація командної взаємодії

Групова супервізія та командний коучинг сприяють кращій комунікації між колегами, створюють безпечне середовище для обговорення проблем і обміну досвідом. Це особливо важливо в багатопрофільних командах (психологи, соціальні працівники, юристи тощо), де успішність роботи залежить від узгодженості дій усіх залучених спеціалістів [3, с. 38].

У ході коучингових сесій відпрацьовуються навички лідерства, розподілу ролей та відповідальності, що допомагає сформувати злагоджену й ефективну команду.

Вочевидь, супервізія й коучинг є двома взаємодоповнювальними складовими професійної підтримки та розвитку фахівців у соціально-психологічній сфері. Їх ефективне поєднання дає змогу забезпечити

комплексний підхід до підвищення рівня професіоналізму, якості надання допомоги та збереження психоемоційної стійкості спеціалістів. Обидва процеси спрямовані на розкриття професійного потенціалу, але в супервізії інтенсивніший наголос робиться на аналізі конкретних випадків та етичних аспектів взаємодії з клієнтом, а коучинг більше зосереджений на досягненні особистісних і професійних цілей. Супервізія надає інструменти оцінювання й корекції професійних дій і компетентностей, а коучинг акцентує увагу на мотивації та самореалізації спеціаліста [2, с. 177].

Супервізія та коучинг відіграють фундаментальну роль у професійному розвитку та підвищенні ефективності діяльності практичних психологів і соціальних працівників та постають ключовими складовими сучасної професійної підтримки, що надають практичним психологам і соціальним працівникам можливість ефективно розвиватися, оптимізувати свою роботу з клієнтами та підтримувати власне психоемоційне здоров'я, водночас утримуючись на високому рівні професійних стандартів [1, с. 79].

Таким чином, ефективно організовані супервізійні та коучингові сесії можуть істотно зменшити рівень емоційного виснаження та стресу серед психологів і соціальних працівників, які часто працюють у складних умовах (травматична проблематика, обмежені ресурси, високі навантаження), підвищуючи рівень внутрішньої мотивації та задоволеності роботою.

Як супервізія, так і коучинг акцентують увагу на рефлексії – постійному аналізі власних дій, емоцій, ставлень і професійних рішень. Цей компонент критично важливий для формування етичної та відповідальної професійної позиції в практичній психології й соціальній роботі. Без рефлексивної культури зростає ризик неконтрольованого впливу особистих переживань чи упереджень фахівця на процес консультування, що може знизити ефективність допомоги. Систематична супервізія дає можливість відстежувати динаміку професійного становлення психологів і соціальних працівників, доповнювати прогалини в знаннях і навичках, збагачувати професійний арсенал новими методами. У поєднанні з коучингом, який зосереджений на особистісному розвитку, це призводить до синергетичного ефекту: зростає не лише технічна майстерність, а й стратегічне бачення, ініціативність, впевненість у прийнятті рішень.

Джерела та література

1. Мартинова Т. С. Сучасні тенденції розвитку супервізії в соціальній сфері. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Соціальні комунікації»*. 2020, № 56. С. 75-80.
2. Поліщук Н. А., Колос С. В. Сучасні підходи до організації супервізії у соціальній роботі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. № 40. С. 176-179.
3. Супервізія: професійна підтримка і професійний розвиток педагогів : Порадник для супервізорів (наставників). USAID, 2018. 60 с.

Богдан Ліщук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Вікторія Степаненко**

РОЗВИТОК АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Актуальність дослідження. Війна росії проти України спричинила стрімке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Серед них найуразливішими до суспільних потрясінь є діти [4]. За даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України станом на 21.10.2024 р. серед внутрішніх переселенців 906 256 дітей [2]. Більшість дітей вимушених переселенців пережила стресові події і ситуації. Саме в дітей можуть виникати значні труднощі соціального та психоемоційного характеру, що може призвести до зниження рівня їх адаптаційних можливостей.

Мета дослідження: визначити особливості розвитку адаптаційних можливостей дітей вимушених переселенців.

Результати дослідження. Вимушене переміщення дітей, спричинене війною, різка зміна комфортного середовища позначаються на їх соціальній адаптації. Соціальна адаптація тісно пов'язана з процесом соціалізації. У дитячому та юнацькому віці характерними механізмами адаптації, які впливають на процес соціалізації в цілому, є: прийняття та засвоєння нових соціальних ролей, соціально-рольова ідентифікація, наслідування як відтворення поведінки і діяльності, досвіду людей, інтеріоризація оцінних ставлень батьків, педагогів і ровесників, орієнтація на соціальні очікування старших та однолітків, порівняння себе з іншими людьми, навіюваність і конформізм [4].

Соціальна адаптація дітей вимушених переселенців є процесом їх пристосування «до умов нового соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із приймаючою громадою, інтеграції в соціальні групи нового поселення, прийняття норм і цінностей нового соціального оточення» [3, с. 206]. Дітям вимушених переселенців доводиться адаптуватися до нових умов проживання, соціального оточення, закладу освіти, налагоджувати неформальні відносини, що може впливати на результативність освітнього процесу, відчуття соціальної приналежності до нової спільноти, реалізацію їх потенціалу, емоційне самопочуття тощо [1].

До показників адаптованості дітей вимушених переселенців відносять:

- ступінь задоволеності собою, групою, а також різними сторонами своєї життєдіяльності;
- активне залучення у діяльність приймаючої громади;
- активність у досягненні поставлених завдань;
- соціальний комфорт;

– розуміння можливості реалізації власних цілей у майбутньому.

Діти вимушених переселенців, як діти, що потрапили в складні життєві обставини та пережили кризову ситуацію, потребують соціально-педагогічної підтримки, яка є важливим ресурсом підвищення їх життєстійкості, де особливе значення має позитивне соціальне оточення, що дозволить задовольнити потреби у захисті, близькості, інформації, розрядці, заспокоєнні тощо. Така підтримка має позитивний вплив на характер їх поведінки після дії стресогенних чинників [3].

Приймаюча територіальна громада, заклади освіти, у яких навчаються діти, зареєстровані як ВПО, мають об'єднати зусилля для розвитку їх адаптаційних можливостей, що можна досягти, реалізуючи такі функції:

– соціально-економічна (фінансова, благодійна допомога, безкоштовне харчування та відпочинок, цільова підтримка для здобуття вищої освіти, соціальний супровід та ін.);

– громадсько-культурна (знання громадянських прав і обов'язків, формування лідерських якостей, розвиток критичного мислення, навички медіаграмотності, становлення громадянської позиції, відповідність зазначених складових віку дитини);

– соціально-психологічна (створення оптимальних умов для успішної адаптації та інтеграції у групи ровесників, нове соціальне середовище приймаючої територіальної громади, профілактика конфліктів, маргіналізації та булінгу дітей ВПО, налагодження позитивного спілкування, соціальної взаємодії) [1].

Розвиток адаптаційних можливостей дітей вимушених переселенців також залежить від показників ресурсності сім'ї. Труднощі, які відчуває родина, можуть впливають на соціальну ситуацію розвитку дитини. Тому підвищення ролі сім'ї, покращення соціально-психологічного клімату у родині, посилення її економічної стабільності сприяють адаптації дитини та підвищенню її стійкості до негативних впливів, покращують соціальну взаємодію.

Висновки. Отже, розвиток адаптаційних можливостей дітей вимушених переселенців залежить від рівня набуття ними особистісних якостей, засвоєння соціальних ролей, задоволення їх потреб, підвищення ресурсності сім'ї, залучення у діяльність приймаючої громади. Важливою є їх соціально-педагогічна підтримка, яка постає одним із ресурсів підвищення життєстійкості. Перспективу подальших розвідок складає пошук ефективних форм і методів підвищення адаптаційних можливостей дітей вимушених переселенців в умовах закладу загальної середньої освіти.

Джерела та література

1. Дереш В. С. Розвиток адаптаційних можливостей дітей ВПО в умовах війни: вітчизняний досвід. Педагогічний альманах. 2023. №54. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.498>

2. ДП «ІОЦ Мінсоцполітики України» ІОЦ. Аналітика. 2024. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics?dashboardName=idps> (дата звернення: 09.09.2024).

3. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (1). С. 204–214.

4. Про методичні рекомендації щодо соціалізації та інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб у громадах: Лист Міністерства освіти і науки України №1/13007-24 від 22.07.2024.

URL:

https://osvita.ua/doc/files/news/926/92613/Pro_metodichni_rekomendaciyi_shodo_socializaciyi.pdf

(дата звернення: 23.03.2025)

Анастасія Лов'ян – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Сучасне суспільство стикається з численними соціальними проблемами, які вимагають ефективних механізмів вирішення, одним із таких механізмів є соціальне консультування. В умовах територіальної громади цей процес набуває особливого значення, оскільки дозволяє наблизити соціальні послуги до населення, зробити їх більш доступними та адаптованими до реальних потреб мешканців. Соціальне консультування є важливим компонентом соціальної роботи, який дозволяє громадянам отримати юридичну, психологічну, економічну, медичну, соціальну та іншу допомогу. Його ефективність багато в чому залежить від якості організації, професіоналізму фахівців, а також ресурсів, які може залучити територіальна громада для підтримки населення.

Соціальне консультування – це процес надання кваліфікованої інформаційної, психологічної, юридичної або іншої допомоги громадянам, які опинилися у складних життєвих обставинах. Воно спрямоване на підтримку людей у прийнятті рішень, подоланні труднощів та адаптації до нових умов. Основними функціями соціального консультування є діагностична, коригувальна, підтримуюча, посередницька та освітня. Діагностична функція передбачає аналіз проблеми та визначення її першопричин, коригувальна – розробку стратегії вирішення проблемної ситуації, підтримуюча – допомогу в подоланні труднощів та емоційну підтримку, посередницька – сприяння взаємодії клієнта з іншими установами, органами влади, організаціями, а освітня – підвищення рівня поінформованості громадян щодо їхніх прав, можливостей та ресурсів.

Соціальне консультування відіграє ключову роль у забезпеченні соціального захисту населення, сприяючи зменшенню соціальної нерівності,

профілактиці кризових ситуацій та розвитку соціальної активності громадян. Воно дозволяє людині не лише отримати конкретну інформацію чи допомогу, а й сформувати навички самостійного вирішення проблем, підвищити рівень соціальної адаптації та особистої впевненості.

Соціальне консультування в територіальній громаді має низку особливостей, які зумовлені місцевими умовами, ресурсами та потребами мешканців. Однією з найважливіших характеристик є близькість до населення, що дозволяє громадянам швидко отримати необхідну допомогу. Окрім того, соціальне консультування в громаді передбачає комплексний підхід – охоплення різних аспектів життя громадян: юридичних, психологічних, економічних та соціальних.

Важливу роль відіграє взаємодія з органами влади, що сприяє оперативному вирішенню соціальних проблем через координацію дій місцевих органів самоврядування, служб соціального захисту, центрів зайнятості та інших установ. Гнучкість у наданні послуг дозволяє швидко адаптувати форми та методи консультування до змінних умов та потреб громади. Також активне залучення громадських організацій та волонтерських рухів підвищує ефективність соціальної підтримки, розширюючи можливості отримання допомоги для різних категорій населення.

Соціальне консультування в територіальній громаді може охоплювати різні аспекти життя громадян. Одним із найважливіших напрямків є юридичне консультування, яке допомагає у складанні документів, отриманні соціальних пільг, роз'ясненні трудових, сімейних та цивільних прав. Важливим є також психологічне консультування, що спрямоване на подолання стресу, міжособистісних конфліктів, кризових ситуацій, а також підтримку людей, які постраждали від насильства чи втратили близьких.

Консультування щодо зайнятості відіграє важливу роль у сприянні професійній орієнтації, допомозі у працевлаштуванні, розвитку навичок для самозайнятості та підтримці підприємницьких ініціатив. Медико-соціальне консультування передбачає інформування громадян про збереження здоров'я, допомогу людям із хронічними захворюваннями, соціальний супровід осіб з інвалідністю. Також важливим напрямком є фінансове консультування, яке допомагає громадянам правильно розпоряджатися фінансами, користуватися соціальними пільгами та отримувати фінансову підтримку.

Для підвищення ефективності соціального консультування в територіальних громадах необхідно розширювати мережу консультаційних центрів, запроваджувати цифрові технології та створювати онлайн-платформи для надання консультацій. Важливим аспектом є підвищення кваліфікації фахівців через навчальні програми, тренінги та обмін досвідом. Активне залучення громадських організацій та проведення інформаційних кампаній сприятиме підвищенню рівня обізнаності населення про доступні соціальні послуги.

Джерела та література

1. Колосок А. М., Бичук І. О. Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 92-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

2. Колосок А. М. Статистичний аналіз соціального захисту населення у територіальних громадах. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 152-158. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.22>

3. Соціальна робота з сім'ями: теорії моделі, ефективні практики: колективна монографія. Волинський національний університет імені Лесі Українки / за заг. ред. В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: ФОП Гадяк Ж.В., 2021, 323 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/19749>

Іванна Лотвин – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Вікторія Степаненко**

НАПРЯМИ, ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність дослідження. З кожним днем все більше і більше в освітньому просторі привертає увагу інклюзивна освіта, як важливий напрям розвитку соціальної політики. Оскільки інклюзія спрямована на створення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. І домінуючу роль у цьому процесі відіграє соціально-педагогічна діяльність, яка охоплює широкий спектр заходів для підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Важливо віднайти найдосконаліші форми та методи для успішної соціально-педагогічної підтримки таких дітей.

Мета дослідження: визначити основні напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Результати дослідження: Серед основних напрямів соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі виділяють:

- соціально-психологічну підтримку, вона спрямована на адаптацію дитини до освітнього середовища через створення сприятливого мікроклімату, надання психологічної допомоги та формування емоційно стійкої особистості;
- організацію освітнього процесу, що включає розробку індивідуальних навчальних планів, впровадження диференційованого навчання та застосування адаптивних методик;
- формування інклюзивної культури, яка передбачає просвітницьку діяльність серед педагогів, учнів та батьків з метою подолання стереотипів щодо дітей з ООП;

– міждисциплінарну взаємодію, необхідне залучення психологів, логопедів, дефектологів, медичних працівників та соціальних служб для комплексної підтримки учнів.

Соціально-педагогічна діяльність виходить за межі навчального закладу та охоплює різні рівні соціального середовища, зокрема державні установи, місцеву громаду, сім'ю та вуличне середовище. Основним завданням фахівця у цій сфері є сприяння розвитку в учнів з особливими освітніми потребами навичок самостійного навчання, опанування норм соціальної поведінки, гармонізації особистісних та суспільних інтересів, а також формування позитивних взаємин із оточенням [1].

Важливою складовою діяльності соціального педагога в інклюзивному закладі освіти є соціально-педагогічний та соціально-оздоровчий супровід дітей з особливими потребами. Він охоплює їхню адаптацію у колективі, реабілітаційні заходи, лікувально-оздоровчі програми та організацію дозвілля. Також передбачаються індивідуальні заняття, спрямовані на розвиток соціальних навичок і самостійності.

Для покращення загального стану та соціалізації дітей з ОПП соціальний педагог організовує змістовне дозвілля, включаючи творчі конкурси, святкові заходи, виставки, своєрідні майстер-класи, тренінги, медитації, розминки, а також відпочинок у спеціалізованих таборах.

Серед форм роботи, найбільш поширеними є: *індивідуальні та групові заняття* (корекційні та навчальні заняття, спрямовані на розвиток когнітивних, мовленнєвих та соціальних навичок); *проектна діяльність* (залучення учнів до колективних дослідницьких, творчих та соціальних проєктів), *інтерактивні методи* – використання ігрових технологій, моделювання ситуацій та мультисенсорного навчання; *корекційно-розвиткові програми* (заняття з логопедами, дефектологами, психологами для розвитку когнітивних здібностей та подолання бар'єрів у навчанні) [2].

Щодо методів, то проаналізувавши ефективність багатьох запропонованих дослідниками, ми переконались, що методи комунікації та взаємодії між дітьми в інклюзивному середовищі є найбільш ефективними:

Метод «рівний – рівному» – навчання дітей взаємодопомозі та співпраці. На практиці ми застосували б так: у класі, де навчається дитина з порушенням слуху, організовували взаємонавчання: один учень навчає інших елементарним жестам мови, а інші допомагають йому засвоювати навчальний матеріал. Також можна організувати пари з дітей, де один з них краще володіє предметом і може пояснити складні теми товаришеві. Або дуже сподобався учням метод – створи графічно правило з української мови.

Метод моделювання ситуацій – відтворення життєвих ситуацій (наприклад, похід у магазин, користування транспортом), що допомагає дітям навчитися діяти в реальних умовах. *Приклад*: під час занять у школі проводили навчальну гру, де учні «відвідували» магазин. Дитина в ролі покупця вчилася складати список покупок, спілкуватися з продавцем, користуватися

грошима. Для дітей з порушеннями мовлення вводились картки із зображенням товарів, а для дітей із труднощами в соціалізації – сценарії спілкування.

Варто зауважити, що кожен метод працює, якщо підійти до його застосування творчо та інтерактивно. Виділяють також *методи адаптації та підтримки*, де акцентується увага на індивідуальній роботі з дитиною, психологічному супроводі, залученні старших учнів, педагогів або волонтерів, які допомагають дітям з особливими освітніми потребами адаптуватися до навчального процесу та розвивати соціальні навички. *Методи навчальної взаємодії*, де підбираємо різні формати подачі інформації, продумуємо ігрові форми, спільну діяльність, що допомагає розвивати комунікативні навички. *Методи соціалізації* – тут організовуємо групові заняття, екскурсії, благодійні заходи, що формує почуття відповідальності та співчуття, різні арт-терапії для вираження емоцій, розвитку уяви та зняття стресу [3].

Кожен з цих методів має право на існування, але слід ретельно простежити ефективність застосування і виділити для себе найбільш дієві в роботі з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Висновки. Отже, соціально-педагогічна діяльність в інклюзивному освітньому середовищі спрямована на створення сприятливих умов для розвитку та навчання всіх дітей. Використання ефективних методик дозволяє забезпечити індивідуальний підхід, сприяти інтеграції учнів у суспільство та формувати толерантне освітнє середовище. Перспективними напрямками подальших досліджень є вдосконалення методів навчання та розширення співпраці між освітніми установами, сім'ями та громадськими організаціями.

Джерела та література

1. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі. Хмельницький, 2010. 192 с.
2. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навч.-метод. посіб. К., Соцінформ, 2004. 128 с.
3. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.

Анна Лошик – здобувач освіти факультету педагогічної освіти та соціальної роботи ВНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Світлана Чернета

ДИСТАНТНА СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Постановка проблеми. Сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини. На сьогодні, погіршення матеріального та психологічного становища сім'ї є однією з причин, що призводить до зростання кількості проблемних родин. Війна спричинила масовий виїзд за кордон як цілих родин, так і дітей з мамами на постійне, тривале або тимчасове проживання, вбачаючи у цьому надійний шлях розв'язання особистих життєвих проблем, передусім

безпекових, також відбувається роз'єднання сімей у зв'язку з внутрішнім переміщенням з зони бойових дій дітей та одного з батьків, перебуванням батьків на військовій службі. Всі ці обставини причиняють виникнення у дітей психологічних та соціальних проблем: тривожності, емоційних розладів, проявляється комплекс «самотності» та «непотрібності», надмірні намагання в самоактуалізації, міжособистісні конфлікти з оточуючими. Всі ці чинники ускладнюють процес соціалізації дитини й суттєво впливають на виникнення деструктивної поведінки. На сьогодні існує необхідність перегляду підходів до визначення основних соціально-педагогічних напрямків, методів та форм роботи з дистантними сім'ями.

Немає також єдиного підходу до розуміння самого поняття «дискантна сім'я». Це поняття трактується як сім'я, члени якої довгий час перебувають на відстані один від одного через різні причини: працевлаштування за кордоном, ув'язнення чи довготривале лікування батьків, перебування в зоні бойових дій. І. Трубавіна дистантними називає сім'ї, члени яких перебувають на відстані один від одного з різних причин: заробітки, ув'язнення, лікування, неспроможність утримувати сім'ю і передача дітей тимчасово в інтернат. Головними проблемами таких сімей, на думку науковиці, є епізодичність виховних впливів на дітей, брак сімейних стосунків, що призводить до «емоційного відторгнення» батьків дітьми, непорозуміння дітей з мікросередовищем, неузгодженості поглядів батьків на виховання дітей [3, с.35].

На сьогодні існують різні види та типи дистантних сімей. Т. Веретенко та Н. Заверико, диференціюючи дистантні сім'ї, виділяють такі їхні види [1]:

- 1) утворені внаслідок довготривалого перебування одного з батьків у місцях позбавлення волі;
- 2) утворені після виїзду на заробітки одного з батьків у далеке зарубіжжя на довгий період;;
- 3) утворені після виїзду одного з батьків до близького зарубіжжя (сезонні роботи, нетривала відсутність);
- 4) сім'ї, у яких батьки працюють за вахтовим методом (нафтовики, газовики тощо);
- 5) сім'ї, у яких батьки періодично відсутні певний час (військові, моряки, артисти, спортсмени тощо);
- 6) утворені внаслідок фактичного розпаду сім'ї (чоловік/дружина проживають віддалено один від одного, внаслідок таких обставин: а) один із батьків проживає із дитиною окремо від сім'ї, внаслідок сімейного конфлікту; б) один із батьків подає на розлучення, інший перешкоджає розлучному процесу;
- 7) сім'ї, у яких діти народжені поза шлюбом, батьки ніколи разом не проживали;
- 8) сім'ї громадян різних держав, у яких дитина проживає періодично з кожним із батьків.

Можна виділити чотири основні групи причин виникнення дистантних сімей:

- соціально-економічні (бідність, безробіття);
- соціально-психологічні (міжособистісні конфлікти);
- трудова міграція;
- політичні (війна, збройні конфлікти).

Дистантні сім'ї є динамічною характеристикою, оскільки вона може виникати на певному етапі життєвого циклу сім'ї, а у зв'язку зі зміною обставин, сім'я знову може набути попередньої форми. Однак існування сім'ї як дискантної обов'язково вплине на наступний розвиток сім'ї загалом, так і на кожного її члені зокрема. Характеристикою таких сімей є те, що відбувається відчуження дітей від батьків у зв'язку з втратою постійних особистих контактів (незважаючи на засоби відео- та телефонного зв'язку), відносини набувають формальний характер.

Саме тому важливою у процесі соціально-педагогічної роботи з дітьми з дистантних сімей слід використовувати різноманітні форми роботи: консультування, індивідуальні та групові бесіди, організація змістовного дозвілля у гуртках, секціях та у групі продовженого дня, колективні творчі справи, підготовка та проведення свят, призначення опіки. Застосовували різноманітні методи роботи: методи формування свідомості, методи організації діяльності, спілкування і формування досвіду суспільно корисної поведінки, методи стимулювання, методи контролю та самоконтролю, методи педагогічної підтримки [2].

Висновок. Налагоджуючи соціально-педагогічну роботу з дітьми з дистантних сімей, важливо організовувати взаємодію виховних інституцій з метою створення умов для всебічного розвитку таких дітей; сприяти участі вихованців у технічній, художній творчості, спортивній, суспільно корисній діяльності, виявленню задатків, обдарувань, розкриттю здібностей, талантів.

Джерела та література

1. Ковальчук Л. Г. Основні напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів, *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія №11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб. наукових праць*, К., НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Випуск 5. (Частина 1), С. 310-319.
2. Куб'як Н. Форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми з дистантних сімей. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2012. Вип. 28. С.79–84
3. Трубавіна І . М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Навч. посіб]. К. : ДЦССМ , 2003. 132 с.

Анна Лякішева – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЗАЛЕЖНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ ВІД ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Стратегія сталого розвитку (sustainable development strategy) є стратегією розвитку сучасного суспільства, соціальної стратегії держави, яку спрямовані на максимальне задоволення природних та соціальних потреб людини, що перебуває в гармонії з природою та позбавлена соціальних негараздів, яка передбачає стійке економічне зростання суспільства, що не зашкоджує довкіллю та узгоджене із соціальним розвитком суспільства.

Перед Україною постало багато викликів, які вплинули на всі аспекти життя і напрями державної політики через збройне вторгнення росії. Створення організаційних і правових засад формування та реалізації державної політики вимагало швидких, виважених та ефективних рішень в сфері соціальної політики.

Важливі результати у сфері формування соціальної стратегії держави є: координація гуманітарної допомоги з державними програмами та забезпечення її адресності, налагодження координації між Міністерством соціальної політики та гуманітарними організаціями, узгодження систем реагування на основі аналізу українського контексту і міжнародного досвіду, активне використання гуманітарними партнерами державних програм і реєстрів, доповнення системи соціального захисту оцінками потреб, системне направлення бенефіціарів до державних послуг, а також підготовка інструкцій і технічних рішень для подальшого реформування сфери.

Сучасні ініціативи гуманітарної допомоги та міжнародного розвитку для України спрямовані на підтримку держави у подоланні наслідків збройної агресії росії проти України через впровадження довгострокових рішень, орієнтованих на потреби населення, а також створенні містка між гуманітарною допомогою та державною системою соціального захисту.

Спільні зусилля забезпечили додаткову та спрямовану підтримку для найбільш вразливих категорій населення нашої держави, зокрема пенсіонерів, які проживають у районах, наближених до бойових дій, осіб з інвалідністю, а також малозабезпечених багатодітних родин і сімей, що виховують дітей з інвалідністю. З нашої точки зору, важливо відмітити, що було посилено механізми житлових субсидій, що забезпечує впевненість наших громадян у захисті.

Велика кількість внутрішньо переміщених осіб, зараз їх налічується близько 3,5 мільйонів чоловік, значні руйнування міст, за окремими даними до 30%, інфраструктурні, критичні потреби в обороні та безпеці країни вимагають перегляду пріоритетів та адаптації стратегічних планів.

Ініціативи є результатом кропіткої спільної роботи, яка об'єднала зусилля держави, гуманітарних організацій та донорів. Вона показала, що ефективну та довготривалу підтримку для людей, які цього потребують, можна забезпечити завдяки координації, обміну знаннями та узгодженню гуманітарних програм з національними системами.

Україна має сильний фундамент для соціального захисту, законодавство та бажання подальших реформ, які посилять спроможність держави швидко та виважено реагувати на потреби громадян у тісній співпраці з міжнародними партнерами. Суспільство не може почуватися стабільним (сталим), доки між його членами існує істотна матеріальна та соціальна нерівність, доки одній частині суспільства фізично загрожує голод, хвороби та інші соціальні ризики [1].

Національне опитування щодо сприйняття і обізнаності населенням соціальної політики в Україні, яке представлено у березні 2024 року, детально аналізує всі дані щодо реалізації державної соціальної стратегії. Це, своєю чергою, дозволяє формувати подальший державницький підхід в соціальній політиці. Це дослідження висвітлює бачення людей, у тому числі сімей з дітьми, напрямів удосконалення соціальної політики України, зокрема стосовно соціальних виплат, соціальних послуг, усиновлення, пенсійного забезпечення, підтримки сімей ветеранів [2].

Шлях побудови та зміцнення гуманітарних і соціальних зв'язків в Україні є ключовою ініціативою, яка сприяла покращенню захисту найбільш вразливих осіб. Спільна робота дозволить системно оцінити ефективність програм допомоги, спрямованих на підтримку найбільш потребуючих верств населення. Мапабування державних програм, що відіграли ключову роль у підтримці мільйонів українців, які постраждали внаслідок повномасштабної війни дає можливість розвитку державного та приватного сектору економіки.

Джерела та література

1. Угода Україна ЄС, УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. https://www.unicef.org/ukraine/en/media/48646/file/KSE_MoSP_UNICEF_report_Sociology_Ukr.pdf

Олена Мазур – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Соціальний супровід – це технологізована практична діяльність соціального працівника, що становить сукупність прийомів та операцій, які

реалізуються у визначеному порядку, певній послідовності для досягнення певних змін у соціальному становищі та самопочутті клієнта [1, с. 8].

Соціальний супровід військових та членів їх сімей включає в себе комплекс заходів, спрямованих на підтримку фізичного, психологічного, соціального та економічного благополуччя військовослужбовців та їх родин. Це завдання соціальних служб, державних і громадських організацій, спрямоване на забезпечення належних умов для адаптації до цивільного життя, а також на підтримку родин під час військової служби.

Питанням соціального супроводу вразливих верств населення присвячені роботи Н. Комарова та ін.; соціальному супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей – О. Бойко, В. Клочков, І. Горбенко, Я. Калініченко, Н. Дідик, К. Віщукаєва, О. Джус, А. Безпалько, Д. Кравець та ін.

Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей – вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають [2, с. 14].

О. Джус, А. Безпалько та Д. Кравець розглядають соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей «як оновлений напрям діяльності в загальній системі морально-психологічного забезпечення ЗС України» [3, с. 44].

Міністерство соціальної політики та Міністерство оборони України на виконання постанови Кабінет міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1050 [4] впродовж 2023-2024 років впроваджував спільний пілотний проєкт щодо організації соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей на базі військових частин (підрозділів) ЗС України. Метою експериментального проєкту є визначення змісту, обсягу та порядку надання вищевказаної соціальної послуги визначеній категорії осіб. Кабінет міністрів продовжив дію програми соціального супроводу військовослужбовців у військових частинах до жовтня 2025 року.

Організація та реалізація соціального супроводу включає в себе визначення індивідуальних проблем і потреб військовослужбовців та їх сімей. Посадові особи військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) виконують функції соціального супроводу під час реалізації в ЗС України окремих напрямів соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей.

Можемо виділити такі основні підходи до визначення проблем і потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей:

1. Адресна робота з персоналом, що потребує посиленої допомоги та підтримки.

2. Забезпечення роботи телефонів довіри, розгляд пропозицій, скарг і заяв громадян.

3. Організація моніторингу соціальних процесів, попередження виникнення та нейтралізація осередків соціальної напруги.

4. Організація і проведення цільових військово-соціологічних опитувань та досліджень [3, с.43-44].

Однією з важливих складових соціального супроводу є допомога у переході військовослужбовців до цивільного життя після звільнення зі служби. Це включає професійну перепідготовку, надання соціальних гарантій, організацію робочих місць та інші ініціативи, які допомагають їм ефективно інтегруватися в суспільство.

Психологічний супровід має важливе значення для збереження ментального здоров'я військовослужбовців, що можуть переживати стресові ситуації, травми війни чи інші психоемоційні труднощі. Соціальний супровід сімей військових також включає надання психологічної підтримки, щоб запобігти виникненню психологічних проблем у родичів, що також можуть страждати від стресу і тривоги через службу близьких.

Важливою складовою соціального супроводу є забезпечення фінансової підтримки військових та їх сімей через пільги, пенсії, одноразові виплати, а також через соціальні програми, які сприяють покращенню економічного становища родин військовослужбовців. Підтримка в цьому аспекті сприяє зниженню фінансових труднощів і збереженню стабільності в сім'ї.

Соціальний супровід також охоплює правову допомогу військовим та їх сімей. Це включає консультації щодо соціальних прав, допомогу в отриманні пільг, компенсацій та забезпечення прав військовослужбовців на рівні закону. Важливою є допомога в разі порушення прав військових, а також підтримка в процесі врегулювання правових питань щодо служби та демобілізації.

Важливу роль у соціальному супроводі відіграють не лише державні органи, а й громадські організації, які допомагають організовувати волонтерську допомогу, проводять заходи, спрямовані на підтримку військових та їх родин, зокрема надаючи юридичні, психологічні та фінансові консультації. Це такі громадські організації, як фонд «Повернись живим», Український ветеранський фонд, ВГО «Інститут миру і порозуміння», благодійний фонд «Таблеточки», всеукраїнська асоціація «Союз ветеранів АТО», «Лікарі без кордонів», «Жінки військові», «Платформа прав людини», «Солдатські матері України» та ін.

Соціальний супровід військових та їх родин є важливою складовою національної безпеки та соціального розвитку. Він забезпечує не лише належні умови для адаптації військових до цивільного життя, але й сприяє стабільності та гармонійному розвитку їх сімей, що є важливим для зміцнення держави в цілому.

Джерела та література

1. Бичук І. О. Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (з досвіду викладання навчальної дисципліни «соціальний супровід»). *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 4. С. 3-9.

2. Герасименко О. В., Горбенко І. М., Деточка О. Д. та ін. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 130 с.

3. Джус О., Безпалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 4(56). С. 41-45.

4. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних сил : постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 р. № 1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

5. Шевчук О. В., Деточка О. Д. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: сутність та особливості організації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2024. Вип. 102. С.88-97.

Софія Мазурок – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала однією з найгостріших соціальних викликів для України у зв'язку з війною. Мільйони людей змушені були покинути свої домівки через бойові дії, що призвело до зростання потреби в соціальній підтримці, працевлаштуванні та житловому забезпеченні. Держава разом із міжнародними організаціями запровадила низку програм допомоги, однак питання інтеграції ВПО у приймаючі громади залишається актуальним. Важливим аспектом соціальної підтримки є не лише забезпечення тимчасовим житлом та фінансовою допомогою, а й створення умов для самозайнятості, навчання та професійної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Серед основних проблем, з якими стикаються ВПО, можна виділити нестачу доступного житла, труднощі з працевлаштуванням, адаптацію в нових громадах та психологічний стрес. Багато переміщених осіб виїхали без заощаджень, документів або можливості швидко знайти роботу. Державні програми, такі як грошові виплати ВПО та компенсація за тимчасове житло, стали важливим кроком у підтримці постраждалих, але не вирішують проблему в довгостроковій перспективі. Крім того, на ринку праці спостерігається високий рівень конкуренції, що ускладнює пошук роботи, особливо для тих, хто має вузькоспеціалізовані професії або втратили свої підприємства через війну.

У 2024 році на обліку в державних органах перебували понад 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, і ця цифра залишається стабільно високою. Основними напрямками соціальної підтримки стали виплати щомісячної допомоги, компенсації на оплату житла, сприяння працевлаштуванню та освітні програми. Наприклад, у межах державних ініціатив 1,2 мільйона ВПО отримали матеріальну допомогу, а понад 500 тисяч осіб скористалися програмами перекваліфікації[1]. Водночас було відкрито центри підтримки ВПО, які займаються юридичною, психологічною та соціальною допомогою.

Значна увага приділяється професійній адаптації переселенців, адже багато людей залишили свої домівки без можливості продовжувати звичну роботу. Програми перекваліфікації, які пропонують навчання у сферах ІТ, будівництва, агробізнесу та підприємництва, допомагають інтегрувати ВПО в нові умови ринку праці. Державні гранти та субсидії також сприяють створенню власного бізнесу, зокрема у сфері послуг, роздрібною торгівлі та онлайн-роботи. У межах урядової програми підтримки підприємництва понад 10 тисяч переселенців отримали фінансування на розвиток власної справи, що не лише забезпечує їхнє працевлаштування, а й сприяє розвитку економіки приймаючих громад.

Для полегшення інтеграції ВПО важливим є розвиток житлових програм. Сьогодні в Україні діє кілька ініціатив, що спрямовані на будівництво соціального житла, надання пільгових кредитів та субсидій на оренду. Водночас більшість переселенців усе ще мешкають у тимчасових центрах або орендують житло за високими цінами. Проблема доступного житла потребує активнішого залучення державних і міжнародних ресурсів, зокрема через будівництво модульних містечок та стимулювання девелоперів до створення соціальних об'єктів.

Окрім матеріальної підтримки, ключовим питанням є соціальна адаптація та психологічна реабілітація ВПО. Велика кількість переселенців пережила втрату домівок, роботи та рідних, що спричинило глибокі емоційні травми. У відповідь на це уряд і волонтерські організації розгорнули програми психологічної допомоги, підтримки дітей та сімей, створення соціальних хабів. Одним із ефективних рішень є залучення ВПО до громадських ініціатив, волонтерства та культурних заходів, що допомагає їм знайти підтримку, налагодити соціальні зв'язки та адаптуватися до нового середовища.

У довгостроковій перспективі вирішення проблем ВПО вимагає комплексного підходу. Одним із ключових напрямів має стати розвиток регіональних економік, які можуть створювати нові робочі місця для переселенців. Держава має продовжувати підтримувати програми професійного навчання, підприємництва та житлового забезпечення, щоб переселенці могли не лише отримувати тимчасову допомогу, а й інтегруватися у суспільство як повноцінні його учасники. Крім того, міжнародне партнерство відіграє важливу роль у розширенні можливостей фінансування соціальних програм, що дозволить забезпечити сталий розвиток та інтеграцію ВПО у громади.

Важливо розглядати підтримку ВПО не лише як гуманітарну необхідність, а й як можливість для розвитку країни. Переселенці можуть стати рушійною силою змін, якщо отримають належні умови для життя, роботи та соціальної адаптації. Ефективне поєднання державних, громадських та міжнародних ініціатив дозволить не лише забезпечити тимчасову підтримку, а й створити нові можливості для розвитку суспільства в цілому.

Джерела та література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Колосок А. М., Буднік С. В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Ввічливість. Humanitas. 2024. № 4. С. 97-105. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>
3. Колосок А.М., Мельник О.М. Соціальний захист пільгових категорій громадян. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 1. С. 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.26>

Артур Маківка – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які постраждали внаслідок воєнних дій, є надзвичайно важливим для розуміння потреб цієї категорії осіб і розвитку ефективних соціальних програм підтримки.

Законодавство України «Про забезпечення прав і свобод переміщених осіб» (стаття 1) визначає, що «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1].

На сьогодні, підтримку державою ВПО можна поділити на три основні напрями:

- матеріальна підтримка – запровадження щомісячних виплат;
- працевлаштування – різноманітні програми для роботодавців та бізнесу щодо працевлаштування ВПО або відкриття власної справи на новому місці;
- вирішення житлових проблем – запровадження компенсацій витрат на оплату комунальних послуг тощо[2, с.10].

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами включає кілька важливих напрямів, спрямованих на забезпечення їхніх прав, підтримку

адаптації та інтеграції в нових умовах. Основні напрямки соціальної роботи з ВПО:

- правовий захист та консультування: надання юридичних консультацій щодо оформлення статусу ВПО, отримання соціальних виплат, реєстрації за місцем перебування; допомога у вирішенні правових проблем, зокрема щодо відновлення документів, земельних прав, власності тощо; представництво інтересів ВПО в органах влади та судових установах;

- психосоціальна підтримка та реабілітація: психологічна допомога для осіб, які пережили травматичні події, зокрема стрес, депресії, посттравматичний стресовий розлад; психотерапевтичні програми, групи підтримки, соціально-психологічні тренінги для допомоги у подоланні стресу та адаптації; підтримка соціальної адаптації, інтеграції у нові умови життя, робота з сім'ями;

- забезпечення житлом: надання інформаційної та практичної допомоги щодо пошуку житла; організація тимчасового або довгострокового житла для ВПО, забезпечення їх необхідними умовами для проживання; оренда або забезпечення житлом через програми підтримки від держави або громадських організацій;

- матеріальна допомога та соціальні виплати: надання матеріальної підтримки (грошових виплат, продуктів харчування, одягу тощо); допомога у доступі до соціальних виплат та програм державної підтримки, зокрема щодо пенсій, допомоги по безробіттю, субсидій на комунальні послуги; організація гуманітарних акцій, роздачі продуктів та предметів першої необхідності;

- забезпечення доступу до медичних послуг: надання допомоги в організації доступу до медичних послуг для ВПО, включаючи психологічну, терапевтичну допомогу, а також надання спеціалізованої медичної допомоги (наприклад, для осіб з інвалідністю); підтримка мобільних медичних бригад, що працюють з переселенцями;

- освітня підтримка: організація доступу до освіти для дітей ВПО, включаючи забезпечення їх навчальними матеріалами, спеціальними програмами адаптації; підтримка в інтеграції дітей ВПО у навчальні заклади, надання мовних курсів, психологічної допомоги; підтримка дорослих переселенців у здобутті професійної освіти, перепідготовки або підвищення кваліфікації;

- трудова та економічна інтеграція: сприяння працевлаштуванню, організація курсів підвищення кваліфікації або перепідготовки для дорослих ВПО; надання консультацій щодо започаткування власного бізнесу або само зайнятості; розробка та реалізація програм для сприяння економічній стабільності ВПО;

- соціальна інтеграція та культурна адаптація: підтримка в соціальній адаптації через участь у громадських, культурних та спортивних заходах, що дозволяють збудувати нові соціальні зв'язки; організація зустрічей, тренінгів та інших заходів для покращення взаємодії між місцевими жителями та ВПО.

Таким чином, представлені напрями є загальними та можуть змінюватися залежності від демографічних, соціокультурних, етнічних та інших характеристик приймаючого регіону.

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є надзвичайно важливим аспектом підтримки цієї вразливої категорії людей, яка постраждала внаслідок воєнних дій та інших негативних явищ. Враховуючи широке коло потреб ВПО, соціальна робота охоплює різноманітні напрями, зокрема правовий захист, психосоціальну підтримку, допомогу в забезпеченні житлом, матеріальну підтримку, доступ до медичних та освітніх послуг, а також сприяння трудовій та економічній інтеграції. Завдяки впровадженню програм і послуг, спрямованих на адаптацію та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові соціальні умови, вони отримують шанс на відновлення та стабільне життя. Однак, ці напрями потребують постійного вдосконалення, зважаючи на зміни в соціально-економічних умовах та культурних особливостях різних регіонів України. Оскільки потреби ВПО можуть варіюватися залежно від багатьох факторів, успішна соціальна робота вимагає гнучкості, персоналізованого підходу та взаємодії між державними органами, громадськими організаціями та самими переселенцями для забезпечення максимально ефективної підтримки.

Джерела та література

1. Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.20.2014 р. № 1706 – VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

2. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 4(70). С. 5-12.

Тетяна Мартинюк – доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Валерій Петрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Ігор Петрович – аспірант 2-го року навчання факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРІВ (ФАСИЛІТАТОРІВ) ПРОФІЛАКТИЧНИХ ТА ПСИХОЕДУКАЦІЙНИХ ПРОГРАМ

Успіх будь якої профілактичного втручання чи просвітницького впливу, їх ефективність і доцільність залежать від фахової компетентності професіоналів, які здійснюють ці інтервенції, надаючи відповідні соціальні

послуги. Тренер (фасилітатор) профілактичних та психоедукаційних програм – це особа, яка має відповідні знання та переконання, реалізує функції ведучого групи, на високому професійному рівні забезпечує успішну групову взаємодію учасників.

Проаналізуємо вимоги, які ставлять до ведучих груп (тренерів, фасилітаторів) вітчизняні громадські об'єднання (ГО), які впроваджують на теренах України програми, спрямовані на соціальну профілактику ризикованої та деструктивної поведінки підлітків в умовах воєнного стану, а саме ВГЦ «Волонтер», ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей», ГО «Центр профілактики «Вибір»(м.Чернігів).

Розкриємо специфіку соціально-профілактичних та психоедукаційних програм, які впроваджуються цими ГО. Соціальна профілактика – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню або загостренню негативних соціальних явищ, соціальних і особистісних проблем, складних життєвих обставин (СЖО) та їхнім небезпечним наслідкам. Профілактична програма, як дієвий інструмент провенції, – це спеціально розроблений комплекс заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми, негативного явища, СЖО [1]. Психоедукаційна програма для дітей і дорослих – це просвіта, пояснення і донесення до людей необхідної інформації про психосоціальне здоров'я, вона навчає його підтримувати та допомагає формувати життєстійкість. Психоедукація дає можливість визначити, що людина не пошкоджена, що вона може відчувати низку симптомів, які є нормальною реакцією на ненормальну ситуацію [4]

Для успішної роботи тренера (фасилітатора) профілактичних/психоедукаційних програм для дітей та молоді, а також значимих для них дорослих (батьків, близьких родичів чи знайомих), важливим є не стільки його рівень освіти чи соціокультурної компетентності, скільки власне ставлення до деструктивних явищ в суспільстві, в т.ч. соціально зумовлених захворювань та психоактивних речовин, готовність разом із учасниками зустрічей вивчати проблему, шукати шляхи її вирішення [5]. Тренери (фасилітатори) мають чітко орієнтуватися в теоріях, моделях та технологіях (методах), що спрямовані на зміну/корекцію поведінки дітей чи референтних груп дорослих

Функціонал тренерів (фасилітаторів) профілактичних програм базуються на видах діяльності, які вони виконують, а саме: організація діяльності учасників; інструктування; підвищення інтенсивності групової роботи; демонстрація моделей поведінки, що очікується від учасників; інформування; аналіз, інтерпретація подій, що відбуваються у групі; забезпечення зворотного зв'язку на дії учасників [5]. Водночас, чим більше тренер (фасилітатор) здатний до рольової гнучкості у взаємодії з групою і володіє різними видами діяльності, необхідними для проведення профілактичних чи психоедукаційних програм, тим ширше його професійні можливості.

Центр профілактики «Вибір» (м. Чернігів) вимагає від представників своєї тренерської команди володіння такими вміннями та навичками:

- мотивувати учасників до роботи в межах тренінгу і після його завершення;
- вільно спілкуватися з людьми різних культур, різного рівня освіти, різного віку і соціального стану; вибудовувати програму заняття, враховуючи вікові, статеві і соціальні особливості групи;
- брати до уваги думки і точки зору інших людей, проявляти повагу до чужої точки зору, навіть якщо вона суперечить власній і таким чином сприяти саморозкриттю і самовираженню учасників;
- уважно вислухати і зрозуміти співрозмовника, зацікавити як одну людину, так і групу людей;
- вміти спостерігати за кожним учасником і за групою в цілому, що дасть можливість зрозуміти наскільки учасників цікавить питання, яке обговорюється, які стосунки складаються в групі, наскільки ефективно діє тренер [5].

Із наведеними вище вимогами перекликаються й рекомендації, які містяться в «Міжнародних стандартах тренерської компетентності (The Competent Trainer Standard). Зокрема зарубіжні фахівці зазначають, що тренер повинен володіти: здатністю визначати потребу групи в навчанні й адаптувати матеріали курсу з урахуванням специфіки роботи й виявлених потреб у навчанні; мати знання аудиторії та її очікувань; уміти завоювати довіру групи; мати здатність управляти процесом навчання, керувати дискусією, відстежувати групову динаміку тощо; володіти навиками ефективної комунікації та навиками ефективної самопрезентації, бути здатним «уловити суть», вміти чітко формулювати свої думки, володіти навиками й технікою задавання питань, а також володіти вмінням заохочувати діалог і зворотний зв'язок. Зарубіжні фахівці вимагають від тренера мати здатність запалити ентузіазм у тих, хто навчаються, викликати їх на позитивне мислення, надихати на застосування знань. Значна увага приділена й умінням використовувати та поєднувати різні способи (міні-лекції, дискусії, кейси, письмові вправи) й інструменти навчання, а також користуватися оргтехнікою і мультимедіа. [2;6].

Необхідні компетентності для тренерів висуває й ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей», зокрема представники тренерської команди повинні володіти здатністю: оцінювати свій фізичний стан та мінімізувати загрози для власного фізичного здоров'я; розпізнавати й усвідомлювати власні емоції та їхні причини; усвідомлювати свою індивідуальність та гідність; встановлювати та підтримувати рівні конструктивні відносини з оточуючими, ефективно (конструктивно) вирішувати конфлікти та протидіяти негативному тиску і маніпуляціям; розуміти інтереси й цінності, визначати власну ідентичність і діяти відповідно до неї; розуміти й приймати думки, погляди та ідентичності іншої людини; опановувати стрес, володіти асертивною поведінкою та застосовувати ефективні копінг-стратегії у складних життєвих ситуаціях (в т.ч. – під час війни); переживати втрати та успішно проходити зміни у житті [1; 4].

Як показують вимоги до впровадження профілактичних/психоедукаційних програм, бажано, щоб їх реалізовували два співтренери (фасилітатори) з приблизно однаковим рівнем досвіду, або основний тренер і помічник, який відповідає за організаційні питання тренінгу. Командна робота ведучих – складова частина успішного тренінгу, тому необхідною та дуже важливою є спільна попередня підготовка до тренінгу. Якщо ведучі працюють удвох, вони мають діяти як єдиний механізм. Задля цього необхідно:

- перед початком реалізації програми обговорити її цілі, завдання, всі її складові компоненти;

- перед початком проведення заняття проговорити його хід, визначити, хто з ведучих яку вправу буде проводити. При цьому дуже важливо, щоб у той час, коли один ведучий проводитиме вправу (трансляватиме певну частину заняття), інший був максимально включений, фіксував важливі для подальшого обговорення аспекти, був готовий у разі необхідності підтримати або ж доповнити колегу;

- ведучі мають володіти концептуально однаковою інформацією, не суперечити один одному під час проведення заняття, не перебивати один одного, не з'ясовувати непорозуміння на очах учасників групи;

- після проведення заняття спільно проводити обговорення, аналізувати позитиви (з яких варто починати процес обговорення) та невдачі, дискомфортні ситуації, що відбулися на занятті, та відповідно – корегувати плани щодо наступного заняття з огляду на попереднє. Причому результати обговорення важливо занотовувати. Так званий «щоденник ведучого» допомагає адекватній рефлексії [3].

При цьому обидва мають бути зацікавленими та компетентними у проблемах профілактики чи психоедукації, вміти узгоджувати свою діяльність (не говорити одночасно, не перебивати один одного та ін.). Тому, розпочинаючи спільну роботу, необхідно придумати свої знаки (жести, нейтральні слова, фрази), які сигналізуватимуть про необхідність допомоги іншого тренера (фасилітатора); підкажуть співтренеру, що він діє не зовсім продуктивно; вказуватимуть на бажання взяти ініціативу в свої руки іншим ведучим тощо.

Тренер забезпечує атмосферу безпеки для учасників. Тренери зобов'язані зберігати таємницю щодо інформації, отриманої від учасників. Водночас це не стосується обговорень у колі тренерів з метою покращення роботи у групах. Більше того, обмін інформацією у колі тренерів стосовно учасників, які потребують особливої уваги, є необхідним (відомості, отримані від дитини, можуть вплинути на роботу з батьками, і навпаки). Порушення ж конфіденційності можливе лише у випадку загрози для життя і здоров'я людей.

Враховуючи ситуацію в суспільстві та можливість недавніх втрат учасників, тренеру варто бути особливо уважним при проведенні психологічних вправ із емоційним компонентом, щоб випадково не травмувати учасників.

Проведення занять/зустрічей в рамках впровадження профілактичних та психоедукаційних програм в усіх вищезазначені ГО проводиться виключно ліцензованими тренерами. Цікавим є досвід ліцензування тренерів, якого протягом останніх десятиріч дотримуються в «Українському фонд «Благополуччя дітей». Його основними моментами є те, що після проходження відповідного навчання, кожен тренер отримує Свідоцтво про проходження навчання за програмами «Коло сили», «Сімейний компас», «Програма 15», «Цілющий ліс» та ін., яке дає право на використання елементів цих програм. Далі тренер, який провів один цикл вищеназваних програм, підготував належним чином звітну документацію, пройшов супервізію отримує Сертифікат тренера цих профілактичних/психоедукаційних програм [1; 4].

Особливе місце в становленні технологічного складника готовності спеціалістів до впровадження соціально-профілактичної послуги займає супервізія їхньої діяльності. Супервізія – це методична допомога фахівцям задля підвищення професійної компетентності й визначення зон росту. Вона допомагає покращити якість роботи шляхом структурованого аналізу проблеми, ауторефлексії, розширення свідомості та розвитку навичок. Важливою складовою супервізії є зворотний зв'язок (feedback).

Як бачимо, тренери (фасилітатори) профілактичних і психоедукаційних програм у своїй професійній діяльності прагнуть досягти успішних, позитивних наслідків спільної роботи; розділяють відповідальність за підготовку та результат роботи; підтримують один одного і вміють допомогти як співтренеру, так і учасникам груп, особливо тим із них, хто перебуває в СЖО чи нещодавно зазнав втрат. Професіоналізм та високий рівень фахових компетентностей, досвід роботи з групою із застосуванням інтерактивних методів, рольова гнучкість у взаємодії з групою, підтримка гуманістичних ціннісних орієнтирів гарантують успіх при реалізації профілактичних та психоедукаційних програм.

Джерела та література

1. «Програма 15» : метод. посібник (з питань профілактики ВІЛ-інфекції та підтримки психосоціального здоров'я в Україні) / Автори-упоряд.: А.В. Калініна, В.С. Петрович, І. В. Ченбай та ін.; За заг. ред. В.Г. Головатого, У.Б. Долиняк. К., 2017. 808 с
2. Навчання здоров'я : просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч. - метод. посіб. / Н. В. Зимівець, В. С. Петрович, О. Ю. Закусило : за заг. ред. Н. В. Зимівець. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.
3. Сходінки до здоров'я: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять: навч.-метод. посіб. За ред. Т. Журавель, Т. Лях. К.: Видавничий дім «Калита», 2017. 232 с.
4. Програма «Коло сили»: цикл тренінгових зустрічей в часи війни та післявоєнний період для дітей і дорослих. К., 2025. 290 с.
5. Рябуха В., Завацька Л., Шевченко Д. Дієва профілактика: програма «Вибір»: посібник для тренерів з профілактики ризикованої поведінки серед дітей. Видання перероблене та доповнене. Під ред. проф. Л. Завацької. Чернігів: Десна Поліграф, 2023. 192 с.

Тарас Марценюк – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук доцент **Валерій Петрович**

БУЛІНГ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Одне з порушень у спілкуванні та взаємодії між підлітками, що має важкі негативні наслідки та останнім часом набуває поширення в межах освітніх закладів, – це булінг. Оскільки підлітковий вік є періодом перегляду соціальних стереотипів та вироблення нових, то важливо не допустити перехід звичайних підліткових конфліктів у таку деструктивну форму тривалого впливу на жертву як булінг, так само, як і не допускати виникнення статусу жертви в осередку підлітків, адже існує ризик закріплення такої форми взаємодії з найслабшим підлітком, перенесення його на інший віковий етап, враховуючи й те, що жертва отримує достатньо серйозну психологічну, а нерідко й фізичну травму.

Термін «булінг» походить від англійського «*bullying*», який визначається як цькування і залякування. Ми визначаємо «булінг» як процес тривалого психічного та/або фізичного насильства з боку однієї людини або групи по відношенню до іншої, яка нездатна або не має можливості захистити себе сама в конкретній ситуації. Вітчизняні дослідники трактують «булінг» як тривалий процес, який проявляється у насильницьких діях, або бездіяльності різного характеру: фізичного (удари, поштовхи, побиття та інше); психологічного (образи, приниження, погрози, ігнорування тощо); економічного (вимагання, відбирання їжі, одягу та іншого майна чи коштів дитини) чи сексуального з боку дитини або групи по відношенню до іншої дитини або інших дітей.

В Україні поняття «булінг» визначено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (2018) та трактується як: «діяння (дія чи бездіяльність) учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі з використанням засобів електронного зв'язку, вчинені щодо малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою щодо інших учасників навчального процесу, який міг чи спричинив заподіяння шкоди психічному чи фізичному здоров'ю потерпілого»[2].

Булінг в межах закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) є деструктивним способом реалізації потреби підліткового колективу у створенні внутрішньогрупової структури класу, основою якої буде принцип домінування [1].

Вперше поняття «булінг» з'явилося у дослідженнях скандинавських вчених (К. Лагерспетц, Д. Лейн, Д.Ольвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П. Хайнеман, та ін.). Особливу увагу в дослідженнях цих науковців приділяється вивченню психологічного аспекту булінгу, опису його форм та видів, а також розробці заходів з попередження його виникнення та поширення. Серед вітчизняних науковців цю проблематику досліджували О. Барліта, А. Губко, А. Король,

Т. Лях, І. Сидорук, Т. Спіріна. Вивченням соціальних чинників розвитку цього негативного явища, аналізом структури булінгу займалися вчені О. Кормило, Л. Лушпай, С. Стельмах та ін. Окремі аспекти профілактики булінгу серед підлітків, зокрема і в закладах загальної середньої освіти, висвітлено в працях О.Безпалько, О. Белкіної-Ковальчук, Т. Журавель, В. Лютого, В. Олійник.

У 2018 році HBSC (Health Behaviour in School-aged Children study) провели соціологічне дослідження та виявили, що серед опитаних підлітків віком від 10 до 17 років 37,9 % були жертвами знущань, принижень або образ та 35 % брали участь в приниженні або ображанні інших. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна в останні роки посідає 4-е місце за рівнем проявів агресивності неповнолітніх серед європейських країн; в 2016 році займала 7-е місце за кількістю переслідувачів, 9-е місце за кількістю загиблих від цькування серед підлітків [5].

Військові події в нашій країні травмуюче вплинули не лише на дорослих, а й на дітей. Одним із природних способів вивільнити гнів є прояв агресії. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, діти, як правило, позбавлені нормальних умов для розвитку та навчання. Явище булінгу надзвичайно поширене у закладах освіти, а його наслідки негативно впливають на самореалізацію особистості. Знущання з боку однолітків наносить психічну та фізичну шкоду дитині, негативно впливає на розвиток особистості як найвищої цінності, формування рис її характеру, високих моральних якостей, розвиток розумових та фізичних здібностей.

Серед причин булінгу є такі: прагнення до уваги та завоювання престижу та влади над іншими; наслідування поведінки дорослих (наприклад, через жорстоке поводження з дитиною); прийняття соціальних та емоційних винагород (таким чином кривдник отримує вищий соціальний статус); спосіб вирішення сімейних проблем, спосіб загладжування власних невдач [4].

Серед індивідуальних чинників виникнення знущань у шкільному середовищі виокремлюють взаємовідносини дитини та сім'ї. Виділяються такі сімейні фактори, як відсутність довірчих відносин у дитини з батьками, відсутність взаємної підтримки, низький рівень згуртованості, соціально-психологічне неблагополуччя, спостереження дитини за насильницькими діями всередині сім'ї, низький рівень контролю за життям та здоров'ям дитини. Всі ці фактори впливають на становлення агресивних тенденцій у дитини та девіантної поведінки [3]. Сімейні стосунки позначаються на тому, яку модель поведінки та міжособистісних взаємин приймає дитина. Так, дитина, яка дозволяє собі знущатися над іншими дітьми у ЗЗСО, могла спостерігати насильство між батьками та насильство батьків стосовно себе чи братів та сестер. Одним із факторів насильства у закладі загальної середньої освіти є жорсткі межі сім'ї, її закритість від зовнішнього світу.

Не менш важливий вплив на форми та види знущань у ЗЗСО надають соціальні чинники. Насильство в освітньому закладі часто відображає ситуацію, пов'язану з насильством у суспільстві, а насильство у соціальній сфері пов'язане з політичними та соціально-економічними умовами, культурними нормами,

традиціями та цінностями суспільства, законами та їх дотриманням. Соціальними чинниками, що впливають формування булінгу в класі є гендерні стереотипи, соціально-економічна нерівність, вплив засобів масової інформації, а в останні роки й військові дії на території України, значне переміщення дітей із ТОТ в безпечні регіони.

Педагогічні працівники ЗЗСО також можуть провокувати прояв агресії. Виділення вчителем когось із учнів та формування конкурентного середовища, а також застосування насильства чи психологічного тиску щодо учнів сприяє розвитку агресивної поведінки серед дітей. Складна та важка ситуація виникає тоді, коли керівництво та педагогічний колектив намагаються не помічати та не вирішують проблему насильства у закладі загальної середньої освіти, покладаючи провину на жертву [3].

Невтручання та байдужість спостерігачів і вчителів у процес цькування дитини сприяє частому повторенню агресивної поведінки кривдника, і потерпілий втрачає здатність чинити опір. Знущання та утиски стають нормою у цій групі [1].

В звіті UNESCO про булінг стверджується, що немає однієї єдиної причини булінгу серед дітей. На його виникнення й поширення скоріше впливають індивідуальні фактори та характеристики (наприклад, імпульсивність, відсутність емпатії), сім'я (приклад агресивної поведінки батьків, ігнорування потреб дитини тощо), освітній заклад, середовище однолітків, громада. Потерпілими стають ті, хто мають почуття невпевненості, тривожності та низької самооцінки [5].

Випадки булінгу в закладі загальної середньої освіти мають серйозні негативні наслідки для всіх учасників: жертв, кривдників та свідків, що позначається на їхньому майбутньому та їхній взаємодії з суспільством. Результати такого впливу пов'язані зі здоров'ям учнів, емоційним благополуччям, успішністю та освітнім процесом, особистісним розвитком та переходом у доросле життя [4].

На основі аналізу даних, які ми отримали в ході констатуючого експерименту, нами було виявлено, що опитані здобувачі освіти 7-8 класів ЗЗСО м. Луцька знайомі з поняттям булінгу, формами його прояву; знають до кого звертатися, якщо булінг застосовується до них, або вони є свідками булінгу/цькування інших учнів. Проте, відповіді значної частки здобувачів (а саме: відсутність уявлень щодо явища булінгу/цькування; відсутність знань до кого можна звертатися по допомогу з цією проблемою; бездіяльність у випадках, коли вони були свідками булінгу/цькування тощо) свідчать про необхідність організації роботи щодо соціально-педагогічної профілактики булінгу/цькування в учнівському середовищі.

Як бачимо, надзвичайної важливості набуває пошук та розробка ефективних інструментів соціально-педагогічної превенції явища булінгу у результаті реалізації яких, зокрема у закладах загальної середньої освіти, на основі координації, підсилення та спрямування соціально-виховного впливу провідних інститутів соціалізації (сім'ї, ЗЗСО, правоохоронних органів, засобів

масової інформації, громадських об'єднань тощо) стане можливою ефективною протидією булінгу серед підлітків. Серед документів, які унормовують питання проведення заходів, які спрямовані на профілактику та подолання булінгу в ЗЗСО доцільно згадати наказ МОН України від 26.02.2020 № 293 «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти», лист МОН України від 14. 08. 2020 року №1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження протидії булінгу (цькуванню)» [2].

На нашу думку, в подоланні булінгу важливо знайти нові підходи до взаємодії з дітьми, їхніми батьками та педагогами. У цьому можуть допомогти різні профілактичні програми навчання дітей та дорослих новим формам поведінки, розвитку стресостійкості особистості, здатної самотійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Головна перевага таких програм – формування відповідальності людини та громади за власну поведінку і поведінку інших, готовність прийти на допомогу, розв'язати конфлікт. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять із учнями та дорослими, можуть містити психотехніки з розвитку комунікативних навичок, профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань, а також вправи, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо. Необхідно залучати до боротьби з булінгом не тільки дітей, педагогів і батьків, а й громаду, представників органів державного управління, релігійні громади, психологічні служби, правоохоронні органи, служби освітньої безпеки.

Джерела та література

1. Барліт О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі. Запоріжжя : Олекс, 2016. 52 с.
2. Запобігання та протидія проявам насильства : діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / Андрєєнкова В., Байдик В., Войцях Т., Калашник О. та ін. К. : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.
3. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна*. 2013. Вип. 33. С. 85-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_28.
4. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 169–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_36
5. International Symposium on School Violence and Bullying: From Evidence to Action, Seoul, 2017. URL: DOI:<https://doi.org/10.54675/POIV1573>

Богдан Матійців – студент факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – докторка філософії з соціальної роботи, доцентка **Ольга Столярник**

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА РОДИН ДІТЕЙ З РСА ПІД ЧАС КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ: СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ТА ДОПОМОГИ

Сім'ї, які виховують дітей із розладами спектра аутизму (РСА), щоденно стикаються з численними труднощами – від пошуку якісних соціальних, освітніх та медичних послуг до подолання суспільних стереотипів. Однак у кризових ситуаціях ці виклики набувають ще більшого масштабу, що може призводити до значного емоційного та фізичного виснаження батьків, погіршення соціалізації дитини та зниження рівня сімейного добробуту. Ефективна соціальна підтримка таких родин у критичні моменти є важливою умовою їхньої стабільності та подальшого розвитку. Вона може включати психологічну допомогу, консультації спеціалістів, освітні програми, фінансову підтримку та створення інклюзивного середовища.

Мета цього дослідження – визначити ефективні стратегії соціальної підтримки родин, які виховують дітей із РСА, у кризових ситуаціях з метою виявлення чинників формування адаптивних механізмів, що впливають на якість їхнього життя.

Психосоціальний супровід родин, які виховують дітей з розладами спектра аутизму, є важливим елементом підтримки в умовах криз. Кризові ситуації, такі як збройні конфлікти, екологічні та техногенні катастрофи, ізоляція, пандемії чи інші непередбачувані обставини, потребують від фахівців гнучкості та здатності надавати допомогу у віддаленому форматі. Дедалі більш актуальним стає дистанційний супровід, оскільки дозволяє зберігати зв'язок із родиною навіть в умовах соціальної ізоляції. Психологічна допомога може включати індивідуальні та групові консультації, онлайн-зустрічі, відео-консультації та психотерапевтичні сесії, що дають можливість батькам та дітям отримувати необхідну підтримку без необхідності фізичної присутності в закладі.

У кризових ситуаціях, які можуть включати серйозні зміни у житті родини, такі як втрата житла, стабільного джерела доходів або інші соціальні потрясіння, важливо організувати професійну психологічну підтримку [2]. Психологічний супровід передбачає не тільки консультування в режимі реального часу, а й надання довгострокової підтримки після того, як кризова ситуація буде подолана. Залучення фахівців до процесу підтримки дозволяє сім'ям зберегти емоційну стабільність, а також адаптуватися до нових умов життя. Фахівці допомагають родинам подолати почуття безнадії та тривоги, сприяючи розвитку стійкості до стресу та надаючи рекомендації щодо збереження психоемоційного балансу в умовах посткризового періоду. Крім

того, важливо, щоб соціальні працівники та психологи активно працювали з сім'єю, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов та знижували рівень тривожності, що виникає внаслідок змін у житті родини.

Ефективною для соціальної підтримки родин дітей з РСА є психоедукація, роль якої підвищення обізнаності батьків та членів родини щодо специфіки розладів спектру аутизму та впливу кризових ситуацій на емоційний стан дитини. Під час кризових ситуацій важливо надавати родинам інформаційні матеріали, які допомагають краще зрозуміти поведінкові прояви дітей і як з ними працювати в умовах стресу. Психоедукація включає навчальні вебінари, онлайн-курси, а також індивідуальні консультації, які забезпечують батькам інструменти для ефективної адаптації до нових умов. Інформаційна підтримка в форматі онлайн-ресурсів також є важливою частиною стратегії допомоги, оскільки дозволяє швидко реагувати на потреби родин і пропонувати актуальну та перевірену інформацію. Залучення батьків до заходів з психоедукації сприяє підвищенню їхньої готовності до адаптації та змін, зменшення стресу та тривожності [4].

Надання соціальних послуг є необхідними для родин, які потрапили в складні життєві обставини, в тому числі під час кризових ситуацій. У таких випадках важливо, щоб родини отримували не лише психологічну допомогу, але й матеріальну підтримку, адже кризові ситуації часто супроводжуються економічними труднощами. Соціальні служби повинні надавати допомогу у вигляді натуральної допомоги (продовольчих пакетів, медикаментів), фінансової підтримки для покриття базових потреб родини та безпосередньо підтримувальних послуг, як-от догляд, соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна інтеграція. Додатково, важливо організувати допомогу для батьків у вигляді професійного консультування або працевлаштування, що дозволить їм знову стати економічно незалежними [3]. Врахування всіх потреб родини, включаючи соціальні, матеріальні та психологічні аспекти, дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки в кризових ситуаціях.

Для ефективної роботи з родинами, які виховують дітей з аутизмом (РСА) під час кризових ситуацій, необхідно дотримуватись кількох ключових підходів. Ефективною є міждисциплінарна взаємодія, до якої залучені соціальні працівники, психологи, педагоги, консультанти з працевлаштування та медичні працівники. Така команда здатна забезпечити комплексну підтримку, враховуючи всі аспекти життя родини. Соціальні працівники здійснюють допомогу в соціальних питаннях, психологи підтримують емоційний стан батьків та дітей, а медичні працівники забезпечують належну медичну допомогу. Педагоги, у свою чергу, адаптують освітній процес та освітнє середовище, враховуючи особливості дитини з РСА. Спільна робота цих спеціалістів дозволяє створити індивідуальні плани підтримки для кожної родини, що значно підвищує ефективність допомоги [1].

Регулярне навчання та підвищення кваліфікації фахівців є важливим елементом для успішної роботи в кризових ситуаціях. Тренінги та семінари з новітніх методів соціальної роботи, психології та кризових комунікацій

допомагають спеціалістам ефективно реагувати на змінні обставини та надавати необхідну допомогу [1-3].

Індивідуальний підхід до кожної родини є ключовим аспектом соціальної роботи. Врахування соціальних, психологічних та матеріальних потреб допомагає створити персоналізовані плани підтримки, що відповідають конкретним труднощам кожної родини та забезпечує ефективне вирішення проблем у межах сім'ї і відповідну підтримку дитині з РСА. Активна комунікація з родинами сприяє зворотному зв'язку та коригуванню плану підтримки на всіх етапах, а регулярні зустрічі, консультації та психологічна підтримка допомагають справлятися з труднощами, забезпечують своєчасне виявлення нових потреб.

Співпраця з громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами є важливим ресурсом для розширення можливостей допомоги. Такі організації можуть надати додаткові матеріальні ресурси, гуманітарну чи волонтерську допомогу, проводити благодійні заходи, що дає можливість більш ефективно підтримувати родини в кризових ситуаціях. Варто також забезпечити підтримку родин в адаптації до нових умов життя, що включає підготовку до змін, психологічну допомогу в управлінні стресом, а також адаптацію освітніх та медичних програм для дітей з аутизмом. Таким чином, комплексний підхід до соціального та міждисциплінарного супроводу допомагає родинам дітей з РСА адаптуватися до кризових ситуацій, знижувати стрес та забезпечувати благополуччя як для дітей, так і для їхніх батьків [2,4].

Забезпечення ефективної соціальної підтримки родин, які виховують дітей з аутизмом, під час кризових ситуацій, є важливим фактором для їхнього адаптаційного процесу та емоційного благополуччя. Комплексний підхід, що передбачає співпрацю фахівців різних галузей, дозволяє врахувати всі аспекти підтримки родин, зокрема соціальні, емоційні, медичні та освітні. Регулярне навчання фахівців та активна комунікація з родинами забезпечують оперативне реагування на труднощі та допомагають підвищити ефективність наданої підтримки. Співпраця з громадськими організаціями розширює можливості для надання допомоги, що дозволяє родинам долати кризові ситуації та забезпечує стабільність у їхньому житті.

Джерела та література

1. Бужинецька К. *Важливі кроки: сучасні практики підтримки родин дітей з ООП в умовах криз: методичні рекомендації*. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2024. С. 3-8.
2. Казачінер О. Проблеми сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *The Xth International scientific and practical conference «Modern approaches to the introduction of science into practice» (March 30-31, 2020). San Francisco, USA 2020.*, Р. 15-17.
3. Прохоренко Л., Орлов О. Діти з особливими потребами в умовах кризових викликів: навчання і супровід. *Вісник НАПН України*. 2021. Вип 3 (2). 22 с.
4. Столярик О., Семігіна Т. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін [монографія]. Таллін: Teamus. 2022. 188 с. URL: <https://teadmus.org/main-publications/sm-23>

Оксана Мельник – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Організація дозвілля учнівської молоді є важливим механізмом соціально-педагогічної роботи, оскільки сприяє залученню учнів до змістовного та пізнавального дозвілля, запобігає проявам соціального негативу, краще задовольняє соціальні потреби та запити дітей, забезпечує привабливість форми соціально-педагогічної роботи та, водночас, її пізнавальні якості, дає змогу розкрити таланти та здібності вихованців.

Дозвіллева діяльність спрямована на формування гармонійної особистості і ґрунтується на законі творчості, залучення дітей до справжньої співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонії у спілкуванні, успіху, вмінні відчувати себе вільно, а також сприяє розвитку самостійного мислення, включаючи дитяче експериментування, ігри, гнучке і гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійну і виховну спрямованість.

Ефективно використаний виховний потенціал дозвілля учнівської молоді може стати важливим інструментом у формуванні корисних членів суспільства за умов професійно грамотного здійснення педагогічної дії на основі гуманістичного підходу до особистості.

Дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби людини [1]. На відміну від природної основи відновлення сил, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил. Це один із важливих засобів формування особистості та організації її життєдіяльності. Дозвілля безпосередньо впливає на всебічний розвиток людини, підвищує продуктивність її праці, знімає інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Рівень розвитку, характер і зміст вільного часу є своєрідним індикатором культури, показником духовних потреб та інтересів суспільства. Педагогічні функції вільного часу школярів окреслюють те коло виховних завдань, що можуть і повинні вирішуватися під впливом видів діяльності, котрі його наповнюють, і при наявності розумного цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Чітке визначення, осмислення й аналіз виховних можливостей вільного часу має велике значення для визначення доцільності, розумності, ефективності бюджету часу учнів, для його подальшого вдосконалення й чіткої організації. Знання цих функцій допоможе уникнути стихійності, випадковості в організації вільного часу, повніше використовувати його потенційні можливості.

Щодо функцій дозвіллевої діяльності, ми можемо виділити наступні:

- фізичну дозвілєву діяльність, спрямовану на зняття фізичної та розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття;
 - практичну дозвілєву діяльність, спрямовану на вільний вибір різних видів зайнятості і поширену серед усіх верств населення незалежно від віку та соціальної приналежності;
 - культурну діяльність, метою якої є інтелектуальний розвиток особистості, залучення людини до естетичних цінностей суспільства;
 - соціальну дозвілєву діяльність, ключовим змістом якої є і міжособистісне спілкування та встановлення психоемоційної рівноваги.
- Проаналізувавши стан дозвілля можна стверджувати, що головними соціальними функціями дозвілля є рекреаційна, комунікативна, соціальна, творча, ціннісно-орієнтаційна, розвивальна, пізнавальна та виховна [3].

Визначення основних функцій дозвілля дозволяє правильно окреслити головні напрями дозвілєвої діяльності, конкретизувати його завдання, піднести його соціальну значимість. Сукупність функцій відбиває основний зміст дозвілля, сутність видів дозвілєвої діяльності.

Сфера дозвілля – складова соціального простору, в якій мають створюватися умови для задоволення широкого кола дозвілєвих потреб, реалізація котрих сприятиме вільному виявленню прагнень до просоціальної діяльності особистості і груп. Дозвілєве середовище – це простір для реалізації соціального виховання через надання соціальним суб'єктам розмаїття можливостей непримусової соціальної самореалізації. У ній функціонують певні структури та заклади, які через ефективне керування активізуються для підвищення соціально-виховного потенціалу.

Пріоритетним напрямом активізації дозвілля учнів вважаємо необхідність їх соціалізації, що дозволить змістовно наповнити не тільки власний вільний час, а й допомагати в цьому іншим, забезпечуючи виховний, пізнавальний зміст, елементи культурної взаємодії тощо. За такого підходу до дозвілля діти стають не лише учасниками, а й активними організаторами, долучаючись до процесу вибору форм, змісту заходу. Цікавими та важливими мають бути інтерактивні форми соціальної анімації, флеш-моби, спікер-клуби тощо [2].

Основними напрямками роботи соціального педагога в сфері дозвілля молоді є: культурно-дозвілєвий і рекреаційний, соціально-профілактичний, профорієнтаційний, спортивно-оздоровчий.

1. Рекреаційний та культурно-дозвілєвий напрям передбачає організацію змістовного дозвілля учнівської молоді, спрямований на зняття виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини; розвиток творчого й духовного потенціалу молоді в інтересах її становлення й самореалізації, підтримку талановитої та активної молоді.

2. Соціально-профілактичний, спрямований на створення умов для інтеграції особистості в соціум, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі шляхом використання різних форм організації дозвілля. В першу чергу напрямлений на реалізацію соціальної та комунікативної функцій

дозвілєвої діяльності. Яскраво виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії, вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції тощо. Також результативними можуть бути колективні походи, екскурсії.

3. Профорієнтаційний має на меті сприяння професійній орієнтації та працевлаштуванню молоді, навчання її самоосвіті та саморозвитку, активно використовуючи свій вільний час. Сутність профорієнтаційного напрямку дозвілля полягає у допомозі усвідомленого вибору професії, формуванні потреб поглиблювати набуті знання, оновлювати їх та практично використовувати. Крім того, він дозволяє задовольнити потреби в додатковій інформації, в поширенні та набутті нових знань. Реалізується у вигляді участі в гуртках та студіях прикладного та наукового напрямку на базі культурно-просвітніх центрів, будинків культури чи дитячої та юнацької творчості, бібліотек, тематичних (профорієнтаційних) екскурсій на підприємства.

4. Спортивно-оздоровчий. Головним завданням цього напрямку діяльності є зміцнення здоров'я учнівської молоді, формування та розвиток фізичної культури, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, трансформація нездорової агресії у дух спортивного змагання та здорової конкуренції. Проявляється у таких формах роботи, як спортивні змагання, туристичні заходи, спортивні та туристичні гуртки, секції, клуби. Роль соціального педагога у пропаганді і підтримці здорового способу життя та поточної мотивації для продовження певної дозвілєвої діяльності [4, с. 188-193].

Таким чином, дозвілєва діяльність відіграє важливу роль у розвитку особистості, психічному та фізичному здоров'ї та соціалізації. Це особливо актуально для учнів, чия особистість все ще піддається зовнішньому впливу. Роль соціального педагога полягає в тому, щоб допомогти учневі, поєднуючи цей процес з профілактикою асоціальної поведінки та розвитком освітнього рівня і духовності особистості. Крім того, провідним принципом організації дозвілля вважається принцип інтересу, що означає врахування інтересів особистості та сприяння не тільки їх задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формуванню нових духовних цінностей. Принцип інтересу означає, що дозвілєва діяльність має відповідати нахилам та уподобанням особистості, і соціальні педагоги повинні враховувати це при включенні певних груп вихованців в ті чи інші види дозвілєвої діяльності.

Джерела та література

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Кононенко Н. Особливості формування культури поведінки молодших школярів в умовах дозвілєвої діяльності. Рідна школа. 2006. № 10. С. 18–19.
3. Котловий С. А. Соціалізація особистості в дозвілєвій діяльності. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад* : зб. наук. праць матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2017 р.. м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. К. : НАУ, 2018. С. 133-135.

4. Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. Сер.: Педагогічні науки. 2014. № 1 (278). С.188-193

Діана Мельничук – аспірантка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Сучасні зміни, які відбуваються в суспільстві, значно вплинули на соціальне життя людини. Реаліями сьогодення стали безробіття, поява вимушених переселенців, несприятливі екологічні умови, складна демографічна ситуація та багато іншого. Усі ці обставини можуть характеризуватися як складні, адже вони сприяють виникненню стресу, який призводить до зниження відчуття особистої безпеки та захищеності.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну, розвиток життєстійкості став критично важливим не тільки для адаптації до стресових ситуацій, й для збереження психічного і фізичного здоров'я особистості. Адже, як відомо, життєстійкість – це якість особистості, яка допомагає людям долати травматичні переживання та інтегруватися в нові соціальні реалії.

Питання розвитку життєстійкості в житті людини вивчали А. Гаїллардт, Р. Ганелен, С. Кобейса, С. Мадді, Г. Мосс та інші. Свій внесок в дослідження життєстійкості зробили такі українські вчені: Л. Александрова, А. Коваленкова, С. Кравчук, О. Купрєєва, Т. Ларіна, Л. Сердюк, А. Терещенко, Т. Титаренко, О. Чиханцова та інші.

О. Чиханцова у своєму дослідженні розглядає життєстійкість як «комплексне утворення, що поєднує значущі для особистості цілі та цінності, самоставлення, стильові характеристики поведінки, які детерміновані установками і переконаннями щодо світу, соціального оточення і свого місця в ньому». Авторка вказує, що зазначена якість базується на зовнішніх умовах життєдіяльності особистості за участю внутрішніх особистісних факторів розвитку [5].

О. Чиханцова, як і інші дослідники, звертає увагу на вікові особливості життєстійкості. Вчена зазначає, що кожен віковий період людини має певні внутрішні ресурси, які дають можливість оптимально справлятися із життєвими проблемами. Але, як вказує дослідниця, якщо своєчасно не сфокусувати увагу на виявленні та розвитку цих ресурсів, то вони можуть залишитися незатребуваними. Вікові зміни у проявах життєстійкості пов'язані насамперед із такими чинниками, як сімейне виховання, вплив позитивних прикладів життєстійкості дорослих та навчання користуватися своїми особистісними властивостями [5].

На думку С. Мадді життєстійкість формується на основі впливу оточення на особистість – спочатку найближчого, батьків, а згодом і ширшого соціального середовища. Згідно з дослідженнями науковця, життєстійкість починає формуватися ще в дитинстві й частково в підлітковому віці. Розвиток цієї якості тісно пов'язаний зі взаєминами між дитиною та батьками, адже саме вони створюють розвивальне середовище, яке сприятиме активізації психологічних ресурсів дитини. Дорослі виступають посередниками між дитиною та сукупністю соціальних норм, установок та цінностей. Розвиток усіх психічних функцій дитини допомагає сформувати адекватну самооцінку, що дасть змогу їй оволодіти різними стратегіями подолання труднощів, тактиками саморегуляції власного емоційного стану та навичками успішної взаємодії з оточенням [1].

О. Зайцев у своєму дослідженні вказує, що однією з важливих умов формування життєстійкості у підлітковому віці є особливості життєдіяльності особистості в соціальному середовищі однолітків, де постійно відбувається комунікація, можливе суперництво, дружба та формується спроможність досягати мети так само як і терпіти поразки. Молода людина загартовує свій характер у процесі спілкування. За уявленням дослідника, важливою умовою формування життєстійкості є чергування стресових ситуацій з відпочинком, радісними ситуаціями, з відчуттям перемоги у власних досягненнях [2].

Розвиток особистості в юнацькому віці, який, на думку науковців, є найбільш сприятливим для формування життєстійкості та здатності протистояти стресам, пов'язаний зі зростанням рівня самосвідомості, підвищенням вимог до оточення та самого себе, а також з формуванням стабільного образу «Я». Дослідженнями автора доведено, що життєстійкість не є природженою якістю, а формується протягом усього життя і значна роль у цьому процесі належить соціуму, а саме сім'ї, друзям, близькому оточенню [5].

Дослідження науковиці А. Коваленкової доводить, що розвиток життєстійкості особистості здійснюється за певних умов:

- зовнішні (школа; сім'я; соціальне оточення; економічні фактори; екологічні фактори; воєнні, бойові дії на території проживання особистості)
- внутрішні (психічний рівень розвитку особистості, внутрішні переживання, соціальний статус, сприйняття свого Я, фізичне здоров'я, рівень стресу) [3].

Крім того, як зазначає Л. Колесник, на розвиток життєстійкості впливають індивідуальні, фізіологічні, психологічні характеристики особистості, її психофізіологічні особливості, соціально-психологічні якості, а також життєвий досвід та ціннісні орієнтири. У підлітковому та юнацькому віці важливу роль відіграє підлітково-юнацька субкультура, яка має значний вплив на формування життєстійкості. Вже у зрілому віці найважливішим агентом соціалізації стає професійне середовище особистості, що сприяє формуванню навичок стійкої поведінки та відповідного стилю життя. Від дорослої людини проявів життєстійкості також очікує її сім'я, особливо у випадках конфліктів між молодшим та старшим поколіннями, між подружжям, родичами або

сусідами. У похилому віці людина з високою життєстійкістю ретельно оцінює результати своїх зусиль, намагаючись виконати намічену життєву програму якомога повніше [4].

Отже, підсумовуючи дослідження вищезазначених науковців, можемо зробити висновок, що життя людини від дня народження до старості супроводжується змінами її фізіологічних, психофізіологічних та соціально-психологічних характеристик, котрі впливають на формування та розвиток життєстійкості особистості.

Дослідження проблеми розвитку життєстійкості у різних вікових групах є доволі актуальною темою у сучасній науці на сьогодні, оскільки суспільство стає все більш стресогенним через його стрімкі соціально-економічні зміни, нестабільність та втрату ціннісних орієнтирів.

У кожному віковому періоді людини існують певні внутрішні ресурси, які дають змогу оптимально впоратися із життєвими труднощами, проте ці ресурси можуть залишитися незатребуваними, якщо своєчасно не сфокусувати увагу на їх виявленні та розвитку.

Вікові зміни у проявах життєстійкості пов'язані передусім із такими соціальними чинниками, як сімейне виховання, вплив позитивних прикладів життєстійкості дорослих, навчання володіти своїми особистісними властивостями та вихованням свого характеру.

Джерела та література

1. Maddi S., Khoshaba D. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. Vol. 63. No 2. 1994. P. 265-274.
2. Зайцев О. Чинники розвитку життєстійкості у сучасної молоді: випускна кваліфікаційна робота осв. ступ. бакалавр. Умань. 2024. 53 с.
3. Коваленкова А. Умови розвитку життєстійкості особистості підліткового віку. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Психологічні науки*. № 23 (68). 2024. С. 36-46.
4. Колесник Л. Життєстійкість молоді як ресурс подолання негативних наслідків війни в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. Том 1 № 12. 2024. С. 158-174.
5. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ: Талком. 2021. 319 с.

Мосейчук Олександр – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Белкіна-Ковальчук Олена Віталіївна**

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В СТРУКТУРІ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується переоцінкою нормативно-ціннісних систем усіх соціальних груп, що суттєво

ускладнює процес соціалізації молоді. Студентський вік як важливий етап життєвого шляху особистості визначається не лише біологічними характеристиками, проте значною мірою детермінується соціально-історичним контекстом, культурними традиціями та особливостями суспільних процесів. У цей період відбувається інтенсивне формування світогляду, становлення ціннісних орієнтацій та моральної культури, що обумовлює актуальність дослідження цієї проблематики в контексті вищої освіти.

Наукові дослідження свідчать, що поняття «моральна культура» є комплексним і за своїм змістом значно ширше від поняття «мораль». Якщо морально сформована особистість здатна усвідомлено дотримуватися етичних норм і розуміти свій взаємозв'язок із суспільством, то людина з високим рівнем моральної культури відзначається здатністю тонко відчувати прояви морального дискомфорту інших людей. Моральна культура особистості включає такі компоненти як моральні знання, почуття, переконання та практичну діяльність, перебуваючи в постійній діалектичній єдності з суспільством та відображаючи його духовний потенціал [4, с. 120-121].

Студентський вік, як зазначає Л. Мухіна створює оптимальні умови для ціннісного самовизначення та формування моральної культури завдяки активній взаємодії з освітнім та соціальним середовищем. У цей період молода людина опановує нові соціальні ролі, стає більш самостійною та відповідальною, відбувається активне формування світогляду та моральної свідомості. У даному віковому періоді відбувається усвідомлення власної ролі в суспільстві, осмислення життєвого призначення, що часто супроводжується внутрішніми суперечностями та невпевненістю щодо власних прагнень [3, с. 66]. Водночас глибоке усвідомлення та розуміння понять «моральна культура», «духовна культура», «система цінностей» та «ціннісні орієнтації» створює необхідне підґрунтя для формування професійної системи цінностей студентської молоді [4, с. 96].

Основу моральної культури становить мораль, яка регулює поведінку людей у суспільстві, є особливою формою свідомості та видом суспільних відносин. Мораль містить правила поведінки та уявлення про добро і зло, чесноти та вади, є способом засвоєння, передачі та розвитку моральних цінностей, що формує ціннісну основу особистості [4, с. 120]. У цьому сенсі моральна культура є фундаментальним поняттям у сфері формування цінностей, яке «можна визначити як спосіб засвоєння, передачі й розвитку моральних цінностей» [4, с. 126].

Результати досліджень Р. Вдовиченко та Н. Михальченко дозволяють стверджувати, що в системі формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді важливу роль відіграють освітнє середовище, родинне оточення, студентські спільноти, засоби масової інформації та соціальні мережі. Значний вплив на цей процес здійснюють також індивідуально-психологічні характеристики особистості, місце проживання, професійні інтереси та рівень культурного розвитку. Однак науковці відзначають послаблення впливу

традиційних моральних та культурних цінностей на формування світогляду молодого покоління [2, с. 49].

Виявлені тенденції відображають більш глобальні суспільні процеси, коли сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується переоцінкою нормативно-ціннісних систем усіх соціальних груп, що суттєво ускладнює процес соціалізації молоді. Специфіка формування ціннісних орієнтацій у молодіжному середовищі визначається активним особистісним самовизначенням у різних життєвих сферах, становленням системи ідеалів та пошуком життєвих смислів, що відбувається в умовах нестабільності

У цьому контексті важливо зазначити позицію І. Беха, який стверджує, що організований виховний вплив є необхідною умовою духовно-морального розвитку особистості. Науковець наголошує, що «поза зустріччю підростаючої особистості з педагогом вона залишиться на нижчих рівнях свого духовно-культурного розвитку», а функціонуючи в межах набутої культурної природи, людина може подолати егоїстичні прагнення та стати суб'єктом духовно орієнтованого життя [1, с. 40]. На думку вченого «зміст духовно розвивального виховання має сповна акумулювати культуровідповідні форми життя сучасного суспільства» [1, с. 63].

Варто підкреслити, що ціннісні орієнтації студентської молоді формуються не лише під впливом освітнього середовища, а в тому числі через участь у громадській діяльності, волонтерських ініціативах, культурних проєктах тощо. Саме в процесі практичної діяльності відбувається засвоєння моральних норм і цінностей, їх перетворення на внутрішні переконання та мотиви поведінки.

Як підкреслює Н. Тушніцький: «Моральна культура, як і християнські цінності, є продуктом людської діяльності і пов'язана з позитивними цінностями. Вона слугує піднесенню людської особистості, знаходить свою реалізацію у щоденній практиці й досягається лише в міру її загальнокультурного рівня» [4, с. 120].

Отже, ціннісні орієнтації є невіддільним компонентом структури моральної культури сучасної студентської молоді. Однак їх формування відбувається у специфічних соціально-психологічних умовах, характерних для періоду студентства та під впливом низки внутрішніх та несприятливих зовнішніх факторів сучасних реалій. Освітнє середовище закладу вищої освіти має виступати важливим простором становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців, а організований виховний вплив є необхідною умовою духовно-морального та ціннісного розвитку особистості сучасного студента. Оптимізація процесу формування моральної культури студентської молоді в умовах сучасних суспільних трансформацій потребує комплексного підходу, що передбачає створення відповідного освітньо-виховного середовища, впровадження інноваційних педагогічних технологій, забезпечення психолого-педагогічного супроводу процесу засвоєння моральних цінностей. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення механізмів

трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах глобалізації та диджиталізації освітнього простору.

Джерела та література

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Вдовиченко Р., Михальченко Н. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді через компетентнісний підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*, 2019. №2(65). С. 47-51.
3. Мухіна Л. М. Психологічні особливості ціннісної сфери сучасної молоді. *Науковий журнал «Габітус»*, 2024. Вип. 64. С. 65–70.
4. Тушніцький Н. І. Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX – початок XXI ст.): дис.. докт. філос.. 011. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2023. 304 с.

Ярослав Пелих – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Анна Лякішева**

ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Російське вторгнення в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року і далі продовжує завдавати значних збитків цивільному населенню, тоді як гуманітарна ситуація стає дедалі жахливішою. Згідно із заявою Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, «конфлікт уже забрав тисячі життів, спричинив неймовірну руйнацію, призвів до переміщення мільйонів людей та до неприйнятних порушень прав людини, а також розпалює глобальну тривимірну – продовольчу, енергетичну та фінансову – кризу».

По всій країні продовжуються атаки на житлові райони та цивільну інфраструктуру, внаслідок чого все більше мирних жителів гинуть, отримують поранення або змушені тікати. Цифри вражають – за даними ОКГП ООН, 17,7 мільйона людей в Україні (загальна чисельність населення – 41 мільйон) потребують гуманітарної допомоги¹. Вже від початку повномасштабної війни на кінець 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало 17 362 жертви серед цивільного населення в країні: 6 755 загиблих (зокрема 414 дітей) та 10 607 поранених (зокрема 781 дитина) під час вторгнення Росії в Україну².

Незважаючи на те, що початковий шок від нападу минув, масові руйнування у зв'язку з інтенсивними бойовими діями, обстрілами та бомбардуваннями вздовж лінії зіткнення довжиною понад 1000 км на сході та півдні країни тривають, як і ракетні удари по всій країні. Це продовжує прискорювати процес переміщення, а також призводить до зростання вразливості людей.

За даними ОКГП ООН, з початку війни в Україні майже третина українського населення покинула свої домівки, що робить цю кризу найбільшою кризою у світі з точки зору переміщення людей. У сучасному світі це одна з найбільших таких криз.

Економічний вплив: Російське вторгнення понівечило економіку України. Відповідно до даних проведеного дослідження рівень безробіття зріс, а реальна заробітна плата значно знизилася. При цьому, згідно з оцінками Світового банку, рівень бідності може зрости в десять разів, до 21%. Це створює додатковий негативний вплив на загальний рівень життя населення країни.

Вплив на дітей: Діти несуть найбільший тягар економічної кризи, спричиненої війною в Україні. За даними ЮНІСЕФ, порівняно з 2021 роком, щороку на півмільйона більше дітей в Україні живуть у бідності. В основному це результат впливу таких факторів:

- Діти ВПО перебувають у стані стресу у зв'язку з тим, що їм довелося покинути свої домівки. Вони травмовані вибухами бомб і звуками сирен, що лунають із систем оповіщення про повітряну тривогу. Багато з них були свідками або зазнали фізичного та сексуального насильства.

- Багато дітей намагаються справитися із усвідомленням того, що вони втратили своїх батьків, старшого брата, сестру або дядька, оскільки багато чоловіків у віці 18-60 років були мобілізовані для участі у військових діях або залишилися у своїх домівках на окупованих територіях.

- У декількох дослідженнях було розглянуто серйозний вплив війни на дітей: підвищений ризик розвитку ПТСР (посттравматичного стресового розладу), депресії, тривоги та різноманітних наслідків для здоров'я. З іншого боку, психологи радять не впадати у відчай через «вкрадене» дитинство. Батьківська любов і усвідомлення того, як діяти, можуть створити сприятливу атмосферу, яка буде сильнішою за всі жахіття війни.

Вплив на освіту: Війна в Україні має руйнівний вплив на життя та майбутнє 5,7 мільйонів дітей шкільного віку країни, зокрема на їхню освіту. Дітей позбавили стабільності, безпеки, класів, друзів, родини, домівки та надії на майбутнє.

Немає свіжих статистичних даних щодо того, скільки внутрішньо переміщених дітей зареєстровано в школах приймаючих громад, оскільки ця цифра регулярно змінюється і не може відобразити реальну ситуацію щодо того, скільки дітей ВПО зараз не отримують освіти чи отримують її формально. Дітей із спеціалізованих закладів, у яких є батьки чи інші опікуни, на час воєнного стану відправили додому.

Зазвичай переміщені сім'ї надають перевагу тому, щоб їхні діти продовжували отримувати освіту в школах «рідного міста» дистанційно, оскільки це дає їм можливість спілкуватися зі своїми однокласниками та вчителями. Попри відчуття зв'язку з рідною школою та можливість підтримувати спілкування зі своїми «старими» друзями онлайн, діти-переселенці не мають можливості спілкуватись особисто та інтегруватись у

місцеві громади, оскільки не відвідують місцеві школи. Їм часто не вистачає живого спілкування, вони перебувають у фізичній ізоляції.

Психологічний вплив: За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), війна в Україні має руйнівний вплив на дітей, десятки тисяч потребують психологічної та соціальної допомоги. Мільйони дітей в Україні постраждали від безжальних бомбардувань і обстрілів, нестачі їжі, неможливості ходити до школи та втрати доступу до інших життєво необхідних послуг.

У перші місяці війни особлива увага приділялась роботі з симптомами посттравматичного стресового розладу та наданню планової психологічної допомоги як переселенцям, так і дітям з місцевих громад, особливо тим, які належать до вразливих категорій населення, оскільки вплив війни був помітний у всіх регіонах України, навіть тих, де не ведуться активні бойові дії. В часі війни стало зрозуміло, що роботу з дітьми особливо потрібно проводити в різних соціально-педагогічних напрямках.

І цим полем діяльності активно також від початку війни почав займатися Карітас України.

Реакція Карітасу України: незважаючи на посилення гуманітарної кризи в Україні, Карітас України продовжує вживати широкомасштабних заходів через свою мережу, що нараховує 42 місцеві Карітас-центри та 448 парафіяльні центри. Діяльність Карітасу здійснюється в різних сферах з урахуванням найбільш актуальних викликів, які постають перед Україною в поточний період.

Відповідно до зведених даних, з початку конфлікту, протягом першого року війни, мережа Карітасу України надала щонайменше 3 327 320 послуг для щонайменше 2 000 030 осіб. Продовольча безпека залишається ключовим аспектом надання допомоги (46%), 16% - роздача гігієнічних наборів, 2% - надання послуг в притулках, 11% - вода, 12% - послуги із захисту, 5% - ліки, 4% - грошові гранти та 4% - постіль.

Особлива увага приділяється людям із соціально незахищених категорій населення: багатодітним сім'ям, вагітним жінкам, людям похилого віку, людям з інвалідністю та маломобільним громадянам.

З 24 лютого 2022 протягом року 52 087 осіб (дітей і батьків) отримали послуги через «Простори, дружні до дітей». 53 ПДД є у 30 Карітас-центрах (у деяких місцевих Карітас-центрах є декілька «Просторів, дружніх до дітей» у різних районах міст, зокрема ті, що були організовані в притулках для ВПО).

Крім гуманітарної діяльності, «традиційні» служби Карітасу, такі як Центри з надання опіки вдома та Центри з надання послуг для дітей та молоді, не лише продовжували безперервну роботу протягом усього періоду війни, але й стали основною рушійною силою для місцевої організації Карітасу на початку великомасштабної гуманітарної програми та до залучення нового персоналу для реагування на надзвичайні ситуації.

Місцевих і переміщених дітей, молодь та їхніх батьків радо приймали в Центрах з надання послуг для дітей та молоді, де вони отримували денний догляд, відвідували неформальні навчальні заходи, проводили дозвілля,

проходили навчання основним життєвим навичкам та відвідували заходи психосоціальної допомоги.

Для багатьох дітей Карітас став місцем, де вони розпочинали участь у волонтерських ініціативах навіть до війни. Зараз же вони долучаються до заходів з реагування на надзвичайні ситуації для того, щоб допомогти тим, хто знаходиться у скрутному становищі, та реалізувати свій волонтерський потенціал.

Джерела та література

1. Ukraine Flash Appeal (March to December 2022) [EN/UK]. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-december-2022?_gl=1*_h5fzuk*_ga*NjE0ODU4ODk2LjE2NzA5Mjc5NjM.*_ga_E60ZNX2F68*MTY3MDkyNzk2My4xLjAuMTY3MDkyNzk2My42MC4wLjA.

2. URL: <https://www.ohchr.org/en/taxonomy/term/1136>

Валерій Петрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Людмила Кравчук – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРОНАТНОЇ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ЩОДО ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Починаючи з 2014 року Україна потерпає від збройної агресії з боку російської федерації, від якої гинуть як військовослужбовці Сил оборони України, так і цивільне населення, а багато родин втрачають своїх синів, чоловіків, батьків, дочок, сестер та матерів. Особливою категорією українців, які зазнають величезної моральної шкоди від війни та потребують соціальної підтримки, є члени сімей загиблих військовослужбовців і подбати про них є надважливим завданням держави і суспільства.

Оскільки тривалі військові дії на території нашої держави вносять суттєві корективи в соціальну і ветеранську політику, тому і ті, хто потребують допомоги, і фахівці, які надають таку допомогу, мають швидко адаптуватися до нових змін та викликів. У числі пріоритетів держави є реалізація політики щодо соціального захисту родин загиблих, підтримки та змін до законодавства, заходів щодо забезпечення надання державної підтримки для здобуття освіти дітям членів родин загиблих, заходів щодо набуття професійної адаптації (підготовка, перепідготовка або підвищення кваліфікації ветеранам війни та членам їх родин, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів [4].

Досвід надання соціально-правової та соціально-психологічної підтримки як військовослужбовцям, так і членам їх родин є новим для України. Фактично

створення і функціонування патронатних служб (служб супроводу) для військовослужбовців та членів їх сімей є новим явищем, яке формується, розвивається, вдосконалюється щоденно, адже попереднього досвіду в даному питанні ми не мали, як і відповідних напрацювань із зазначеної проблеми піклування про родини військовослужбовців та їх загальне інформування [3].

Органи державної влади загалом, представники відомчих структур також активізують роботу щодо інформування населення про права та можливості. Наприклад у Міністерстві внутрішніх справ України, повідомили про організацію гарячої лінії щодо питань, які виникають у рідних та близьких полонених, зниклих безвісти та загиблих українських воїнів. Прийом звернень відбувається за номером цілодобового багатоканального телефону довіри. Більше того, кожен, хто звернеться на гарячу лінію МВС України, може отримати психологічну допомогу, а також роз'яснення щодо прав, які мають рідні військовополонених, зниклих безвісти та загиблих осіб.

В Україні також існує значна кількість громадських організацій, в тому числі заснованих колишніми комбатантами та представниками ветеранських спільнот, які також беруть на себе розв'язання, вирішення окремих питань допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців чи родинам захисників, які перебувають у полоні чи зниклими безвісти за особливих обставин. В основному ці питання стосуються окремих фінансових виплат, психологічної допомоги, різного роду освітніх можливостей членів родин, координаційної діяльності.

Починаючи з 2024 року в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, Держспецтрансслужбі розпочата робота щодо створення цілісної системи соціального супроводу, яка покликана забезпечувати повний комплекс соціальної опіки для військовослужбовців та членів їхніх сімей з моменту призову до звільнення з військової служби (далі – служба супроводу). Відповідні штатні підрозділи у військових формуваннях існуватимуть у кожній військовій частині, вони супроводжуватимуть як членів сімей загиблих військових, так і тих захисників, які перебувають у полоні, а також військових, які проходять реабілітацію тощо.

Патронатні служби (служби супроводу) мають стати своєрідними мультисферами, які об'єднують фахівців із різних напрямів: медичного, фінансового, кадрового, психологічного, зв'язків з громадськістю тощо. Це, на нашу думку, дає можливість оперативніше розв'язувати питання військовослужбовців та їхніх родин. Для прикладу, патронатна служба бригади Національної гвардії «Азов», яка має назву «Янголи Азову», фактично з часу створення цього військового формування піклується про поранених і загиблих азовців та підтримує їхніх рідних, займаючись цілою низкою «морально непростих справ». Зокрема «Янголи Азову» займаються комплексним супроводом поранених бійців у лікуванні й реабілітації, організацією поховання загиблих воїнів, психологічною та матеріальною підтримкою родин полеглих азовців, питаннями обміну полонених[1].

Робота з сім'ями військових є надважливою, адже воїн має бути чітко зосередженим на виконанні завдань, знаючи про те, що про його сім'ю буде дбати і його військова частина, і соціальні служби громади, і громадські організації відповідного спрямування. Для того, щоб захисник був спокійним за свою родину, введено посади соціальних супровідників. В рамках патронатної служби соціальні супровідники покликані взяти на себе вирішення цивільних питань, з якими стикається військовослужбовець [5].

Запуск служб супроводу передбачає створення системи підтримки, яка забезпечуватиме військовослужбовців та їхніх рідних всебічною допомогою – від юридичних консультацій до організації медичної реабілітації. Заступник міністра оборони України С. Мельник зазначає, що «наші захисники мають знати, що вони та їхні сім'ї не залишаться сам на сам у складний момент. Держава створює систему підтримки, яка допомагатиме у будь-яких ситуаціях – скласти заяву, вирішити питання з отриманням виплат, отримати консультацію про можливості проходження реабілітації після поранення, юридичну консультацію та психологічну допомогу» [5].

Служби соціального супроводу комплектуються військовими, звільненими з полону, та людьми, які не можуть брати участь у бойових діях. Фахівці служб супроводу повинні володіти необхідними навички з надання правової та психологічної допомоги, організації медичного супроводу поранених, соціальної підтримки військових та їхніх родин, а також взаємодії з сім'ями загиблих, зниклих безвісти та полонених тощо.

Головна мета створення такої системи – піклування про родини військовослужбовців та їх загальне інформування, супровід поранених, координація та зв'язок із сім'ями полонених, зниклих безвісти та загиблих.

Виокремимо основні завдання служби супроводу, які реалізуються шляхом:

- виявлення та оцінки соціальних потреб (проблем) військовослужбовців, які потребують соціального захисту;
- інформування військовослужбовців про їхні права відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;
- налагодження та підтримки комунікації з військовослужбовцями, які отримали поранення (контузію, травму або каліцтво), захворювання під час виконання обов'язків військової служби;
- сприяння у задоволенні інформаційних та матеріальних потреб військовослужбовців, які перебувають на лікуванні (реабілітації) у закладах охорони здоров'я, надання допомоги їм в отриманні (передачі) речей першої необхідності;
- забезпечення постійного зворотного зв'язку військовослужбовців, які перебувають на лікуванні (реабілітації) у закладах охорони здоров'я, з військовими частинами, щодо вивчення задоволення їх потреб у забезпеченні лікарськими засобами та/або медичними виробами, необхідними речами під час лікування, реабілітації;

- підтримання постійного зв'язку з членами сімей військовослужбовців, які перебувають на лікуванні (реабілітації) у закладах охорони здоров'я;
- участі у проведенні відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) щодо осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;
- надання консультацій військовослужбовцям щодо порядку проходження військово-лікарської експертизи, можливості безоплатного протезування, грошових виплат під час перебування на лікуванні та реабілітації, права на відпустку та з інших питань їх соціального захисту;
- налагодження комунікації з членами сімей з метою сприяння в отриманні документів, необхідних для виплати грошового забезпечення, призначення пенсії, одноразової грошової допомоги, і отриманні посвідчень, які надають право на отримання пільг, установлених законодавством;
- надання членам сімей військовослужбовців уточненої, актуальної інформації про перебування в полоні (примусовій ізоляції), зниклих безвісти за особливих обставин;
- налагодження взаємодії із суб'єктами надання послуг з метою психосоціальної підтримки членів сімей військовослужбовців;
- налагодження взаємодії з надавачами соціальних послуг, які надають соціальні послуги військовослужбовцям та членам їх сімей, в межах програм (проектів) для забезпечення надання таких послуг;
- налагодження та підтримання взаємодії з громадськими організаціями (об'єднаннями), благодійними фондами, представниками підприємництва, бізнес-об'єднань, волонтерами, які провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», координація їх діяльності з надання робіт і послуг, правничої та інших видів допомоги, аналіз та оцінка ефективності надання допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей;
- налагодження та підтримання комунікації з органами державної влади, місцевого самоврядування, закладами охорони здоров'я з метою оперативного обміну інформацією про потреби військовослужбовців та членів їх сімей, а також сім'ям військовослужбовців, які загинули (померли) щодо реалізації їх соціальних гарантій, отримання пільг і компенсацій, надання їм адресної допомоги та соціальних послуг [2].

Також, на нашу думку, фахівці служб супроводу мають взаємодіяти і з «Ветеранськими хабами», які створюються в багатьох територіальних громадах України як єдиним пунктом, куди ветерани, зокрема ветерани з інвалідністю, та їх родини можуть звернутися для консультації щодо свої прав та отримання послуг без потреби пошуку окремих інстанцій, які займаються різними елементами піклування. Загалом служби супроводу охоплюватимуть близько двох десятків напрямів підтримки, що сприятиме посиленню соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей.

Ми вважаємо, що повноцінна підтримка родин військовослужбовців, які набули статусу члена сім'ї загиблого, військовополоненого, безвісно

відсутнього, сприятимуть можливості будувати родичам комбатантів нове життя та самореалізуватись, повноцінно включитись у відбудову держави у післявоєнний період. [3]. Успішна соціальна та правова підтримка як самих військовослужбовців, так і членів їхніх сімей має значний вплив на розвиток економічної системи країни, соціальних відносин, культурного простору, збереження політичної стабільності та зниження соціальної напруги в суспільстві.

Як висновок наводимо слова представниці Третьої штурмової бригади О. Толкачової, яка зазначила, що «робота служби патронації неймовірно важлива не тільки для поранених захисників та сімей військовослужбовців, але й для усієї бригади. Бо наші оборонці знають, що ні вони, ні сім'ї не залишаться самі, і це підвищує моральний бойовий дух загалом бригади» [1].

Джерела та література

1. Підтримка родин загиблих Захисників та Захисниць України має стати свідченням поваги кожного до здійсненого ними подвигу. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243574.html
2. Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України. Наказ МОУ від 29 січня 2025 року № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text>
3. Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка / [С.Брус, Я.Бухта, І.Шматко] / За заг. ред.: Д. Султангалієва та Л. Галан – Київ, 2023. – 104с. URL: <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/02/soczpidtrymka-1.pdf>.
4. Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців URL: <https://pidtrymka.in.ua/2023/08/08/soczialna-pidtrymka-vijskovykh-ta-yihnih-ridnykh-mozhlyva-zavdyaky-mizhsektoralnij-ta-mizhvidomchij-vzajemodiyi-riznykh-vidomstv/>
5. У ЗСУ запускають роботу служби супроводу для військових. URL: <https://sprotyv.info/news/u-zsu-zapuskayut-robotu-sluzhbi-suprovodu-dlya-vijskovih/>

Вікторія Петрук – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

КАР'ЄРОЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасні темпи та умови суспільного життя диктують зростаючу систему професійних вимог до фахівців. В умовах стрімкого економічного розвитку, нестабільності ринку праці та об'єктивних потреб роботодавців у розвитку «м'яких» навичок перед ЗВО постає завдання розвивати не лише конкретні професійні компетенції (надання комплексу професійних знань, умінь та навичок), а й навички, які допоможуть людині знайти та досягти успіху в працевлаштуванні, отримати перше робоче місце тощо.

Кар'єрозорієнтований підхід – це нова парадигма в сучасній філософії освіти впродовж життя, яка має на меті мотивувати здобувачів освіти до

розвитку та професійної діяльності шляхом аналізу можливостей обраного ними кар'єрного шляху з огляду на ступінь задоволення їхніх здібностей, інтелектуальних і практичних потреб та професійних амбіцій. Такий підхід має на меті зробити соціальних працівників конкурентоспроможними на сучасному ринку соціальних послуг.

Кар'єра в широкому розумінні означає успішне просування в службовій, науковій чи виробничій діяльності, в досягненні слави, більш високого статусу, влади, матеріальних цінностей [1]. Щодо вузького розуміння йдеться не лише про оволодіння рівнями й ступенями професіоналізму, але й досягнення визначеного соціального статусу в професійній діяльності. Цей тип кар'єри становить свідомо обраний і реалізований працівником шлях посадового просування, прагнення до наміченого статусу, що забезпечує професійне й соціальне самоствердження людини відповідно до рівня її кваліфікації.

Професійна кар'єра – це передусім індивідуальна траєкторія руху (життєвого і професійного шляху) особистості, яка формується у процесі професійної підготовки у ЗВО. Відтак завданнями вищої школи визначено підготувати майбутніх фахівців до її успішної самореалізації, навчити об'єктивності самооцінки індивідуальних навичок, ділових якостей, правильності визначення цілей кар'єри.

Проблему професійної кар'єри та формування готовності майбутніх фахівців до реалізації професійної кар'єри досліджували А.Борисюк, А.Деркач, Д.Закатнов, Е.Зеєр, Р.Калениченко, О.Кібанов, М.Міропольська та ін.

Компетентні випускники здатні протистояти життєвим викликам, приймати рішення щодо розвитку та продовження кар'єри, коригувати цілі та завдання кар'єрного розвитку у відповідному віці, стабільно та впевнено вирішувати проблеми, не зациклюватися на невдачах та перешкодах, а бачити в них можливості для набуття життєвого досвіду.

Кар'єра – це суб'єктивне сприйняття позиції та поведінки у сфері трудової діяльності, пов'язаної з роботою або просуванням по службі протягом трудового життя. Кар'єра – це самовираження, зміна навичок, знань і вмінь та просування по обраному шляху діяльності як в організації, так і за її межами. Кар'єра – це не лише просування по службі на робочому місці. Життя людини поза робочим місцем має значний вплив на її кар'єру і є її частиною.

Професійна кар'єра розглядається в контексті посадового переміщення (переважно вгору) і професійного зростання людини, тобто горизонтально та вертикально. Професійний зріст вбачається у зростанні й розширенні обсягу професійних знань, умінь і навичок людини, визнання професійним співтовариством результатів її праці, авторитету в конкретному виді професійної діяльності. Посадове зростання – зміна посадового статусу людини, її соціальної ролі, ступеня й простору посадового авторитету, поява нових обов'язків та відповідальності.

Таким чином, професійна кар'єра – це процес руху працівника шляхом оволодіння визначеними цінностями, благами, визнаними в суспільстві, або в організації.

Кар'єру – траєкторію свого руху – людина створює сама, враховуючи особливості внутрішнього і зовнішнього середовища, реальність, власні цілі, бажання й здібності. Успіх у кар'єрі можна розглядати як просування від однієї посади до іншої, більш високої, і як оволодіння суміжною професією, новими знаннями, досвідом і навичками.

Формування трудової кар'єри здійснюється поетапно.

Виділяють наступні її етапи протягом трудового життя людини.

- Підготовчий (до 25р.) пов'язаний з одержанням середньої чи вищої освіти, професії. В цей період людина може змінити декілька видів діяльності в пошуках такої, яка б найкраще її задовольняла. Якщо така діяльність визначена, починається процес самоствердження працівника як особистості.

- Адаптаційний (25-30 рр.) – це період освоєння здобутої професії, набуття досвіду, навиків. На цьому етапі формується кваліфікація, виникає необхідність незалежності. В цей період створюється сім'я, що мотивує працівника до збільшення свого доходу.

- Етап просування (30-45 рр.). В цей період іде процес росту, просування по службі, зростає потреба в самоствердженні, досягненні більш високого статусу.

- Етап збереження (45-60 рр.) характеризується діями закріплення досягнутих результатів, наступає найвищий рівень удосконалення кваліфікації, знань, умінь, досвіду, майстерності. Людина досягає вершин незалежності і самоствердження.

- Завершальний етап (60-65 рр.) – пошук заміни, передача знань, умінь та навичок молоді, підготовка до виходу на пенсію. Дана класифікація індивідуальна, наприклад, в Японії вважається нормою, коли керівниками вищого рівня є люди віком до 80 років [2].

Зазначимо, що в сучасних умовах вікові етапи можуть змінюватись. Мабуть, саме добре знання своїх сильних і слабких сторін та чітке планування кар'єри відіграють ключову роль в успішному кар'єрному шляху. При влаштуванні на роботу людина ставить перед собою визначені цілі, але оскільки організація, приймаючи її на роботу, також ставить визначені цілі, то робітнику необхідно уміти реально оцінювати свої ділові якості, вміти їх зіставляти з вимогами, які ставить перед ним/нею організація або посадові обов'язки. Від цього залежить успіх всієї його кар'єри.

Щоб правильно оцінити власну професійну кваліфікацію, потрібно знати себе, свої сильні та слабкі сторони. Тільки в цьому контексті можна правильно поставити кар'єрні цілі. Кар'єрні цілі виражаються в термінах потреби в конкретній роботі, конкретному рівні в посадовій ієрархії. Кар'єрні цілі змінюються з віком людини, а також у міру того, як змінюється її особистість з набуттям нового життєвого досвіду, кваліфікації та роботи.

Саме від планування кар'єри буде залежати наше життя в цілому, адже близько 65% часу кожна людина проводить в робочому режимі або вирішуючи питання, які стосуються робочої діяльності. І саме від нас залежить, яке суспільство буде нас оточувати, в якому місці ми будемо проводити цей час та

чому його приділяти, адже в будь-якому випадку кожен з нас витратить цей час на роботу та кар'єру, та тільки від кожного з нас залежить, наскільки ефективно ми його витратимо, та які перемоги та здобутки отримаємо від цього.

Проблема формування професійної компетентності фахівця, у тому числі соціального працівника, отримала найбільш широкий розгляд в межах компетентнісного підходу, який нині відображає основні аспекти процесу модернізації сучасної вищої освіти. Водночас складником професійної компетентності соціального працівника є кар'єрна компетентність, що характеризує його прагнення і готовність до професійної самореалізації, супроводжується адекватною рефлексією і визначає цілеспрямований процес і результат розвитку професійної кар'єри. Кар'єрна компетентність майбутнього соціального працівника являє собою здатність вільно оперувати знаннями і вміннями для розв'язання кар'єрних завдань і реалізації кар'єрних цілей, чітко усвідомлювати власний кар'єрний потенціал та будувати індивідуальну траєкторію професійного розвитку.

На набір компетентностей, яких очікують від певних фахівців, також впливають контекстуальні чинники: 1) загальна освітня політика, насамперед політика щодо кваліфікацій (вона зараз відбивається в Національній рамці кваліфікацій, ієрархічному описові інтегральних компетентностей за чотирма параметрами/дескрипторами: знання; уміння/навички; комунікація; відповідальність і автономія; 2) впровадження локальних стандартів надання певних послуг, які потребують нових компетентностей; 3) очікування роботодавців та специфіка місцевої практики, традиційні уявлення про роль працівників певного фаху, межі їхньої діяльності, вплив професійних асоціацій і професійних спілок; 4) міжнародний контекст – впровадження міжнародних та глобальних стандартів (приміром, стандартів якості чи сертифікації персоналу ISCO, розвиток нових інтервенцій та практик роботи, теоретичного обґрунтування; 5) трансформаційні зміни середовища, наприклад, цифровізація, яка привнесла нові очікування і проблеми, а також сприяла поширенню нових форм роботи; або пандемія COVID, яка стимулювала перегляд традиційних уявлень про суспільні практики [3].

Згідно з кар'єрозорієнтованим підходом сучасна підготовка фахівців має на увазі формування в здобувачів освіти уявлень про компетенції фахової кар'єрної підготовки, які дозволять їм розробляти й реалізовувати кар'єрний сценарій та маршрут, представляти особисту кар'єрограму. Отже, важливими у цьому процесі є особистісні чинники, своєрідні мета-компетенції, як-от: кар'єрна самоефективність, адаптивність, готовність до змін та вміння вчитися, мотивація кар'єри, а також усвідомлення суб'єктом своїх сильних і слабких сторін.

Джерела та література

1. Навички для успішної кар'єри [курс для здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти]. К.: 2020. 300 с.
2. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія. Лозовецька В.Т. Київ. 2015. 279 с.

З. Семигіна Т. В., Пожидаєва О. В. Формування компетентностей соціальних працівників: міжнародна та локальна практика. 2020. Publishing House «UKRLOGOS Group», 47-63. <https://doi.org/10.36074/rodmrfsn.ed-1.05>

Андрій Пилипчук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Світлана Чернета**

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах десятирічної війни в Україні, особливо з початком повномасштабних бойових дій, соціальна та соціально-педагогічна робота з сім'ями та дітьми військовослужбовців набуває особливої актуальності. Такі сім'ї мають унікальні характеристики та потреби, пов'язані з військовою службою одного чи декількох членів сім'ї, що значно впливає на їхнє соціальне та психологічне благополуччя.

До основних проблем, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців відносять стрес, обмеження у міжсімейних, внутрішньосімейних і міжособистісних контактах; зниження можливостей комунікації; високий рівень тривожності, пов'язаний зі специфікою професійної діяльності військовослужбовця (ризиком для життя і здоров'я) частими переїздами у зв'язку із зміною місця проходження служби тощо); високий рівень навантаженості жінок; дестабілізуючий вплив негативних явищ на стійкість сімейних стосунків, на формування сімейного мікроклімату; труднощі в організації сімейного дозвілля; проблеми сімейної взаємодії; дефіцит чоловічого впливу на виховання дітей та, поряд з цим, високий рівень агресивності батьків військовослужбовців та ін.

Зміцнення стабільності та захист прав і інтересів сімей військовослужбовців потребує цілеспрямованої, науково обґрунтованої і ефективної соціально-педагогічної підтримки. Соціальна та соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців включає підтримку у вирішенні психологічних, економічних та соціальних викликів. Від психологічної допомоги для подолання тривожності та стресу, до допомоги у соціальній адаптації та інтеграції у громадське життя – роль соціальної роботи є вирішальною для забезпечення стабільності та розвитку сімей, що знаходяться під постійним тиском обставин.

Соціальна та соціально-педагогічна робота повинна враховувати особливості життєвої ситуації сімей військовослужбовців і має бути спрямована на забезпечення комплексного підходу до вирішення їхніх проблем. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців має ґрунтуватись на таких основних принципах соціально-педагогічної діяльності: законності та

прав людини; незалежності; державного підходу до завдань, які реалізуються у соціально-педагогічній діяльності з військовослужбовцями і їх сім'ями; зв'язку змісту соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності сім'ї; особистісного підходу; диференційованого й індивідуального підходу; педагогізації соціально-педагогічної діяльності; соціокультурної спрямованості соціально-педагогічної діяльності; наукової обґрунтованості соціально-педагогічної роботи; цілеспрямованості; універсальності; соціального реагування; незалежності; клієнтоцентризму; родинноцентризму (фамілієцентризму); опори на власні сили; конфіденційності; толерантності; системності; об'єктивності; компетентності кадрів; максимізації [1].

До основних напрямів соціально-педагогічної роботи відносять соціальну допомогу, соціальний захист, соціальне забезпечення, надання соціальних послуг (шляхом соціальної підтримки, соціального обслуговування, соціально-педагогічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу), соціальне посередництво, соціальну адаптацію, соціальну діагностику, соціальну профілактику, соціальну корекцію, соціальну реабілітацію, підготовку до цивільного життя та організацію культурно-дозвілєвої діяльності [2].

Отже, соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців відіграє ключову роль у суспільній відповіді на виклики воєнного часу, забезпечуючи необхідну підтримку і втручання для збереження стабільності та благополуччя самих дітей та їх сімей.

Джерела та література

1. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Вип. 21. С.69-72.
2. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

Ігор Пініс – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Анна Лякішева

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Входження України в європейський та світовий освітній простір, розроблення та впровадження освітніх стандартів у закладах вищої освіти (ЗВО), посилення кваліфікаційних вимог до професорсько-викладацького складу зумовили зміни до їх підготовки у контексті освітніх трансформацій, що відбуваються сьогодні. Реформування вітчизняної системи освіти, зокрема впровадження компетентнісного підходу, акцентує увагу на важливості якісної

взаємодії між викладачами та здобувачами освіти. Роль викладача вищої школи трансформується, набуваючи нових вимірів та відповідальності. Сучасний викладач має бути не лише носієм та «транслятором» знань, але й ментором, модератором та партнером здобувачам освіти у їхньому навчальному та особистісному розвитку [6, с.51].

Ефективність педагогічної взаємодії викладача ЗВО у професійній діяльності залежить від об'єктивних (особливості розвитку вищої освіти в Україні) та суб'єктивних (рівень підготовки майбутнього працівника вищої школи, усвідомлення динамічних змін професійної діяльності тощо) чинників. Необхідність відповідного оновлення та внесення інновацій у зміст та форми професійної підготовки майбутніх викладачів у контексті педагогічної взаємодії зі здобувачами освіти визначається нормативними документами у сфері освіти – Законами України «Про вищу освіту», «Про освіту», новими концептуальними підходами до вдосконалення ЗУ «Про професійну освіту». Крім того, вітчизняна система освіти ратифікувала низку європейських нормативних документів, що визначають зміст та особливості освіти й професійної підготовки педагогічних працівників, зокрема «Всесвітню декларацію про вищу освіту для XXI століття», «Сорбонську декларацію щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі», «Болонську декларацію».

Переважає більшість визначених в європейських документах про освіту життєвих компетенцій (спілкування рідною та іноземними мовами, навички роботи з цифровими носіями, навчання заради здобуття знань, соціальні та громадянські навички, ініціативність і практичність, обізнаність та самовираження у культурі) стосуються й поняття взаємодії.

Дослідження різних видів взаємодії, у тому числі педагогічної, здійснено в науковому доробку С. Бричок, Л. Велитченка, Г. Дворецької, Л. Ковальчук, А. Лякішевої, Т. Равчиної, Н. Стельмах та ін. Водночас проблема підготовки майбутніх викладачів ЗВО до педагогічної взаємодії у процесі їх професійної підготовки ще не стала предметом окремого наукового дослідження.

Вітчизняні дослідники розуміють педагогічну взаємодію як системний педагогічний об'єкт, що складається із взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів (гносеологічного, інформаційного, інтерактивного, знакового, аксіологічного, професійного). Вона є фактично вектором процесу формування готовності майбутнього викладача у ЗВО до самостійної викладацької діяльності, оскільки передбачає не лише суто комунікативну міжособистісну діяльність здобувачів освіти (між собою, з викладачами), а й квазіпрофесійну педагогічну взаємодію (у процесі вирішення ситуацій взаємодії під час занять), професійну педагогічну взаємодію (у ході виробничих практик)[5,с.208].

Основними суб'єктами формування готовності майбутніх педагогічних працівників ЗВО до педагогічної взаємодії є їхні викладачі, інші стейкхолдери, – завдяки взаємодії яких (у межах окремої системи) відбувається процес накопичення знань, вмінь і навичок ефективної педагогічної взаємодії майбутнього викладача.

Спробуємо представити характеристику категорій і понять, що визначають специфіку нашого дослідження. Зважаючи на універсальний характер категорії *взаємодії*, зауважимо, що в науці й практиці людської діяльності практично немає галузі, де б не існувала й не реалізувалася взаємодія в тій чи іншій формі. У найзагальнішому сенсі *взаємодія* – це спільна дія (й тому взаємодія категоріально взаємопов'язана з дією) кількох суб'єктів чи об'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на іншого/інших, і змінює їхній стан чи спосіб функціонування [7, с. 188]. Вітчизняні науковці вирізняють численні види й типи взаємодії в різних галузях людської життєдіяльності.

Психологічна взаємодія – як процес психологічного впливу учасників взаємодії один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок[1].

Соціальна взаємодія – як форма соціальних зв'язків, що забезпечує обмін та зміни в діяльності, соціальному досвіді, інформації соціального змісту, а також в знаннях, вміннях і навичках людей, що реалізуються у їх взаємному впливі; «обмін діями в рамках соціальних інститутів або між їхніми представниками» з метою викликати бажану реакцію чи зміни в поведінці [2, с. 86].

Педагогічна взаємодія – як найбільш близьке до освітнього процесу поняття взаємодії, що визначає вплив його суб'єктів один на одного з метою змін у розвитку особистості дитини (здобувача освіти), у процесі навчання та виховання особистості; «система синергетичної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що розгортається на рівні різних діяльнісних підсистем» [1; 3, с. 21].

Крім того, кожна з представлених вище гуманітарних галузей використовує ще й суміжне поняття – «комунікативна взаємодія» (комунікація як інструментальна основа буття у філософії; як обмін соціальними знаковими системами у соціології; як спосіб психологічного впливу в психології). У межах нашого дослідження важливе значення мають базові постулати комунікативної взаємодії, а саме: зміст, що передається у процесі комунікації, та зміст інтерпретації з боку іншого учасника комунікації, між собою явно не тотожні; комунікативна взаємодія повинна мати спільне когнітивне поле, виражене певним тезаурусом, зрозумілим для всіх учасників взаємодії; всі учасники комунікативної взаємодії мають бути вмотивовані до її здійснення й досягнення результату, який, щоправда, може бути різним в уявленнях комунікантів; на зміст комунікативної взаємодії впливає сама ситуація, з приводу якої відбувається комунікація, а також сфера спілкування, її інституційний контекст, певні зразки поведінки у такого роду ситуаціях [4].

Педагогічна взаємодія викладача ЗВО як різновид комунікації може бути схарактеризована у вигляді кількох її функцій: гносеологічної, інформаційної, інтерактивної, семіотичної (знакової), аксіологічної, соціально-професійної [5].

Педагогічна взаємодія найчастіше розглядається науковцями (Л. Велитченко [1], Н. Стельмах [5] та ін.) суто в контексті педагогічної діяльності вчителів, викладачів тощо, та в контексті взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Педагогічна взаємодія в інших галузях життєдіяльності

фактично не стала об'єктом наукових пошуків в гуманітарній площині. Досить часто педагогічну систему (систему навчання, виховання, розвитку особистості, соціалізації, комунікацій між суб'єктами освітнього процесу) розглядають як форму взаємодії; тому поняття взаємодії та його зміст аналізуються як притаманні будь-яким педагогічним явищам і процесам[1; 5].

Формування готовності викладачів ЗВО до педагогічної взаємодії знаходиться в прямій залежності від загального процесу професійної підготовки названих фахівців, від особливостей його змісту, основоположних принципів, які покладені в його основу, реалізованих засобів, форм і методів підготовки тощо.

Так до основних принципів побудови змісту професійної підготовки здобувачів освіти в ЗВО України, ми відносимо такі: міжпредметність, послідовність, наступність, гнучкість та варіативність, поєднання теорії і практики, орієнтація на потреби ринку праці, індивідуалізація та спеціалізація, науковість. Вважаємо, що названі принципи можуть бути покладені в основу проектування технології підготовки викладачів ЗВО до педагогічної взаємодії. Розкриємо сутність деяких із названих принципів та їхнє відображення в змісті підготовки майбутніх працівників до педагогічної взаємодії. Так, впроваджуючи *принцип реалізації міжпредметних зв'язків*, слід орієнтуватися на те, що проблема педагогічної взаємодії як теоретичний конструкт та практичне завдання діяльності працівника ЗВО вимагає знань не лише в галузі педагогіки вищої школи, але й соціології, філософії, психології, професійної педагогіки. Тому принцип реалізації міжпредметних зв'язків віддзеркалює наявність спільних/суміжних понять, фактів, теорій, ідей, що визначають сутність та особливості реалізації ефективної педагогічної взаємодії педагогічного працівника, та формування готовності до її здійснення у ході професійної підготовки. Подібна аргументація можлива й до всіх інших перерахованих принципів.

У визначених умовах удосконалення здатності викладачів будувати конструктивний діалог, враховуючи індивідуальні потреби та особливості здобувачів освіти, стає ключовим чинником успішної освітньої діяльності та впровадження змін в освітній системі. У підсумку, маємо наголосити, що здатність викладача адаптуватися до змін та створювати умови для ефективної взаємодії зі здобувачами вищої освіти визначає якість освітнього процесу та сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти у складних соціокультурних умовах сучасного суспільства.

Таким чином, взаємодію як базове поняття дослідження ми розуміємо як спільну дію кількох суб'єктів чи об'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на іншого/інших, і змінює їхній стан чи спосіб функціонування. Ми вважаємо, що педагогічна взаємодія, здійснювати яку має бути готовий майбутній викладач ЗВО, має характерні ознаки психологічної та комунікативної взаємодії, оскільки відбувається найчастіше у процесі комунікації педагогічного працівника закладу вищої освіти і здобувача освіти; при цьому важливе значення має наявність/відсутність в обох суб'єктів

взаємодії певних психологічних рис та установок для ефективної взаємодії; поєднання ж всіх істотних характеристик кожного типу взаємодії гарантує успішну педагогічну взаємодію викладача ЗВО та здобувача освіти.

Педагогічна взаємодія, на якій має базуватися освітній процес у ЗВО, сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти, розвитку їхніх навичок критичного аналізу та творчого підходу до вирішення проблем. Освітня практика доводить, що взаємодія викладача та студентів на суб'єкт-суб'єктній основі сприяє формуванню критичного мислення, самостійності та відповідальності здобувачів освіти.

Джерела та література

1. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.
2. Дворецька Г. В. Соціологія. Київ : КНЕУ, 2001. 216 с.
3. Ковальчук Л. Педагогічна взаємодія викладача і студентів під час використання нових інформаційних технологій навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Вісник Львівського національного університету*. 2005. Вип. 19. С. 17-25.
4. Лякішева А. В. Соціальна поведінка і групова взаємодія : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 368 с.
5. Михнюк С. В. Аналіз поняття педагогічна взаємодія. *Experimental and theoretical research in modern science* : зб. Матеріалів I Міжнар. наук.- практ. конф. Кишинів, 16-18 листопада 2020 р. Кишинів, 2020. С. 208-210.
6. Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25 жовт. 2023 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 128 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Інна Плахта – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Соціальна адаптація учасників бойових дій та членів їх сімей є надзвичайно важливим процесом у контексті сучасних реалій. Повернення військових з зони бойових дій до мирного життя супроводжується численними викликами: психологічними, соціальними, економічними та юридичними. Важливість теми зумовлена необхідністю створення ефективних механізмів підтримки для успішного відновлення ветеранів та їхніх родин. Відсутність належної допомоги може призвести до серйозних соціальних проблем, таких як ізоляція, безробіття, залежності та навіть кримінальна поведінка.

Соціальна адаптація є складним процесом та забезпечується комплексним виконанням усіх складових, зокрема це:

Психологічна підтримка є одним із ключових аспектів адаптації ветеранів. Багато з них стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією, тривожністю та іншими психологічними труднощами. Для забезпечення якісної допомоги необхідно розвивати систему професійної психологічної підтримки, включаючи індивідуальні консультації, групові терапії, тренінги та соціальні ініціативи, які сприятимуть інтеграції у суспільство.

Соціально-економічна інтеграція є не менш важливою складовою адаптації. Учасники бойових дій часто стикаються з труднощами у працевлаштуванні, відновленні професійних навичок та досягненні фінансової стабільності. Для вирішення цих проблем необхідно впроваджувати державні та громадські ініціативи, спрямовані на професійну підготовку, навчання новим спеціальностям та створення робочих місць. Важливим також є сприяння підприємницькій діяльності серед ветеранів та надання їм пільгових умов кредитування для започаткування власної справи.

Юридична підтримка відіграє значну роль у процесі соціальної адаптації. Багато ветеранів не знають про свої права на соціальне забезпечення, пільги та правовий захист. Тому необхідно проводити масштабні інформаційні кампанії та створювати юридичні консультаційні центри, які допомагатимуть ветеранам у вирішенні правових питань.

Сімейна адаптація є ще одним важливим аспектом, оскільки родини ветеранів також зазнають значного стресу. Важливою є психологічна підтримка не лише самим військовим, а й їхнім близьким. Соціальні програми повинні включати підтримку родинних відносин, тренінги з комунікації, управління конфліктами та психологічне консультування для членів сімей ветеранів.

Медична реабілітація є необхідною для тих, хто отримав фізичні травми під час бойових дій. Сучасна медицина пропонує нові методи реабілітації, включаючи протезування, фізіотерапію, спортивні програми та психологічне супроводження. Створення доступної та якісної медичної інфраструктури для ветеранів є важливим кроком до їхнього повного відновлення та повернення до активного життя.

Розглянемо напрями підвищення ефективності соціальної адаптації учасників бойових дій та членів їх сімей. Одним із ключових напрямків є створення державних та недержавних програм комплексної реабілітації, які охоплюватимуть всі аспекти адаптації – від психологічної підтримки до професійного навчання та медичної допомоги. Важливим є також вивчення та адаптація міжнародного досвіду країн, які успішно впровадили подібні програми, зокрема США, Канади, Ізраїлю.

Підвищення рівня обізнаності суспільства про проблеми ветеранів та їхніх родин через освітні та медійні кампанії допоможе знизити рівень стигматизації та забезпечити кращу соціальну підтримку. Крім того, важливо

покращити систему надання медичної та психологічної допомоги, залучаючи кваліфікованих спеціалістів, що мають досвід роботи з ветеранами.

Особливу увагу варто приділити соціальній підтримці та спільнотам ветеранів. Створення громадських організацій, хабів та об'єднань допоможе військовослужбовцям знаходити однодумців, ділитися досвідом та отримувати моральну підтримку. Соціальна взаємодія з людьми, які пройшли подібний життєвий шлях, значно полегшує адаптацію та сприяє зниженню рівня ізоляції, що є однією з найбільших проблем серед ветеранів.

Соціальна адаптація учасників бойових дій та їхніх сімей є складним, багатовимірним процесом, що потребує комплексного підходу та тісної взаємодії держави, громадськості та самих ветеранів. Реалізація ефективних програм сприятиме гармонійній інтеграції військових у мирне життя та забезпечить їхню гідну підтримку. Успішна соціальна адаптація сприятиме не лише добробуту ветеранів та їхніх родин, а й загальному розвитку суспільства, що ґрунтується на повазі, підтримці та розумінні потреб тих, хто захищав країну.

Джерела та література

1. Колосок А. М., Цимбалюк І. О. Соціальний захист ветеранів війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 187–196. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.26>
2. Колосок А. М., Мельник О. М. Соціальний захист пільгових категорій громадян. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 181–187. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.26>
3. Цимбалюк І. О., Колосок А. М. Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2. С. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

Марія Положенцева – здобувачка першого року навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Вікторія Степаненко**

РОЛЬ І ПРИНЦИПИ МЕНТОРСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження. Сучасна система вищої освіти України стикається з великою кількістю викликів. Сьогодні існує необхідність забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх категорій студентів [2]. Особливої уваги потребують вразливі групи здобувачів вищої освіти, зокрема, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, сироти та інші категорії, які відчувають соціальні та економічні труднощі. У цьому контексті менторська підтримка є важливим інструментом сприяння їхній академічній успішності та соціальній інтеграції.

Метою дослідження є проаналізувати роль та принципи менторської підтримки у сприянні академічній успішності, соціальній інтеграції і психологічній стійкості вразливих категорій здобувачів вищої освіти.

Результати дослідження. Менторство в освітньому процесі визначається як процес активної взаємодії між наставником (ментором) і підопічним (менті), який ґрунтується на довірі й повазі. Ментор надає консультації, психологічну та організаційну підтримку, координує студентські проекти, сприяє розвитку загальних компетенцій, маючи на меті забезпечення комфортного освітнього середовища та підвищення академічної успішності. Впровадження менторських програм у закладах вищої освіти дає змогу індивідуалізувати освітній процес відповідно до потреб кожного студента, об'єднуючи їх у спільних прагненнях та потребах. Вразливі категорії студентів часто стикаються з численними труднощами, зокрема: адаптація до нового освітнього середовища; психологічний стрес та травми, особливо в умовах воєнних конфліктів; соціальна ізоляція та відсутність підтримки; фінансові обмеження та інші соціально-економічні бар'єри [1].

Менторська підтримка сприяє академічній адаптації, де наставник допомагає здобувачу освіти зорієнтуватися в освітньому процесі, розвинути ефективні навчальні стратегії, подолати успішні бар'єри та покращити академічну успішність студента. Ключовим фактором взаємодії ментора та менті є психоемоційна підтримка, яка сприяє формуванню відчуття безпеки, розвитку самовпевненості та стресостійкості в освітньому середовищі, що є особливо важливим для студентів, які пережили травматичні події. Ментор допомагає здобувачу освіти встановити зв'язки, залучатися до студентського життя, що сприяє зниженню рівня ізоляції, підвищенню почуття приналежності до спільноти, і є важливим фактором соціальної інтеграції.

Однією із ключових задач менторської підтримки у середовищі вразливих категорій здобувачів вищої освіти є допомога у професійному становленні. Задачею наставника є надання рекомендацій щодо вибору кар'єрного шляху, розвитку професійних навичок та підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Ефективність менторської підтримки базується на дотриманні низки важливих принципів. Ключовим у роботі ментора та менті є добровільність та партнерство у взаємодії. Менторство ґрунтується на взаємній згоді та активній участі обох сторін. Це сприяє ефективному формуванню довірливих відносин між наставником та підопічним, підвищує результативність взаємодії та комунікації.

Важливо враховувати індивідуальний підхід до здобувача освіти. Врахування унікальних можливостей, потреб та життєвих обставин кожного студента дозволяє розробити персоналізовані стратегії підтримки, які відповідають конкретним викликам і задачам, з якими стикається підопічний.

Для збереження тісного та довірливого зв'язку між ментором і менті важлива конфіденційність. Дотримання етичних норм щодо збереження

особистої інформації студента є необхідною умовою для побудови довіри та відкритості.

Менторська підтримка повинна охоплювати різні аспекти життя здобувача освіти – освітні, психоемоційні, соціальні, професійні. Це забезпечує комплексний підхід у роботі, цілісність у розвитку та адаптації в освітньому середовищі.

Одним із найважливіших принципів менторської підтримки є розвиток самостійності здобувача освіти, оскільки метою менторства є не лише надання тимчасової допомоги, а й сприяння розвитку навичок самостійного вирішення викликів та проблем, критичного мислення, самоменеджменту, що є ключовим для успішної інтеграції в суспільство та професійної діяльності після завершення навчання.

Незважаючи на очевидні переваги менторства, його впровадження в українських закладах вищої освіти стикається із значною кількістю викликів. Поняття «менторство» не унормоване на законодавчому рівні. Це ускладнює його офіційне впровадження та фінансування [4]. Низька обізнаність та недостатня мотивація учасників є перешкодою у впровадженні менторських програм. Без належного стимулювання залученість до таких програм є низькою.

Для вирішення цих проблем необхідне комплексне реформування менторських програм у закладах вищої освіти, що включає в себе розробку нормативно-правової бази на державному рівні, підготовку та навчання менторів, фінансування менторських ініціатив, популяризацію менторства серед студентів.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що менторська підтримка є важливим інструментом у сфері вищої освіти, особливо щодо вразливих категорій її здобувачів. Вона сприяє їхній академічній успішності, соціальній інтеграції, психологічній стабільності та професійному розвитку. Однак для ефективного функціонування менторських програм необхідна системна підтримка на рівні держави та закладів вищої освіти. Перспективи подальших досліджень у цій сфері можуть включати аналіз ефективності різних моделей менторства, розробку методичних рекомендацій для університетів, а також дослідження впливу менторства на довгострокову академічну та кар'єрну успішність студентів.

Джерела та література

1. Вербицька Х. І., Волошина В. В. Методи ідентифікації та підтримки категорії вразливих студентів. *Академічні візії*. 2024. Вип. 27. С. 1–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10511299>
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.03.2025)
3. Щука Г. П., Безрученков Ю. В., Пацюк В. С. Менторство в системі вищої освіти України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. № 98. С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.26>

Вероніка Родіонова – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства соціальний захист є одним з основних напрямків державної політики. Його корені сягають ще доісторичних часів, коли доброчинність була важливою частиною людських відносин. З одного боку, вона відображала природне співчуття і підтримку особистого авторитету, з іншого – служила відповіддю на потреби суспільства. Сьогодні соціальний захист залишається пріоритетним завданням нашої держави, спрямованим на підтримку осіб, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Основною метою є покращення рівня життя як окремих сімей, так і всього населення, через надання соціальних допомог, реабілітаційних та соціальних послуг, а також запровадження пільг, компенсацій, гарантій і проведення роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Система соціального захисту – комплекс, політика, в основному спрямована на: дотримання прав людини (соціальних і інших); забезпечення соціальних гарантій, гідного життя (якості життя) людини або окремих груп населення, задоволення потреб; підтримку доходів населення в особливих ситуаціях, створення умов самореалізації і т.д.

Поняття материнства, батьківства на законодавчому рівні не визначається, що не виключає можливих відмінностей в їх трактування і вимагає вироблення єдиного уніфікованого підходу. В Сімейному Кодексі України в ст. 5 прописано, що «держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї» [1].

Бурлака О. пропонує «під соціальним захистом сім'ї, дитинства, материнства та батьківства розуміти систему економічних, організаційно-правових, фінансових заходів, які спрямовані на забезпечення належного життєвого рівня для сімей з дітьми, багатодітних, неповних і малозабезпечених сімей, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, надання їм соціальної допомоги й соціальної підтримки, встановлення гарантій, пільг, компенсацій унаслідок виникнення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність, тощо) з метою їх подолання чи пом'якшення» [2, с.126].

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства має багатогранний характер, об'єднуючи такі ключові напрямки:

- 1) соціальний захист сімей з дітьми;
- 2) соціальний захист малозабезпечених сімей з дітьми;
- 3) соціальний захист неповних сімей;
- 4) соціальний захист багатодітних сімей;

5) соціальний захист безпритульних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

6) соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів.

У сучасному суспільстві соціальний захист є однією з основних складових державної політики, що базується на історичних коренях доброчинності та підтримки. Його основна мета – це покращення якості життя населення, зокрема, осіб, які потрапили в складні життєві обставини, через надання різноманітних соціальних допомог, пільг, компенсацій та організацію реабілітаційних послуг. В Україні соціальний захист дитинства, материнства та батьківства охоплює різноманітні групи населення, включаючи малозабезпечені сім'ї, неповні та багатодітні сім'ї, дітей-сиріт, безпритульних дітей і дітей з інвалідністю. Він реалізується через систему економічних, організаційно-правових і фінансових заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя та підтримку соціальних прав та гарантій для вразливих груп. Важливою складовою є також розробка уніфікованого підходу до законодавчого визначення материнства і батьківства, що сприятиме більш чіткому регулюванню соціальних відносин у цій сфері.

Джерела та література

1. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 21.03.2025).

2. Бурлака О. Щодо проблеми визначення поняття й особливостей соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 123 –128.

Олександр Романюк – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА БЕЗРОБІТНИХ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проблема безробіття у Волинській області залишається актуальною і впливає на рівень життя населення, соціальну стабільність та економічний розвиток регіону. Війна, економічні кризи та структурні зміни на ринку праці спричинили зростання безробіття, а також ускладнили процес працевлаштування для значної кількості громадян.

Особливо гостро ця проблема постала у 2024 році, коли значна частина вакансій не відповідала кваліфікації шукачів роботи. Наприклад, 60% відкритих вакансій передбачали робітничі спеціальності, тоді як 75% безробітних становили жінки, багато з яких мали вищу освіту. Це свідчить про необхідність

розширення програм професійної перекваліфікації та стимулювання самозайнятості населення. Протягом 2024 року послугами Волинського обласного центру зайнятості скористалися майже 32 000 шукачів роботи, з яких понад 23 000 мали статус безробітного. Проте лише 40% з них змогли знайти роботу за сприяння державних програм, ще 35% пройшли навчання або перекваліфікацію, а 25% продовжували шукати роботу понад шість місяців.

Для подолання безробіття в області впроваджуються різні програми підтримки. Зокрема, активно діє система професійного навчання та перекваліфікації, у рамках якої у 2024 році навчання пройшли 1 786 осіб. Основні напрями підготовки включають робітничі спеціальності, ІТ-сектор та підприємницьку діяльність. Крім того, 551 особа отримала ваучери на навчання для здобуття додаткової освіти. Також важливу роль у підтримці безробітних відіграє урядова програма «єРобота», яка передбачає надання безповоротної фінансової допомоги для відкриття власної справи. Завдяки цій ініціативі у Волинській області було подано 607 заявок, з яких ухвалено 122 позитивних рішення, що сприяло створенню 226 нових робочих місць[1].

Незважаючи на зусилля держави, боротьба з безробіттям потребує подальших стратегічних рішень. Одним із ключових напрямів є оновлення освітніх програм та адаптація їх до сучасних потреб ринку праці. Зокрема, необхідно розвивати підготовку фахівців у сфері інформаційних технологій, екологічного будівництва, агропереробки та цифрових послуг. Важливим завданням також є стимулювання малого бізнесу шляхом надання грантів, мікрокредитів та податкових пільг для підприємців-початківців. Окрему увагу слід приділити створенню робочих місць для жінок, внутрішньо переміщених осіб та людей з інвалідністю, що сприятиме їхній соціальній адаптації та економічній самостійності.

Одним із перспективних рішень є розвиток віддаленої зайнятості, що відкриває нові можливості для волинян у сфері фрилансу, онлайн-навчання, цифрового маркетингу та адміністрування. Це дозволить людям знаходити роботу без прив'язки до географічного розташування та сприятиме економічній інтеграції населення. Крім того, співпраця між державною службою зайнятості та роботодавцями має стати більш активною, щоб створювати нові робочі місця та адаптувати навчальні програми відповідно до реальних потреб ринку праці.

У подальшій перспективі особливу увагу слід приділити інтеграції Волинської області в загальнонаціональні та міжнародні ринки праці. Зокрема, розвиток програм стажування та співпраці з іноземними компаніями дозволить місцевим мешканцям отримувати необхідний досвід і конкурентні навички. Важливим кроком може стати залучення інвестицій у сферу промисловості, ІТ-технологій та зеленої енергетики, що сприятиме створенню нових робочих місць. Крім того, підтримка стартапів та інноваційних проєктів може стати потужним інструментом зниження безробіття, особливо серед молоді, яка все частіше обирає самозайнятість та підприємництво як альтернативу традиційному працевлаштуванню.

Ще одним важливим напрямом є розвиток соціального підприємництва, яке не лише створює робочі місця, а й вирішує соціальні проблеми вразливих категорій населення. Надання пільг і грантів для соціальних підприємств може стимулювати створення робочих місць для людей з інвалідністю, ветеранів війни, одиноких матерів та інших громадян, які мають труднощі з працевлаштуванням. Державні та місцеві органи влади повинні активно працювати над розширенням програм соціальної адаптації, психологічної підтримки та професійної орієнтації, що дозволить безробітним знайти нові можливості для самореалізації та фінансової незалежності.

Таким чином, вирішення проблеми безробіття у Волинській області вимагає комплексного підходу, що включає державну підтримку, реформування системи професійної підготовки, розвиток підприємництва та активізацію цифрових технологій. Лише за умови системної роботи та координації зусиль влади, бізнесу та громадськості можна досягти значного покращення ситуації та забезпечити соціальну стабільність у регіоні.

Джерела та література

1. Волинський обласний центр зайнятості. URL : <https://vol.dcz.gov.ua>
2. Колосок А. М., Мельник О. М. Соціальний захист пільгових категорій громадян. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 1. С. 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.26>
3. Колосок А.М., Рейкін В.С. Менеджмент соціального захисту безробітних. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 2, С. 210–217. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.31>
4. Рейкін В.С., Колосок А.М. Теоретичні аспекти соціального менеджменту як об'єкта дослідження. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2023. № 1 (33). С. 16-23. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-96-100>

Яна Семенюк – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Андрій Колосок**

ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України питання соціального захисту населення набувають особливої важливості. Реформи в системі соціальної політики, військові дії на території країни, зростання рівня безробіття, інфляція та інші економічні фактори створюють значні виклики для місцевих громад у сфері забезпечення соціального захисту.

Велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), людей з інвалідністю, пенсіонерів та інших вразливих категорій потребують належної

уваги з боку органів місцевого самоврядування. Враховуючи сучасні виклики, Луцька міська територіальна громада розробляє й впроваджує комплексні заходи щодо підтримки своїх мешканців через цільові соціальні програми.

Основна мета таких програм – забезпечення базових соціальних гарантій, фінансової та матеріальної підтримки для найбільш уразливих категорій населення, інтеграція ВПО в громаду, підвищення якості життя та розвиток соціальної інфраструктури.

Незважаючи на активну політику Луцької міської територіальної громади в сфері соціального захисту, існує низка проблем, які ускладнюють ефективну реалізацію програм:

Обмежені фінансові ресурси – державне фінансування часто не покриває потреби соціального сектору, що змушує місцеві органи влади шукати додаткові джерела фінансування, зокрема через міжнародні гранти та благодійні фонди. Недостатність житлових ресурсів для ВПО – міграційні процеси внаслідок війни спричинили значне збільшення кількості ВПО, що призвело до нестачі місць для тимчасового проживання.

Низька поінформованість громадян про існуючі програми – деякі мешканці громади не знають про можливості отримання допомоги або не розуміють процедури подачі документів.

Бюрократичні перепони – складна процедура оформлення соціальних виплат та інших форм допомоги створює труднощі для громадян, особливо для людей похилого віку та осіб з інвалідністю.

Дефіцит спеціалістів у сфері соціального захисту – нестача кваліфікованих соціальних працівників ускладнює реалізацію програм та надання послуг громадянам.

За офіційними даними Департаменту соціальної політики Луцької міської ради, на реалізацію Програми соціального захисту населення Луцької громади на 2023-2025 роки передбачено 165,682 мільйона гривень. Основні напрямки фінансування у 2023 році: матеріальна допомога населенню – 31 мільйон гривень; допомога ВПО – 10 мільйонів гривень; програми реабілітації для людей з інвалідністю – 8 мільйонів гривень; допомога багатодітним родинам та одиноким матерям – 6 мільйонів гривень; соціальні послуги для людей похилого віку – 4 мільйони гривень [1].

У громаді проживає понад 21,2 тисячі осіб з інвалідністю, які отримують соціальну допомогу та підтримку від місцевих органів влади. Також значна увага приділяється літнім людям, багатодітним родинам, дітям-сиротам та ветеранам.

Розглянемо соціальні програми Луцької міської територіальної громади:

Програма соціальної допомоги ВПО, включає надання тимчасового житла, матеріальну підтримку та гуманітарну допомогу, психологічну реабілітацію та підтримку, допомогу у працевлаштуванні, тощо...

Програма соціальної адаптації людей з інвалідністю включає підтримку реабілітаційних центрів, оснащення спеціальних навчальних закладів для дітей з особливими потребами, організацію заходів для соціальної інтеграції.

Програма підтримки сімей з дітьми включає допомогу малозабезпеченим сім'ям, надання безкоштовного харчування у школах для дітей із соціально вразливих категорій, організацію літнього відпочинку та оздоровлення дітей.

Програма допомоги літнім людям та самотнім пенсіонерам включає надання соціальних послуг (догляд на дому, медична допомога), забезпечення безкоштовними медикаментами та засобами гігієни, соціальну підтримку через волонтерські організації.

Програма соціального житла включає забезпечення житлом найбільш незахищених верств населення, надання субсидій на оплату комунальних послуг.

Отже, цільові програми соціального захисту в Луцькій міській територіальній громаді відіграють ключову роль у забезпеченні соціального добробуту населення. Незважаючи на певні труднощі, громада активно впроваджує нові ініціативи та розширює існуючі програми для покращення якості життя мешканців.

Джерела та література

1. Департамент соціальної політики Луцької міської ради. URL: <http://www.social.lutsk.ua/>
2. Коленда Н. В., Колосок А. М., Черчик А. О., Черчик Л. М. Соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес в системі забезпечення соціальної безпеки населення: монографія. Луцьк: Терен, 2017. 136 с. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/16520>
3. Колосок А. М. Аналіз соціально-трудових відносин на ринку праці Волинської області. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. 2010. №5. С. 113-117. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1455>

Вікторія Скриннікова – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Валерій Петрович**

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЦЕНТРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ КАРІТАС ВОЛИНЬ

Повномасштабна війна в Україні триває вже три роки. Це призводить до зростання рівня вразливості всіх людей, але найбільше страждають діти. За оцінками ЮНІСЕФ, війна в Україні має руйнівний вплив на життя та майбутнє 5,7 мільйонів українців шкільного віку, зокрема на їхню освіту. Багато дітей позбавлені стабільності, безпеки, родини, друзів, школи та класів, а інколи й надії на майбутнє. Як діти із числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО), так і ті, хто проживає на неокупованих територіях, перебувають у стані постійного стресу, оскільки вплив війни помітний у всіх регіонах України.

Іноземні вчені та практики, що досліджували дітей та молодь у важких життєвих обставинах визначають стресостійкість, як здатність дитини

“відновлюватися” після травматичних подій у дитинстві та розвиватися здоровою, цілісною, і соціально відповідальною особою. Дослідниками були описані складові стресостійкості, як особистісні та середовищні фактори, так і “захисні фактори”, які протидіють “факторам ризику” [1].

Діти, яким властива стресостійкість, на думку соціальних педагогів характеризуються наступними якостями: вони здатні триматися, коли їм важко та відновлюватися після стресу; можуть проявляти ініціативу, ставитися до проблем як до можливостей та вміють із найменших можливостей отримати якнайбільше користі; мають здорові соціальні зв'язки та переконання в тому, що їхнє життя має значення [2].

З часом сформувалися два підходи щодо визначення стресостійкості. Перший підхід визначає стресостійкість як результат позитивної адаптації всупереч важких обставин, в той час як другий підхід розглядає стресостійкість як причину змін, тобто як сукупність факторів, які є причиною такої успішної адаптації.

У першому випадку, стресостійкість розглядається через наявність або відсутність позитивних результатів всупереч несприятливих обставин, у другому – як ряд характеристик, що посилюють здатність до адаптації та зменшують вплив складних життєвих обставин [2]. У контексті даної роботи буде застосовуватися другий підхід, оскільки він спрямований на дослідження захисних факторів, і опосередковано на можливість впливу соціально-педагогічної діяльності на розвиток стресостійкості.

Дитячі проєкти міжнародного благодійного фонду “Карітас України” мають унікальний соціальний досвід роботи щодо підвищення життєстійкості дітей, які постраждали внаслідок війни. Ще з початку повномасштабного вторгнення дитячі простори регіональних осередків МБФ “Карітас Україна” надавали прямі психосоціальні послуги дітям та їхнім батькам на основі методики «Безпечний простір», розробленої Центром психічного здоров'я Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). Ця методика спрямована на підвищення стійкості дітей, які постраждали внаслідок війни та була затверджена Міністерством освіти і науки України для використання в школах. 52 087 осіб – дітей і батьків – отримали послуги через 53 «Простори дружні до дітей» у 30 локальних осередках Карітас по всій Україні [3].

Волинський обласний благодійний фонд “Карітас Волинь” також долучився до реалізації даної методики і запровадив її у своїй діяльності з дітьми та підлітками в Центрі для дітей та сімей в м. Нововолинську. Протягом 2024 року в межах підліткового клубу “ДружиТи” заняття за даною методикою відвідали 80 дітей віком від 12 до 16 років.

Підлітковий стрес – це не просто «поганий настрій» або «небажання йти до школи», часто ці ознаки приховують значно глибші проблеми, які залишаються непоміченими для дорослих. Вважаю, що виявляти симптоми стресу в молоді треба ще до того, як вони призведуть до серйозних наслідків для психічного здоров'я.

Серед основних факторів формування стресостійкості дитини виділяють: найближче соціальне оточення (рідні, друзі) та присутність дорослої людини (не обов'язково родича); здатність знаходити цілі, розуміти свій досвід, шукати логіку, гармонію і сенс в навколишньому світі та в своєму житті; набуття різних умінь та навичок: соціальних, технічних, навичок вирішення проблем; почуття власної гідності (самоповага); почуття гумору; переживання дитиною нового успішного досвіду подолання труднощів; почуття вдячності; творчу діяльність; взаємодію з природою або залучення до діяльності на природі; практика прощення; розуміння цінності свого життя та допомога іншим [4].

Особливо високий рівень стресу підлітки переживають під час воєнного стану, який супроводжується обмеженням прав і свобод, постійним інформуванням про небезпеку, евакуаціями, розлукою з рідними, змінами у навчанні та соціальному житті. Усе це серйозно впливає на психоемоційний стан молоді.

Для зменшення негативного впливу воєнного стану на підлітків важливо створювати стабільне та підтримуюче середовище. Емоційна підтримка з боку дорослих, можливість говорити про свої почуття без осуду, участь у спільних активностях, творчість, фізична активність та доступ до психологічної допомоги – усе це сприяє зміцненню стресостійкості та покращенню психічного здоров'я підлітків у складні часи [3].

У Центрі для дітей та сімей Карітас Волинь формування стресостійкості підлітків реалізується через різноманітні психосоціальні та освітні програми, що створюють безпечне, підтримуюче середовище, в якому підлітки можуть розвиватися, ділитися переживаннями і навчатися справлятися з труднощами.

Охарактеризуємо найбільш дієві методики та інструменти, які вдало використовують у роботі з дітьми фахівці Центру для дітей та сімей Карітас Волинь

1. Психосоціальна підтримка. Групові заняття з психологами: тренінги, арттерапія. Індивідуальні консультації: підлітки мають можливість поговорити з фахівцем про свої переживання. Навчання емоційній грамотності: діти вчаться розпізнавати, приймати та виражати емоції.

2. Творчість як спосіб саморегуляції. Через творчість підлітки вчаться знімати напругу, відновлювати внутрішній ресурс і самовиражатися без слів.

3. Розвиток навичок. Тренінги з м'яких навичок (soft skills): комунікація, робота в команді, вирішення конфліктів. Життєві навички: планування часу, прийняття рішень, гнучкість мислення. Ці навички напряму пов'язані зі стресостійкістю, оскільки дають молоді відчуття контролю та впевненості в собі.

4. Соціальні зв'язки та підтримка. Групові активності та табори: нові знайомства, досвід взаємопідтримки, відчуття «я не один/одна». Простір для вільного спілкування: дружнє середовище, де немає осуду і де підлітки можуть бути собою.

5. Волонтерство та активна участь. Залучення підлітків до волонтерських ініціатив: вони відчують себе корисними, важливими, здатними щось

змінювати. Це формує відчуття суб'єктності, що дуже важливо для стійкості до стресу.

6. Принцип «дитина в центрі». Усі заходи та програми будуються на засадах поваги до гідності дитини, врахуванні її потреб, емоцій та прав. Створюється середовище, в якому підліток може довіряти, розвиватися та отримувати досвід подолання криз без травм [3].

Отже, стресостійкість – це здатність виживати і досягати успіху прийнятним у суспільстві способом, будувати нормальне, повноцінне життя, незважаючи на неблагополучні обставини, які несуть високий ризик негативних наслідків; подолання труднощів та повернення до здорового стану, а також подальший розвиток та рух вперед.

Виходячи з аналізу попереднього досвіду, накопиченого регіональними представництвами МБФ Карітас України в період збройної агресії росії в 2014-2024 рр. щодо надання послуг дітям та молоді, які постраждали від війни в Україні, можна зазначити, що потреба в психологічних та соціальних послугах для дітей, молоді та їхніх батьків й надалі залишається надзвичайно важливою. В Центрі для дітей та сімей Карітас Волинь створені всі умови безпечного простору, в якому успішно формується стресостійкість підлітків через різноманітні психосоціальні та освітні програми.

Джерела та література

1. Шклярська О. Психологічна пружність – запорука виживання під час війни /О. Шклярська // Ракурс. 2014. URL: <http://ua.racurs.ua/687-vijna-syndrom>
2. Kaplan H. B. Toward an Understanding of Resilience: A Critical Review of Definitions and Models / Kaplan // Resilience and Development: Positive Life Adaptations /Kaplan. New York: Kluwer Academic Publishers, 2002. P. 19 – 20.
3. Методичні рекомендації для працівників молодіжних просторів Карітасу: підтримка підлітків в умовах війни, Caritas Ukraine, 2023. с. 5–17.
4. Ковальов В. В. Психологія стресу та методи подолання: навч. посіб. К: Центр учбової літератури, 2010. с. 27–42.

Мар'яна Сорока – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність 231 Соціальна робота, ОП Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Ярослава Юрків**

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК ВІЙНИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Реінтеграція ветеранів та ветеранок війни до цивільного життя – це комплексний процес, що ускладнений багатьма факторами. Особливо якщо він відбувається в країні, яка перебуває у стані війни чи під час повоєнної відбудови, коли значно погіршується економічна ситуація, зруйнована інфраструктура, бракує соціальних та інших послуг, навчених фахівців.

На шляху своєї реінтеграції ветеран проходить три кола соціального оточення: сім'я та близьке коло, побратими та посестри, цивільне оточення.

Соціальна реінтеграція військових, що повертаються зі служби, важлива як для них самих, так і для всіх українців та українок. Так, значну роль у поверненні військових до цивільного життя грають родина, друзі, знайомі, суспільство загалом та власне держава.

Отже, соціальна реінтеграція є ключовим процесом у відновленні військових після повернення з фронту. Цей процес потребує підтримки зі сторони держави, а для її ефективного здійснення необхідним є вичерпне розуміння досвіду ветеранів і ветеранок, а також переваг і недоліків державних політик їхньої реінтеграції. Саме тому вивчення ролі державних інституцій у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок є важливим внеском у майбутнє державної системи соціальної підтримки, добробуту ветеранів і ветеранок, військових та суспільства загалом.[1]

Без належної реінтеграції, ветерани будуть стикатись з багатьма проблемами: як фінансового плану, так і психологічного. В довгостроковій перспективі такі виклики можуть спричиняти протиправну поведінку, в результаті якої ветерани будуть потрапляти у систему правосуддя. У цьому випадку, Україні необхідно розробити відповідні судові процедури спрямовані насамперед на реабілітацію та реінтеграцію, а не на покарання. Цим питанням в Україні вже активно займається громадська організація «Юридична Сотня».

Ветеранам бракує інформації щодо пільг в системі охорони здоров'я, зокрема щодо державних програм фізичної, психологічної реабілітації та протезування.

Ветерани війни в Україні стикаються з проявами неповаги в процесі отримання пільгових послуг.

Ветеранська політика – процес діяльності державних інституцій направлений на забезпечення систематизованого комплексу заходів, що створює сприятливі умови, та надає можливості ветеранам та ветеранкам для процесу реінтеграції та повноцінного функціонування в суспільстві, в умовах цивільного життя [2].

Реінтеграція є двостороннім процесом взаємодії, що передбачає з одного боку створення умов для задоволення базових потреб учасників переходу та їх можливості зробити внесок у розвиток територіальної громади, де вони проживають, з другого, за умов належної організації процесу переходу та ефективної взаємодії його стейкхолдерів, територіальна громада отримує можливість залучити потенціал учасників системи переходу до вирішення соціально-економічних проблем та примноження здобутків громади у різних сферах життя.

Територіальна громада є не тільки спільним територіальним простором для існування, але і спільним соціальним простором, в якому існує та взаємодіє між собою ціла низка суб'єктів – індивідууми, соціальні групи та місцеві інституції. Взаємна підтримка та поважлива, довірлива, продуктивна,

безконфліктна, творча та активна соціальна взаємодія між ними свідчить про високий рівень соціальної згуртованості [3].

Під час надання послуг ветерану та члену його сім'ї слід орієнтуватися на цінності: верховенства права, забезпечення реалізації прав, свобод та поваги до гідності кожного ветерана; пріоритетності захисту інтересів ветеранів; активної життєвої позиції, шанобливого ставлення й поваги, відкритого спілкування та ефективної співпраці; свободи, неупередженості, соціальної справедливості та самореалізації ветеранів; соціального діалогу; безбар'єрного доступу до якісної підтримки ветеранів у різних сферах життєдіяльності; оперативності та своєчасності; доступності інформації про можливості для ветеранів; захищеності персональних даних [3].

Враховуючи все вищесказане, стає зрозуміло, що реінтеграція ветерана дуже складне та багатопланове поняття. Успішна реінтеграція залучає всіх учасників процесу, зобов'язує їх діяти злагоджено та своєчасно. Держава у цьому процесі відіграє ключову роль. Від узгодженості дій держави, вчасного планування та розпізнавання запитів суспільства залежить результат – повернення ветерана до життя, де він є активним, продуктивним, психічно та фізично стабільним.

Джерела та література

1. Кіріллова Ю., Знов'яз В., Казанська А., Ткаліч М. Соціологічне дослідження «Потреби ветеранів 2023». Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів, Соціологічна група «Рейтинг». URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023>
2. Юридична Сотня. URL: <https://legal100.org.ua/vid-voyiniv-do-czyvilnyh-shlyah-reintegraciyi-veteraniv-v-ukrayini/>
3. Важкий шлях додому: реінтеграція ветеранів. Що може зробити держава, громада та суспільство? URL: <https://censo.org/the-hard-way-home-reintegration-of-veterans/>

Анастасія Ставицька – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 231 Соціальна робота, ОП Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Ярослава Юрків**

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Внутрішнє переміщення осіб в Україні є наслідком військового конфлікту та соціально-економічних труднощів. Люди, які залишили свої домівки, хочуть знайти безпечне місце для життя, особливо сім'ї з дітьми які стикаються з відсутністю житла, медичних послуг та можливостей для освіти. За даними ООН кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні на початок 2023 року перевищила 1,6 мільйона. Ця проблема стала масовою і потребує уваги з боку соціальних служб. Соціальні працівники відіграють важливу роль у допомозі та

підтримці внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їхню соціальну адаптацію, захист прав та відновлення нормального життя [1].

Основними викликами, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи та сім'ї з дітьми, є реєстрація, забезпечення житлом, доступ до соціальних виплат, медичних послуг, працевлаштування та освіти для дітей, особливо дошкільного віку. Деякі внутрішньо переміщені особи не шукають роботу через психологічну травму, наявність можливих або інших соціально-економічних факторів а ті, хто облаштувався поза місцями компактного проживання, після вирішення першочергових завдань рідко звертаються по подальшу допомогу.

Окремою проблемою є психологічний стан внутрішньо переміщених осіб. Навіть після вирішення соціально-економічних питань внутрішньо переміщені особи часто стикаються з емоційним виснаженням, труднощами у спілкуванні та налагодженні нових соціальних зв'язків. Дослідження підтверджують, що більшість ВПО переживають психологічну травму, що потребує професійної підтримки та супроводу [2].

Соціальні працівники відіграють важливу роль у адаптації внутрішньо переміщених осіб. У дослідженнях А. Капської, виділено ключові функції, які сприяють ефективній соціально-педагогічній роботі з внутрішньо переміщеними особами:

- соціально-побутова – соціальні працівники надають необхідну допомогу у покращенні житлових умов, надаючи їм житло та організовують нормальні побутові умови;
- соціально-медична – організація профілактичних заходів для запобігання захворюванням, також співпраця з медичними закладами для надання медичної допомоги;
- соціально-педагогічна – соціальні працівники створюють сприятливі умови для адаптації ВПО, підтримують їх всебічний розвиток та допомагають задовольнити соціокультурні потреби та інтереси в різних сферах діяльності;
- соціально-психологічна – ця функція включає проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин у різних соціальних інститутах, надання допомоги в процесі соціальної реабілітації [1].

У соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами можна виділити два види діяльності практична соціальна робота та організаційна робота.

Практична соціальна робота передбачає роботу з конкретно людиною чи групою людей, які потребують соціальної допомоги. Вона охоплює різні напрямки, такі як соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, фінансовий, соціально-економічний, матеріальний, соціально-інформаційний та соціально-трудоий;

В. Панок визначає основні напрям роботи з внутрішньо переміщеними особами:

1. *Соціальний напрям*: включає проведення соціальних консультацій, реабілітаційні заходи, соціальну діагностику, допомогу в отриманні пенсій і

соціальних виплат, організацію груп самодопомоги, профілактику бездомності та дитячої безпритульності, а також взаємодію з державними установами.

2. *Соціально-інформаційний напрям*: передбачає інформування мігрантів про діяльність соціальних служб та систематизацію інформації про вимушених мігрантів для покращення соціальної роботи.

3. *Соціально-психологічний напрям*: включає психологічне консультування, соціальну адаптацію, підтримку в кризових ситуаціях, а також проведення тренінгів і навчання саморегуляції.

4. *Соціально-педагогічний напрям*: надання консультацій з виховання, спеціалізовану допомогу дітям та підліткам, контроль за освітою дітей з родини переселенців та сприяння професійній освіті молоді.

5. *Соціально-правовий напрям*: охоплює захист прав внутрішніх мігрантів і надання інформації про їхні права та обов'язки.

6. *Медико-соціальний напрям*: включає медико-соціальне консультування, організацію долікарняної допомоги, виявлення хронічно хворих і консультації.

7. *Фінансовий напрям*: забезпечення надання стартової фінансової допомоги з індивідуальних потреб.

8. *Соціально-економічний напрям*: включає консультування з економічних питань та допомогу в досягненні економічної самостійності.

9. *Матеріальний напрям*: надання продуктової та речової допомоги.

10. *Соціально-трудова напрям*: включає сприяння в отриманні роботи, професійну підготовку та консультування з питань зайнятості.

Перелік напрямків соціальної роботи з внутрішні переміщеними особами потребує подальшого аналізу та вдосконалення, щоб підвищити ефективність надання допомоги і підтримки [1].

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно важливою через проблеми, з якими вони стикаються внаслідок війни. Багато переселенців шукають житло, медичні послуги та можливості для освіти, особливо для їхніх дітей. Соціальні працівники відіграють важливу роль у підтримці ВПО, забезпечуючи їм необхідну допомогу в покращенні житлових умов, соціально-психологічну підтримку та доступ до соціальних послуг. Важливо розвивати стандарти соціальних послуг, які відповідають потребам ВПО, це допоможе підвищити ефективність допомоги різним категоріям населення.

Джерела та література

1. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

2. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a338e50-a725-4397-b169-15f24fe6f832/content>

Степаненко Вікторія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Молодший шкільний вік (6/7 – 10/11 років), пов'язаний із навчанням дитини у початковій школі та обумовлений особливостями її психічного і фізичного розвитку [4], зокрема характеризується розвитком таких важливих психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, які починають набувати опосередкованого характеру, стають усвідомленими і вільними [11]. Відповідно, у дітей молодшого шкільного віку формуються такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення. Діти молодшого шкільного віку із задоволенням беруть участь у вирішенні непростих завдань і можуть демонструвати високий рівень здатності до прийняття рішень [8]. Усвідомлення ними власних мисленнєвих операцій допомагає здійснювати самоконтроль у процесі пізнання, сприяє розвитку самостійності, гнучкості, критичності мислення. Важливим у цьому аспекті є технологічно правильне застосовування прийомів розвитку критичного мислення [5]. Особливого значення та актуальності проблема формування критичного мислення у дітей через систему освіти набула в умовах російсько-української війни.

Мета дослідження: визначити специфіку та обґрунтувати доцільність використання технологічних прийомів розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Результати дослідження. Критичне мислення свідчить про здатність дитини використовувати певні прийоми опрацювання інформації, що дають можливість отримати бажаний результат [6, с. 9]. Прийом є елементом, складовою частиною методу, окремим кроком у його реалізації. Одні і ті ж самі прийоми можуть бути складовою різних методів [1].

Технологія розвитку критичного мислення як сукупність різноманітних педагогічних прийомів передбачає:

- створення сприятливих умов для творчого мислення дітей;
- формування вмінь ставити проблему;
- приймання самостійних рішень та чітку аргументацію свої думки;
- розвиток самостійності і комунікативних навичок;
- виховання поважного ставлення до співрозмовника [2].

Існує велика кількість прийомів для розвитку критичного мислення учнів молодшого шкільного віку. Вибір інструментарію технології розвитку критичного мислення залежить від поставлених перед дитиною завдань. Це можуть бути такі технологічні прийоми і методи: ігрові ситуації; аналіз історій;

питання «Що якщо?»; групові дискусії та дебати; формулювання запитань; порівняння та протиставлення, рефлексія тощо [3].

Долучення учнів молодшого шкільного віку до сприйняття нової інформації під час читання тексту (читання в парах, запитання, узагальнення; читання з визначенням опорних слів; читання з маркуванням; «тонкі» і «товсті» запитання тощо), перегляду фільму, прослуховування, дозволяє відстежувати їм своє розуміння нового, не ігноруючи прогалини в ньому. Подальше відпрацювання та закріплення нових знань в учнів відбувається за допомогою різноманітних методів і прийомів організації активної самостійної роботи.

Сутність технології розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку полягає в осмисленому творчому процесі пізнання ними світу, що відбувається за рахунок окреслення проблеми та активного самостійного пошуку її розв'язання. В учня є можливість:

- контролювати інформацію;
- сумніватися в інформації;
- порівнювати різні точки зору;
- формувати власні судження [10].

Обов'язковими елементами розвитку критичного мислення в учнів є індивідуальний самостійний пошук та обмін ідеями в групах або загальному колі. Важливо дотримуватися послідовності цих елементів – індивідуальний самостійний пошук ідеї або шляху розв'язання проблеми має обов'язково передувати обміну думками, ідеями в групах [7].

Результатом навчання учнів повинно стати не засвоєння фактів або чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення [9].

Висновки. Отже, заняття з розвитку критичного мислення з використанням конкретних методів і прийомів сприяють закріпленню нових знань, отриманню практичних навичок учнями молодшого шкільного віку. Вибір зазначених прийомів залежить від поставлених завдань та сприяє досягненню результату – здатності дитини до активного самостійного пошуку, вироблення власних суджень, обміну думками. Перспективу подальших розвідок складає пошук нових технологічних прийомів розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку в контексті запровадженої НУШ концепції, де інтеграція предметів є одним з векторів, що сприяє розвитку критичного мислення.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Джерела та література

1. Авторська розробка: методика / метод / прийом. *Методичний бюлетень ДНМЦЗКМО*. 2022. Вип. 2. С. 1–4. <https://www.dnmczkmo.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/byuleten-%E2%84%96-2-21.12.22.pdf> (дата звернення: 21.03.2025)
2. Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. Товариство з обмеженою

відповідальністю «Ліко-школа». Київ, 2020. 12 с. URL: <https://liko-school.kyiv.ua/images/professional-achievements/robotaGalushkina.pdf> (дата звернення: 14.03.2025)

3. Коваленко А. Техніки та прийоми розвитку критичного мислення молодших школярів. 2024. URL: https://znayshov.com/News/Details/tekhniky_ta_pryiomy_rozvytku_krytychnoho_myslennia_molo_dshykh_shkoliariv (дата звернення: 14.03.2025)

4. Кочерга О. В. Молодший шкільний вік. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Режим доступу: URL: <https://esu.com.ua/article-69054> (дата звернення: 14.03.2025)

5. Ліоненко М. Методичні особливості формування культури критичного мислення молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. Педагогіка. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. № 2. С. 28–34. DOI: 10.25128/2415-3605.21.2.4

6. Методи й технології розвитку критичного мислення на уроках у початковій школі: практичний кейс (громадянська та історична освітня галузь) : навч.-метод. посіб. / авт.-упоряд.: Г. Єрко, Ю. Луцюк. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М. 2022. 76 с.

7. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку). *НУШ*. 2017. URL: <https://nus.org.ua/2017/09/12/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення: 24.03.2025)

8. Технологія формування критичного мислення. 2015. URL: <https://salo.li/580c0da> (дата звернення: 15.03.2025)

9. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Вид-во «Плеяди», 2008. 220 с.

10. Філатова Л., Харламова О. Критичне мислення молодших школярів в освітньому середовищі НУШ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55. Т 3. С. 276–282. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-3-42>

11. Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. LXVIII. Херсон: ХДУ, 2015. С. 134 – 138.

Іван Стеренчук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук доцент **Валерій Петрович**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В ЗЗСО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціально-педагогічна підтримка дітей із функціональними обмеженнями в умовах закладу загальної середньої освіти є надзвичайно важливим завданням, оскільки забезпечення рівного доступу до якісної освіти є ключовим принципом інклюзивного суспільства. Інтеграція дітей в освітнє середовище сприяє їхньому соціальному розвитку, адаптації та формуванню навичок самостійного життя. Ефективна підтримка з боку вчителів, практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти допомагає подолати бар'єри в навчанні та сприяє розвитку індивідуальних здібностей учнів. Важливим

напрямом є створення безпечного та комфортного освітнього середовища, що враховує потреби кожної дитини та сприяє її повноцінному розвитку.

Питанням соціально-педагогічної підтримки дітей із особливими освітніми потребами присвячені праці Д. Великжаніної [1], Л. Кірішко [2], Н. Пименової [3], В. Сергєєвої [4], О. Чеботарьової [5] та ін. У цих працях науковці розглядають особливості організації навчального процесу для дітей із особливими освітніми потребами (ООП), досліджують особливості взаємодії з батьками дітей із ООП. Водночас недостатньо висвітленою у сучасних наукових дослідженнях залишається проблема організації освітнього процесу для дітей із ООП в умовах воєнного стану, що потребує більше детальних наукових розвідок.

Інклюзивна освіта спрямована на створення освітнього середовища, яке враховує потреби та можливості кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Провідна ідея інклюзивного навчання базується на визнанні цінності всіх дітей та їхній активній ролі в суспільстві. Війна ж суттєво змінила повсякденне життя українців, спричинила численні втрати та виклики для всіх громадян. Однією із найбільш вразливих категорій є діти, зокрема діти з інвалідністю, які особливо гостро відчують наслідки війни. Вони та їхні родини мають численні труднощі, що негативно впливають на їхній розвиток і благополуччя. Серед основних проблем цієї категорії українців вчена Д. Великжаніна виокремлює вимушену зміну місця проживання, втрату домівки та майна, зміну освітнього середовища та перехід на дистанційне навчання, обмежений доступ до комплексної реабілітації, погіршення здоров'я, а також підвищений ризик психологічного стресу й соціального регресу. Війна також спричинила значне емоційне навантаження на дітей та їхніх батьків, що впливає на їхню академічну успішність, психоемоційний стан і можливості різнобічного розвитку. Враховуючи ці проблеми, суспільство має активно підтримувати дітей з інвалідністю та їхні родини, допомагати їм адаптуватися до нових реалій і мінімізувати негативні наслідки воєнного часу [1, с. 179].

В умовах воєнного стану в країні особливо важливо забезпечити безперервну підтримку осіб із ООП, адже вони належать до найвразливіших категорій населення. Освітній процес для таких дітей має вибудовуватись за індивідуальними навчальними планами та супроводжуватись комплексною медико-соціальною та психолого-педагогічною підтримкою. Гнучкість в організації освітнього процесу відіграє важливу роль, оскільки навчання має враховувати актуальні обставини, зокрема, місце перебування дитини та її можливість долучитися до занять. Навчання може реалізовуватись у форматі онлайн-уроків у режимі реального часу, перегляду записаних занять у зручний момент або використання інтерактивних освітніх платформ МОН України. Зазначимо, що попри всі труднощі, педагоги докладають максимальних зусиль для створення навчального середовища, яке відповідало б потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від її психофізичних особливостей. [4, с. 222]. Також важливо надавати їм належну психологічну допомогу та якісний корекційно-розвивальний супровід, що сприятиме їхньому освітньому

та емоційному благополуччю [2, с. 101]. Кожен заклад освіти має право коригувати розклад занять, тривалість уроків і загальну структуру освітнього процесу. В умовах війни важливо адаптувати навчальне навантаження, щоб воно залишалося посиленням для дітей. Школа, як осередок, що об'єднує учнів і педагогів із різних регіонів, повинна створювати можливості для їхньої соціалізації, зокрема, за допомогою організації гурткової діяльності, впровадження волонтерських ініціатив та інших форм позакласної активності [5, с. 44].

Не менш важливою є також і підтримка батьків дітей із особливими освітніми потребами. Ефективна взаємодія всіх учасників освітнього процесу є ключовою умовою успішного функціонування шкільної спільноти. В умовах дистанційного навчання, коли фізична присутність учнів і вчителів неможлива, особливого значення набуває співпраця між адміністрацією школи, педагогами, учнями та їхніми батьками. Школярі мають сумлінно опрацьовувати навчальні матеріали, здобувати необхідні компетентності та досягати результатів, визначених освітньою програмою і при цьому дотримуватись принципів академічної доброчесності. Як зазначає дослідниця Н. Піменова, батьки, зі свого боку, повинні створити сприятливі умови для навчання, підтримувати дитину у виконанні завдань і сприяти її успішності. Вчитель відіграє ключову роль у навчальному процесі, організовує ефективну комунікацію з учнями та батьками. Його завдання – подати матеріал у доступній і захопливій формі, доповнювати його наочними прикладами, які мотивують учнів до поглибленого вивчення теми [3, с. 43].

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка дітей із особливими освітніми потребами є важливим напрямом сучасної освіти, особливо в умовах війни. Гнучкість навчального процесу, використання онлайн-ресурсів та адаптація освітніх програм дозволяють забезпечити доступ до знань для всіх учнів. Важливим є також створення безпечного освітнього середовища та надання психологічної підтримки дітям і їхнім родинам. Ефективна взаємодія між школою, учнями, батьками та педагогами сприяє успішній соціалізації та розвитку дітей. Саме тому інклюзивна освіта та підтримка вразливих категорій дітей є ключовими завданнями як всього суспільства, так і конкретних територіальних громад, у яких вони проживають.

Джерела та література

1. Великжаніна Д. Соціально-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами та їх родин в умовах воєнного часу. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 179–181. URL: <https://surl.li/xjthbu> (дата звернення: 04.04.2025)
2. Кірішко Л. Психологічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. *Інклюзивна освіта*. 2022. Вип. 1-2. С. 101–103. URL: https://znayshov.com/FR/14102/pv_2022_1-2-101-103.pdf (дата звернення: 04.04.2025)
3. Піменова Н. Підтримка батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання. *Педагогічні обрії*. 2021. Вип. 4. С. 42–48. URL: <https://choippo.edu.ua/rar/PO421.pdf#page=42> (дата звернення: 04.04.2025)

4. Сергеева В. Питання підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науковопрактичної конференції (16-19 травня 2024 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави / І. М. Брушневська, Г. О. Гац, Н.С. Карабанова, З. С. Мацюк, В.Ф. Сергеева, І.І. Сидорук, Л. П. Стасюк, Луцьк, 2024. С. 220–225. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25174/1/2024.pdf#page=220> (дата звернення: 04.04.2025)

5. Чеботарьова О. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2022. Вип. 3.107. С. 40–51. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732610/> (дата звернення: 04.04.2025)

Іван Стременовський – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Олена Бєлкіна-Ковальчук**

ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ

У міжнародній практиці соціальної роботи розглядають три основні рівні її реалізації: індивідуальна соціальна робота, робота з групами та соціальна робота у громаді. Аналізуючи впровадження зарубіжних підходів до соціальної роботи в українському контексті, варто зосередити увагу на їх поширення на рівень територіальних громад.

У дослідженнях соціальної роботи в територіальних громадах дослідниця Г. Слосанська визначає такі ключові напрями наукових пошуків:

- територіальна громада як фактор соціальних змін : вона сприяє соціальній єдності, підтримує та надихає отримувачів соціальних послуг;
- створення сприятливих умов для розвитку громади та її членів : зокрема, це надання фахової допомоги сім'ям із дітьми, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, забезпечення соціального захисту дітей, підвищення якості життя та забезпечення базових потреб отримувачів послуг [4].

Д. Барнс, розглядаючи процеси децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування, зазначає, що громада — це історичне сформоване об'єднання людей зі спільними звичаями, традиціями та родинними зв'язками. Вона формується на основі спільної території та належності до певної соціальної групи, що об'єднується для задоволення своїх інтересів і потреб.

Додатково Д. Барнс підкреслює, що громада не лише впливає на місцеве соціокультурне середовище, а й може делегувати своїм членам певне повноваження, тим самим посилюючи їхню участь у розвитку територіальної громади [1, с. 158].

Б. Машталярчук і О. Зубрицька зазначають, що структура громади є багатогранною і складається з формальної та неформальної складових. Формальна структура відображає горизонтальні й вертикальні зв'язки, що чітко

регламентовані та закріплені. Неформальна структура включає об'єднання, групи та асоціації, створені самими мешканцями громади для представлення своїх інтересів і захисту прав [3].

Сучасний підхід до характеристики громади лише за територіальним критерієм є занадто спрощеним. У громадянському суспільстві територіальна громада має бути спільнотою, яка спрямована на вирішення місцевих проблем. Вона формується через взаємну комунікацію її членів, що дозволяє визначати спільні інтереси та реалізовувати їх на локальному рівні. Така громада здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції, що сприяє її якісній трансформації разом із розвитком суспільного організму загалом.

Багаторівнева структура громади зумовлена різноманітністю інтересів, потреб і ціннісних орієнтацій як окремих членів, так і соціальних груп. Сьогодні територіальні громади чітко усвідомлюють свої цілі; готові брати відповідальність за створення нового якісного соціального середовища; розвиваються самі й сприяють розвитку інших.

Серед факторів, які сприяють розвитку територіальних громад, визначають: перевага суспільних інтересів над особистими; об'єднання матеріальних і нематеріальних ресурсів; формування навички логічного мислення та здатності об'єктивно оцінювати реальність; визначення спільної стратегії розвитку; забезпечення незалежності, цілісності та самостійності громади; прозорість і відкритість інформації для її членів; відповідальність, організованість і самодисциплінованість кожного учасника громади. Таким чином, сучасна територіальна громада є активним суб'єктом змін, здатним впливати на якісну трансформацію як власного середовища, так і суспільства в цілому.

Г. Слосанська виокремлює базові характеристики соціальної роботи у територіальній громаді – локальність, взаємодія, спільність інтересів, солідарність, співдружність, які повинен враховувати соціальний працівник у роботі з громадою задля врегулювання соціальних проблем або ж з метою активізації її ресурсів (Слосанська, 2018) [4; 1, с. 160].

Соціальна робота в громаді охоплює кілька важливих аспектів: надання соціальних послуг державними та недержавними установами, підприємцями, а також активізацію та розвиток громади завдяки зусиллям громадянського суспільства та самих мешканців, які стоять рушіями змін.

На думку М. Лехолетової, територіальні громади мають усвідомлювати свою відповідальність за безпеку, добробут і якість життя своїх мешканців, зокрема дітей, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та сімей, які потребують підтримки. Важливим чинником ефективного управління та сталого розвитку громади є оцінка її власних ресурсів і потреб. Саме через цей процес мешканці громади не лише запускають актуальні проблеми, а й активно долучаються до їх вирішення, залишаючись ініціаторами позитивних змін.

Залучення соціальними працівниками громадян до процесу оцінки потреби та організації ініціативних груп для розв'язання соціальних питань сприяють не лише згуртованості громади, а й її динамічному розвитку.

Процес оцінки потреб громади потребує створення спеціальних груп для проведення оцінки, постановку мети оцінки, забезпечення підтримки з боку соціального середовища, планування та проведення оцінки, а також інформування громадськості про її результати. Це підтримує прийняття обґрунтованих рішень та підвищення ефективності соціальних ініціатив [2].

Соціальний працівник відіграє важливу роль у мотивації людей, спонукаючи їх до ухвалення власних рішень та усвідомлення відповідальності за їх наслідки. Основою професійної діяльності соціального працівника є прийняття зважених рішень, оскільки розробка, ухвалення та реалізація рішень впливають на ефективність використання людських, інформаційних, матеріальних і фінансових ресурсів громади. Фахівець повинен діяти розсудливо, ефективно й раціонально, адже його рішення спрямовані не лише на окремих отримувачів соціальних послуг, а на розвиток громади загалом.

Адміністративна реформа посилила фінансову незалежність громад і дала їм право самостійно визначати потреби в соціальних послугах, а також планувати їх подальший розвиток. У зв'язку з цим особливо важливим стає розробка та впровадження ефективних технологій організації соціальної роботи, що дозволяє раціонально використовувати наявні кадри, матеріальні та фінансові ресурси для вдосконалення системи соціальних послуг.

Сьогодні збільшується кількість потенційних отримувачів соціальних послуг. Це зумовлено погіршенням соціально-економічного становища, вимушеним переміщенням значної частини населення в інші громади, обмеженням можливого працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, а також недостатнім рівнем забезпечення базовими соціальними послугами. У такій ситуації громади мають шукати ефективні рішення для покращення доступу та якості соціальної підтримки.

Зважаючи на сучасні загрози та виклики, соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи зосереджують свою увагу на вирішенні таких ключових проблем, як: соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми; підтримка осіб, які пережили травму чи втрату; допомога сім'ям, члени яких залежні від психоактивних речовин; соціальна підтримка людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом; профілактика насильства та жорстокого поводження з дітьми; допомога сім'ям, де є особи з інвалідністю; підтримка осіб, які перебувають у конфлікті із законом тощо.

Для територіальної громади важливим також є створення безпечного середовища, задоволення соціальних потреб мешканців, сприяння їх самореалізації, психосоціальне здоров'я, забезпечення доступу до якісної освіти та стимулювання економічного розвитку. Реалізація цих засад посилить згуртованість громади та покращить добробут її жителів.

Отже, можна виокремити такі основні характеристики громади, які визначають її сутність та функціонування: спільність території, взаємодія та комунікація, згуртованість і стійкість, самоврядування, незалежність і самодостатність, саморозвиток і відтворення внутрішніх зв'язків, розвиток

культури та формування моральних цінностей, створення спільних норм і принципів соціальної взаємодії у громаді.

С. Омельченко визначає кілька ключових напрямів соціальної роботи в громаді:

- координаційно-посередницький – сприяння партнерству між громадою, державними та недержавними організаціями, розвиток співпраці із засобами масової інформації;
- мотиваційно-мобілізаційний – активізація мешканців до спільної діяльності, підтримка самоорганізації та ініціативних груп, розвиток взаємодопомоги;
- дослідницько-моніторинговий – аналіз соціальних умов, потреб громади, оцінка якості соціальних послуг;
- сервісно-обслуговуючий – надання соціальних послуг як через спеціалізовані установи, так і шляхом створення волонтерських та груп самодопомоги [5].

Таким чином, ефективна соціальна робота сприяє згуртованості громади, її сталому розвитку та підвищенню рівня життя мешканців.

Джерела та література

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 1(50). С. 178-181.
3. Машталярчук Б., Зубрицька О. Повір у себе – і зміниться навколо світ. В 3 людьми і для людей: приклади успішних соціальних проєктів в Україні . 2002. С. 64-72. КМ Академія
4. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
5. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

Наталія Сушик – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Наталія Шевчук – магістр спеціальності 231 «Соціальна робота» кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ, ПОКАЗНИКИ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНТЕРНЕТІ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми соціальної профілактики залежності підлітків від соціальних мереж у закладі загальної середньої освіти

обумовлена тим, що діти підліткового віку здійснюють різні види діяльності в таких соціальних мережах в Інтернеті як YouTube, Facebook, Instagram, TikTok та інших.

Проаналізувавши публікацію науковців В. П. Лютого, К. С. Коломійця [4, с. 6–7], ми визначили та подали переваги й недоліки діяльності підлітків у соціальних мережах в Інтернеті в таблиці 1.

Таблиця 1

**Переваги та недоліки діяльності підлітків
у соціальних мережах в Інтернеті [4, с. 6–7]**

№ з/п	Діяльність підлітків у соціальних мережах в Інтернеті	
	Переваги	Недоліки
1	Представити себе та основні події своєї життєдіяльності	Надмірне занурення у віртуальне спілкування
2	Презентувати себе та свої досягнення	Пристрасть до віртуальних знайомств
3	Отримувати визнання інших	Надмірність знайомих та друзів у мережі Інтернет
4	Створювати групи за інтересами	Формування привабливого, бажаного, нереального власного образу
5	Шукати однодумців та осіб, близьких за інтересами, обговорювати з ними важливі питання	Формування адиктивної поведінки підлітків
6	Обмінюватися актуальною інформацією, фотографіями, аудіо - та відеозаписами	Формування залежності підлітків від соціальних мереж в Інтернеті
7	Встановити та підтримувати міжособистісні взаємини з широким колом знайомих людей	Соціальна дезадаптація підлітків (зниження рівня успішності у навчанні, соціальної активності, конфлікти з педагогами, батьками, ровесниками, руйнування родинних, дружніх взаємин)
8	Прослуховувати музику, переглядати мультимедійні матеріали	Низький рівень сформованості соціальних, комунікативних, мовленнєвих умінь, навичок
9	Здобувати інноваційний соціальний досвід	Низький рівень прояву емоцій, почуттів, емпатії
10	Розвивати, формувати інформаційно-комунікаційні уміння, навички	Погіршення ментального, фізичного здоров'я

Мета дослідження – обґрунтувати сутність, ознаки, показники залежності підлітків від соціальних мереж в Інтернеті.

Результати дослідження. На основі проведеного контент-аналізу поняття «залежність підлітків від соціальних мереж» ми визначили ознаки цього виду залежності та подали в таблиці 2.

Ознаки поняття «залежність підлітків від соціальних мереж» [1; 4]

№ з/п	Ознаки
1	Особливий вид Інтернет-залежності
2	Залежність від спілкування в комунікаційному середовищі Інтернет – соціальних мережах
3	Нав'язливе прагнення до маніпулювання власними даними
4	Нав'язливе прагнення до взаємодії з іншими користувачами в соціальній мережі
5	Нездатність контролювати тривалість та інтенсивність активності в соціальній мережі
6	Нездатність узгоджувати активності в соціальній мережі з іншою життєво важливою діяльністю
7	Деструктивний характер залежності від соціальних мереж для життєдіяльності підлітків

На нашу думку, «залежність підлітків від соціальних мереж» потрібно визначити як особливий вид Інтернет-залежності, який характеризується нав'язливою потребою спілкуватися та здійснювати інші види діяльності в соціальних мережах, нездатністю контролювати час, тривалість, інтенсивність активності в них, узгоджувати їх з соціально значимими видами діяльності, що призводить до дезадаптації та десоціалізації особистості.

Проаналізувавши наукові дослідження Ю. О. Асєєвої [1], Ю. О. Бохонкової та співавторів [2], Т. Леонтьєвої [3], В. П. Лютого, К. С. Коломійця [4] щодо визначення показників залежності підлітків від соціальних мереж в Інтернеті, ми узагальнили та представили їх в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники залежності підлітків від соціальних мереж в Інтернеті

№ з/п	Науковці	Показники
1	Ю. О. Асєєва	1) «регулярне щоденне відвідування й оновлення «сторінки»»; 2) «безперервний режим «онлайн» більше, ніж дві години на добу»; 3) «відчуття дратівливості та занепокоєння у разі відсутності можливості відвідати «сторінку» соціальної мережі»; 4) «щоденна потреба стежити за оновленням подій на сторінці незалежно від місця перебування»; 5) «поява все більшої кількості сторінок незнайомих людей у списку «друзів»»; 6) «усе більша перевага «онлайн»-спілкування над реальним [1, с. 156]».
2	Ю. О. Бохонкова, О. В. Пелешенко, Ю. В. Сербін, В. С. Леліва	1) «постійне нав'язливе бажання зайти в свої акаунти»; 2) «проявляти там активність (подивитися новини, завантажити нові фотографії)»; 3) «проблеми з навчанням»; 4) «скарги близьких людей на час, який витрачається на

		соціальні мережі»; 5) «почуття роздратування при відсутності доступу до Інтернету [2, с. 109]».
3	Т. Леонтьєва	1) «часті безпричинні зміни настрою»; 2) «хвороблива і неадекватна реакція на поради чи прохання»; 3) «відчутна опозиційність до батьків та родичів»; 4) «погіршення пам'яті й уваги»; 5) «напади страху, тривоги»; 6) «обмеження спілкування з друзями, батьками, родичами»; 7) «виверткість, брехливість, неохайність, що були раніше нехарактерні [3, с. 94]».
4	В. П. Лютий, К. С. Коломієць	«1) наділення соціальних мереж особливою цінністю та переживання у зв'язку із активністю в соціальних мережах особливих емоційних станів (яскравих і незвичних почуттів, піднесення при передчутті можливості заходу в мережу, втрати почуття реальності в мережі, дискомфорту при неможливості відвідування мережі, самотності та нудьги при виході із мережі); 2) втрату здатності контролювати початок, тривалість й інтенсивність даної активності (незаплановані відвідування мережі, приділення спілкуванню у мережі надмірного з точки зору самої людини часу, неспроможність зупинитися та обмежити час, проведений у мережі); 3) наявність у даної поведінки прямих негативних наслідків (запізнь, незадоволення інших потреб, невиконання важливих справ, конфліктів з оточуючими людьми) [4, с. 8–9]».

Висновки. На основі результатів аналізу та обґрунтування сутності, ознак, показників залежності підлітків від соціальних мереж потрібно провести діагностику рівня сформованості та розробити програму соціальної профілактики визначеної залежності серед дітей підліткового віку в закладі загальної середньої освіти.

Джерела та література

1. Асєєва Ю. О. Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. *Габітус*. 2020. Вип. 4. С. 152–158. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8327> (дата звернення: 05.04.2025).
2. Бохонкова Ю. О., Пелешенко О. В., Сербін Ю. В., Леліва В. С. Проблема залежності від соціальних мереж як сучасного виду соціальних відносин в юнацькому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. № 3(2). С. 101–112. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tiprrp_2021_3\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tiprrp_2021_3(2)_11) (дата звернення: 05.04.2025).
3. Леонтьєва Т. Соціальні мережі як емблематика дитячої комунікаційної залежності. *Scientific notes of the Institute of Journalism*. 2023. Т. 1. С. 87–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2023_1_10 (дата звернення: 05.04.2025).
4. Лютий В. П., Коломієць К. С. Залежність від соціальних мереж як проблема сучасних студентів. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 3-4. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_3-4_3 (дата звернення: 05.04.2025).

Вадим Тєрьошин – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальності 231 Соціальна робота ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Ярослава Юрків**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Соціальна робота в сфері громадського здоров'я є ключовим напрямом соціальної діяльності, що має на меті покращення якості життя та здоров'я населення. Ця сфера фокусується на розробці та реалізації програм, політик і практик, які сприяють запобіганню захворюванням, підтримці здорового способу життя та вирішенню соціальних проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Вона охоплює різні аспекти, такі як превентивна діяльність, психосоціальна підтримка, захист прав клієнтів та сприяння формуванню здорового середовища [1; 4]. У даній сфері дуже питома увага зосереджена на виявленні та впливі соціально-економічних чинників на здоров'я популяції. Працівники соціальної сфери співпрацюють з фахівцями в інших галузях, наприклад лікарями різних профілів, медичними психологами та педагогічними працівниками задля надання ефективної комплексної допомоги та необхідної соціальної підтримки клієнтам. Також, одним з найважливіших та ключових аспектів соціальної роботи є забезпечення рівноправного доступу до медичних та соціальних послуг для всіх членів суспільства. Слід відмітити, що спеціалісти у цій галузі повинні досить активно працювати з вразливими групами населення, наприклад, такими як вимушені переселенці, мігранти, безпритульні та люди з обмеженими можливостями для забезпечення надання їм доступу до необхідних послуг та всебічної підтримки [3]. Крім того, вони сприяють розвитку імовірних користувачів, щоб підвищити їх контроль над власним здоров'ям та життям. Соціальна робота у сфері громадського здоров'я також активно сприяє розвитку та впровадженню цілеспрямованих ініціатив, які направлені на попередження різноманітних, включаючи особливо-небезпечних і соціальних захворювань, вакцинації, просвітництва щодо здорового способу життя, формуванню здорових основ харчування, вдосконаленню фізичної активності та створення передумов для уникнення шкідливих звичок, таких як паління та вживання наркотичних препаратів [2; 5].

Соціальні працівники у галузі громадського здоров'я проводять моніторинг з визначенням оцінки негайних потреб населення у медичній та соціальній допомозі, а також здійснюють компаративний аналіз ефективності програм і послуг у даній області. Вони активно працюють з місцевими громадами для зіставлення виникаючих проблем в галузі громадського здоров'я та розробки спільних стратегій їх вирішення. У своїй практичній діяльності соціальні працівники у сфері громадського здоров'я керуються принципами етики, які включають в себе принципи справедливості та неупередженості,

конфіденційності, а також принципи поваги до гідності клієнтів. Вони також забезпечують необхідне навчання та здійснення консультацій для населення з питань здорового способу життя, можливістю використання методики аутогенного управління стресом та критеріям звернення за необхідною психологічною підтримкою. Соціальні працівники у галузі громадського здоров'я виступають у ролі адвокатів своїх клієнтів, здійснюють активний захист їхніх прав і свобод на медичну та соціальну допомогу. Для більш ефективного вирішення проблем громадського здоров'я вкрай необхідна і важлива співпраця різних секторів суспільства та урядових органів. Спеціалісти у цій галузі активно працюють з вразливими групами населення, такими як безпритульні та люди з обмеженими можливостями, для забезпечення надання їм доступу до необхідних послуг та підтримки. Крім того, вони сприяють розвитку необхідних компетенцій для підвищення їх контролю над власним здоров'ям та життям. Слід зазначити, що важлива роль відводиться також роботі з дітьми та молоддю, що робить можливим надання допомоги їм в плані зрозуміння важливості здорового способу життя та відповідальності за власне здоров'я. Крім того, соціальні працівники у сфері громадського здоров'я активно працюють з освітніми закладами середньої та вищої освіти, а також іншими установами для підвищення рівня обізнаності громадськості з питань здоров'я та сприяння розвитку формування домінант здорових спільнот. Важливим, на наш погляд, можна відмітити і те, що соціальна робота у сфері громадського здоров'я спрямована на розвиток і впровадження стратегій, спрямованих на підтримку та реабілітацію людей з хронічними захворюваннями, осіб з особливими потребами. Це включає в себе надання психологічної та соціальної підтримки, а також пошук можливостей для здійснення реабілітації та реінтеграції в суспільство, а також забезпечення доступу до спеціалізованих послуг та програм для населення.

Враховуючи все, що було викладене вище, можна зробити загальний висновок, що соціальна робота у сфері громадського здоров'я відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до необхідної інформації та якісної медичної та соціальної допомоги, підвищенні рівня свідомості популяції щодо здорового способу життя та вдосконаленню загального стану громадського здоров'я.

Джерела та література

1. Богданова Л. С. Особливості впровадження технологій у соціальну роботу в галузі громадського здоров'я. *Журнал інноваційних соціальних послуг*: 2019. С. 78-89.
2. Глушко Л. К. Професійні компетентності соціального працівника у забезпеченні громадського здоров'я. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. С. 89-101.
3. Гордієнко В. Ф. 2021. Психосоціальна підтримка вагітних жінок у громадському здоров'ї: виклики та стратегії. *Журнал материнства та дитинства*. 2021. С. 34-47.
4. Захарова І. В. Роль соціальних працівників у формуванні здоров'я сприятливого середовища. *Вісник соціальної роботи*. 2020. С. 78-89.
5. Іваненко О. А. Соціальні працівники у сфері громадського здоров'я: виклики та можливості. *Соціальна робота та охорона здоров'я*. 2019. С. 45-58.
6. Ковальчук В. П. Питання гендерної рівності у практиці соціальної роботи в галузі громадського здоров'я. *Журнал гендерних досліджень*. 2020. С. 34-47.

Богдана Трохимчук – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДЛІТКІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Соціально-педагогічний супровід передбачає взаємодію соціального педагога, психолога, дитини та її батьків, з метою підтримки дитини в подоланні труднощів адаптації, інтеграції та соціалізації. У випадку дітей з особливими потребами, соціально-педагогічний супровід є результатом командної роботи фахівців, таких як соціальний педагог, психолог, педагог, а також можливе залучення лікарів, логопедів, батьків та самих дітей. Основною метою такого супроводу є допомога у подоланні труднощів у навчанні та вихованні, сприяння соціальній адаптації, а також реабілітації дитини та її родини.

Залучення дітей з інвалідністю до інклюзивного навчання передбачене на законодавчому рівні в державних правових актах. Так, у стаття 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» зазначається, що «держава гарантує особам з інвалідністю дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям» [1]. Стаття 22 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» прописує, що «для реалізації права на професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту особами з інвалідністю заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття відповідної освіти» [1]. При цьому наголошується на змозі дітей з інвалідністю долучатись до альтернативних форм навчання, мається на увазі інклюзивне навчання.

Згідно Закону України «Про освіту», одним з основних принципів освіти в Україні є доступність для осіб з особливими освітніми потребами освітніх послуг, зокрема інклюзивного навчання, за місцем проживання [2].

В 2024 році була схвалена Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [3]. В Національній стратегії зазначається, що «одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти в Україні є забезпечення рівних прав та можливостей в освітній сфері для всіх без будь-якої дискримінації. Вагомого значення набуває створення інклюзивного, безпечного, сприятливого для розвитку освітнього середовища, яке сприяє формуванню життєвих компетентностей, розвитку здібностей та обдарувань кожного незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, соціального і майнового стану тощо» [3].

Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному освітньому закладі визначається як підтримка особистості, спрямована на

надання допомоги дитині в процесі її соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду і на створення умов для її самореалізації в суспільстві.

Сайко Н. О. виділяє такі основні «напрямами соціально-педагогічного супроводу: 1) робота з батьками дітей; 2) формування соціалізуючих умінь у дітей; 3) робота з педагогами» [4, с.24].

Лещенко О. Г. аналізує основні напрями «в супроводі соціальним педагогом дитини з інвалідністю у школі: 1) допомога у процесі соціалізації, що передбачає сприяння соціальній адаптації особливої дитини до навчання в інклюзивному закладі освіти... 2) засвоєння соціокультурного досвіду як особливою дитиною, так і звичайною, що передбачає формування у всіх учнів закладу, вчителів, батьків інклюзивних цінностей, культури спілкування та взаємодії тощо... 3) створення умов для самореалізації дитини з інвалідністю в суспільстві передбачає залучення її до закладів позашкільної освіти, змістовного дозвілля, сприяння профорієнтації, розвитку трудових навичок, створення ситуації успіху в різних видах діяльності тощо; 4) взаємодія з батьками особливої дитини, вчителями, іншими фахівцями щодо створення умов для задоволення потреб дитини в інклюзивному освітньому закладі» [5, с.250].

Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному освітньому середовищі полягає в організації комфортного середовища для її адаптації до навчального процесу та взаємодії, організації позанавчальних активностей і дозвілля, індивідуальної роботи, спрямованої на стимулювання її корекційного розвитку. Це також включає залучення батьків до підтримки своїх дітей з інвалідністю, а також створення безбар'єрного середовища для всіх учасників інклюзивного навчання, включаючи дітей з інвалідністю, здорових дітей, педагогів і батьків.

Отже, соціально-педагогічний супровід підлітків в інклюзивному освітньому середовищі є важливою складовою підтримки їхнього навчання, адаптації та соціалізації в суспільстві. Законодавчо гарантоване право дітей з інвалідністю на інклюзивне навчання в Україні сприяє розвитку більш доступної та рівної освіти для всіх учнів без будь-якої дискримінації. Ключовим елементом цього процесу є взаємодія між соціальними педагогами, психологами, педагогами, батьками та іншими фахівцями, що допомагають дитині з інвалідністю подолати труднощі навчання та соціалізації, створюючи комфортне і безбар'єрне середовище. Важливими напрямами супроводу є робота з батьками, формування соціальних навичок у дітей, створення умов для самореалізації та взаємодія з усіма учасниками навчального процесу. Інклюзивне навчання не лише забезпечує рівні можливості для дітей з особливими потребами, а й формує в учасників освітнього процесу інклюзивні цінності, сприяючи культурі взаємоповаги та співпраці.

Джерела та література

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.03.2025).

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 25.03.2025).

3. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 25.03.2025).

4. Сайко Н. О. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в закладах позашкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 5. С. 23-27.

5. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 1 (34). С. 246-252.

Андрій Чашук – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Олена Белкіна-Ковальчук**

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

У контексті трансформацій національної системи освіти, пошуку нової освітньої парадигми та забезпечення мобільності професійно-педагогічної підготовки, актуалізується впровадження варіативних моделей та інноваційних технологій навчання. Сучасні виклики потребують оновлення змісту і форм освітньої взаємодії відповідно до освітніх стандартів і глобальних тенденцій.

Особливе місце в цьому процесі займає інтерактивне навчання, яке збагачує методичний інструментарій сучасної педагогіки. Як форма безпосереднього діалогу між суб'єктами освітнього процесу, воно сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку соціальних компетентностей: вміння чути іншого, цінувати думки та інтереси співрозмовника, налагоджувати партнерську взаємодію.

Інтерактивна модель забезпечує ефективне середовище для формування особистісно орієнтованої освіти, що ґрунтується на принципах співпраці, взаємоповаги та емоційного залучення учасників освітнього процесу. Саме тому вона відповідає найкращим зразкам суб'єкт-суб'єктного підходу у підготовці педагогів нової генерації.

Аналіз наукових літературних джерел показав, що в педагогічній науці приділяється значна увага проблемі фахової підготовки майбутніх викладачів, в тому числі і формуванню у них технологічних умінь.

Підготовка майбутніх фахівців в системі вищої освіти розглядається в працях А. Алексюка, Н. Бібік, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, В. Майбороди, Т. Стоян, О. Сухомлинської, О. Мартиненко, О. Микитюка, С. Черкасової та ін.

Питання організації освітнього процесу у закладах вищої освіти досліджувались В. Андрущенко, Я. Болюбашем, В. Кременем, А. Погрібним та ін.

Дослідженню інтерактивного навчання присвячені роботи С. Бізяєва, Н. Павленко, О. Пометун та ін.

Мета публікації — проаналізувати інтерактивне навчання як педагогічну технологію.

Аналіз змісту поняття «педагогічна технологія» різними дослідниками дозволяє визначити такі підходи до його розуміння: як сукупність прийомів, що використовуються у певній сфері діяльності; як змістова техніка реалізації освітнього процесу; як процесуальний компонент педагогічного процесу, що забезпечує його організаційно-технологічний аспект; як комплекс психолого-педагогічних установок, які визначають характер навчальної взаємодії; як системна сукупність засобів і порядок їх функціонування для досягнення певної педагогічної мети. Таким чином, поняття «педагогічна технологія» постає як багатовимірна категорія, що поєднує змістовий, процесуальний, психологічний і організаційний аспекти освітньої діяльності.

За визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – це системний метод, який ставить своїм завданням конструювання та оцінювання освітніх процесів шляхом врахування людських, часових та інших ресурсів для досягнення ефективності освіти.

На думку О. Пехоти, кожна педагогічна технологія має відповідати визначеним критеріям технологічності, що забезпечують її якісну реалізацію в освітньому процесі. До таких критеріїв належать:

- системність – передбачає наявність логічної побудови процесу навчання, узгодженість і взаємозв'язок усіх його складових, забезпечення цілісності структури;
- керованість – виявляється у можливості чіткого планування, контролю та діагностики досягнення освітніх цілей;
- ефективність – означає доцільний вибір технології з огляду на очікувані результати та витрати ресурсів, а також її здатність гарантувати досягнення визначених освітніх стандартів;
- відтворюваність – полягає у можливості застосування обраної технології в інших однотипних закладах освіти та різними педагогічними працівниками без втрати її функціональності та ефективності [3, с. 21].

О. Комар зазначає, що педагогічна технологія, по суті, є специфічною формою організації освітнього процесу, що передбачає чітко структуровану систему дій та взаємодій усіх учасників освітнього середовища, з особливим акцентом на активну роль суб'єктів навчання – учнів або студентів. У цьому контексті науковиця виокремлює два ключові положення. По-перше, педагогічна технологія деталізує не лише діяльність викладача, а й у повному обсязі визначає активну участь здобувача освіти в освітньому процесі. По-друге, її застосування, за умови дотримання методичних рекомендацій, гарантує досягнення запланованого результату навчання. Як засвідчують

дослідження, технологічна структура освітнього процесу є впорядкованою системою операцій, технічних дій та функцій викладача й здобувача освіти, які організовано відповідно до основних етапів освітньої діяльності. Такий підхід дозволяє забезпечити цілісність, керованість та ефективність процесу навчання [2, с. 84-85].

Технологія інтерактивного навчання за своїми базовими характеристиками належить до продуктивних освітніх технологій. “Це така організація навчального процесу, за якої кожен учень бере участь у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії та спілкуванні всіх його учасників процесі навчального пізнання [2, с. 88].

Інтерактивна технологія навчання виступає як цілісна система, яка охоплює низку взаємопов’язаних компонентів, кожен з яких відіграє важливу роль у досягненні освітньої мети. До ключових структурних елементів цієї технології належать:

- чітко визначені цілі навчання, що відображають якісний та кількісний очікуваний результат у вигляді конкретних навчальних досягнень здобувачів освіти, зокрема рівня засвоєння змісту освіти;
- спеціально добірний і структурований зміст навчального матеріалу, що відповідає поставленим цілям;
- інтерактивні форми, методи та прийоми, які забезпечують організацію освітнього процесу і стимулюють активну, ініціативну участь здобувачів освіти;
- засоби навчання, адекватні обраним цілям, формам і методам, які слугують ефективними інструментами досягнення результатів;
- розумові та навчальні дії й процедури, представлені у вигляді системи пізнавальних завдань, що забезпечують логіку й послідовність просування здобувачів освіти до поставленої мети;
- організаційні та психолого-педагогічні умови, що створюють необхідне середовище для реалізації інтерактивного навчання та сприяють його ефективності.

На відміну від традиційних методик, інтерактивні технології навчання не лише слугують інструментом виконання окремих дидактичних завдань, а й задають логіку та очікуваний результат уже на рівні своєї структури. Їхня системність передбачає не вибіркове використання, а послідовну реалізацію всіх складових, що в сукупності забезпечує досягнення освітніх стандартів.

Звернемо увагу на особливості структури інтерактивного заняття в контексті технологічного підходу.

Впровадження інтерактивної технології навчання зумовлює переосмислення уявлення про традиційні форми організації освітнього процесу. Суть інтерактивного заняття полягає у тім, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх здобувачів освіти [1, с.5]. У рамках технологічного підходу інтерактивне заняття розглядається як чітко структурований процес, спрямований на досягнення визначених навчальних результатів через активну взаємодію учасників.

Типова структура інтерактивного заняття включає п'ять послідовних етапів:

мотивація навчальної діяльності – фокусування уваги здобувачів освіти на ключовій проблемі теми, стимулювання пізнавального інтересу, створення емоційного настрою на роботу;

оголошення теми й очікуваних результатів – чітке формулювання цілей заняття, визначення критеріїв успіху та очікуваних результатів, що забезпечує здобувачам освіти розуміння змісту й цілей їхньої діяльності;

- інформаційне забезпечення – стислий виклад необхідної навчальної інформації, що слугує основою для подальшої роботи. Цей етап може включати міні-лекцію, опрацювання роздаткового чи візуального матеріалу, використання технічних засобів або обговорення домашнього завдання;

- інтерактивна діяльність – ключова частина заняття, яка займає 45–60% часу і включає виконання різноманітних практичних завдань через взаємодію, застосування 1–3 інтерактивних методик відповідно до освітньої мети;

- рефлексія та підбиття підсумків – аналіз та оцінювання досягнутих результатів, рефлексивне осмислення навчального процесу, визначення труднощів, окреслення подальших кроків та встановлення зв'язків між набутими знаннями й майбутнім досвідом.

Такий підхід дозволяє підвищити ефективність навчання, сприяє формуванню рефлексивного мислення, розвитку комунікативних навичок і самостійності здобувачів освіти.

О. Пометун визначає обов'язкові умови реалізації технології інтерактивного навчання: багатосторонній тип комунікації, що відтворюється в навчальному процесі; створення сприятливої, позитивної психологічної атмосфери на занятті; оптимальне облаштування навчального простору (спеціальні способи розташування меблів для роботи малих груп, спілкування і дискусії у загальному колі тощо), наявність різноманітних матеріалів для навчання; запровадження спеціальних правил, норм спільної праці, які є загальнообов'язковими для всіх [1, с. 19].

Комплекс зазначених характеристик та умов функціонування дозволяє стверджувати про інноваційність інтерактивної педагогічної технології у порівнянні з традиційними підходами до організації освітнього процесу.

Тому, у цьому контексті, важливу роль відіграють заклади вищої освіти, які мають забезпечити цілісну, методично обґрунтовану підготовку майбутніх викладачів до ефективного застосування інтерактивних технологій. Лише послідовна й системна робота в цьому напрямі дозволить майбутнім педагогам повноцінно оволодіти технологією інтерактивного навчання як інструментом сучасної, результативної та особистісно орієнтованої освітньої практики.

Джерела та література

1. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів. Методичний посібник для вчителів початкової школи / за ред. О. І. Пометун. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2023. 304 с.

2. Комар О. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань.

2011. 512 с.

3. Пехота О. М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ. 1997. 430 с.

4. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок : інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004 192 с. URL : https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf

Іван Чикун – здобувач першого року навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Вікторія Степаненко**

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження. Війна росії проти України спричинила стрімке зростання кількості людей, які мають інвалідність та потребу в отриманні соціальних послуг. З початку повномасштабного вторгнення рф кількість осіб з інвалідністю збільшилася на понад 300 тис., що загалом становить 3 млн. осіб [4]. Російська агресія проти України нанесла невимовні втрати: руйнування інфраструктури, погіршення становища громадян, зокрема втрати майна, житла, роботи, документів, елементарних засобів для існування, необхідного догляду чи підтримки. Війна відчутно вплинула і на систему надання соціальних послуг, що обумовлює необхідність вивчення таких змін та визначення особливостей їх надання вразливим категоріям населення, зокрема особам з інвалідністю, в умовах воєнного стану.

Мета дослідження: визначити особливості надання соціальних послуг особам з інвалідністю в умовах воєнного стану.

Результати дослідження. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 «Про організацію надання соціальних послуг» інвалідність є одним із чинників віднесення особи до категорії осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати негативний вплив таких обставин. Крім того, на тлі війни шкода, яка завдається в результаті пожежі, стихійного лиха, катастрофи, бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації, також належить до чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини [6].

Соціальні послуги вразливим категоріям населення, зокрема особам з інвалідністю, надаються для досягнення таких цілей:

- профілактики складних життєвих обставин;
- подолання таких обставин;
- мінімізації їх негативних наслідків [7].

Особи з інвалідністю мають право отримувати життєво необхідні соціальні послуги незалежно від задекларованого / зареєстрованого місця

проживання, зокрема притулок або стаціонарний догляд у будь-якому місці України, де вони перебувають, лише за заявою. Відповідні рішення уповноважені органи або надавачі послуг приймають протягом однієї доби.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану визначаються найбільш пріоритетні соціальні послуги, зокрема ті, що можуть надаватися екстрено (кризово), тобто невідкладно, здебільшого протягом доби, якщо існує загроза для отримувача соціальних послуг [2; 6]. Особі з інвалідністю екстрено (кризово) можуть надаватися такі соціальні послуги: інформування, консультування, надання притулку (зокрема нічного), короткотермінове проживання, екстрене (кризове) втручання. Під час дії воєнного стану екстрено (кризово) також можуть надаватися соціальні послуги: представництво інтересів, підтримане проживання осіб з інвалідністю, соціальний супровід, догляд (вдома, стаціонарний, денний, паліативний), соціально-психологічна реабілітація, натуральна допомога, переклад жестовою мовою, транспортні послуги. Підтвердженням надання соціальних послуг екстрено (кризово) є акт, який формується протягом місяця з початку їх надання. Якщо є потреба у продовженні надання соціальних послуг, які надавалися екстрено (кризово), надавачем соціальних послуг здійснюється оцінювання індивідуальних потреб особи з інвалідністю та складається індивідуальний план надання соціальних послуг, укладається договір про їх надання [5].

Крім того, в умовах воєнного стану надавачі соціальних послуг можуть залучати волонтерів, які допомагають у виявленні осіб з інвалідністю, що потребують допомоги, долучаються до роботи гуманітарних штабів, роздачі гуманітарної чи натуральної допомоги, безпосередньо залучаються до надання деяких соціальних послуг. Наприклад, є поширеною практика залучення волонтерів до інформування населення з різних питань за допомогою сучасних каналів комунікації, консультування на гарячих лініях тощо [3].

Наразі існують законодавчі механізми, які забезпечують залучення представників недержавного сектору як надавачів соціальних послуг, зокрема шляхом соціального замовлення. Синхронізація зусиль державного і недержавного секторів спрямовані на фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю, які можуть надавати соціальні послуги, соціалізацію та інтеграцію таких осіб в суспільство. Зокрема, з'явилася можливість спрямовування коштів державного бюджету на підтримку громадських об'єднань, забезпечується прозорий механізм використання коштів і покращення надання соціальних послуг особам з інвалідністю; встановлено вимоги і критерії участі громадських об'єднань осіб з інвалідністю у конкурсі для визначення проєктів, на реалізацію яких буде надаватися фінансова підтримка [1; 2].

Висновки. Отже, в умовах воєнного стану кроки, які робить держава, спрямовані на забезпечення гідних умов життя для вразливих категорій громадян, зокрема осіб з інвалідністю. Законодавчі зміни в контексті питання надання соціальних послуг під час воєнного стану були необхідними, однак залишаються проблемними питання, які стосуються нестачі ресурсів в умовах

війни, проблеми нерівномірності доступу громадян до соціальних послуг, низької оплати праці соціальних працівників, потреби активізації залучення недержавного сектору до надання соціальних послуг. Частково державою вже розроблено механізми вирішення цих проблем, частково доопрацьовуються. Ці питання потребують подальшого вивчення, що є перспективою майбутніх наукових розвідок.

Джерела та література

1. Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.03.2025).
2. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/soczialni-poslugy-v-umovah-vijny-novi-zminy-ta-vykyky/> (дата звернення: 19.03.2025).
3. Менеджмент соціальних послуг в умовах війни: матеріали тренінгу / упоряд. О. Волгіна, О. Іванова. Київ, 2023. 66 с.
4. Перун В. Зеленська: в Україні офіційно є три мільйони осіб з інвалідністю. 2024. URL: https://lb.ua/health/2024/10/15/639943_zelenska_ukraini_ofitsiyno_ie_tri.html (дата звернення: 23.03.2025).
5. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 576. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-%D0%BF#n138> (дата звернення: 19.03.2025).
6. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.03.2025).
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

Наталія Чих – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Професійно-етична культура майбутніх соціальних працівників формується освітньою системою закладів вищої освіти. Ефективність формування професійно-етичних цінностей залежить від прагнення студента до самовдосконалення. Крім того, формування професійно-етичної культури під час навчання в університеті має виключне значення для вирішення основних питань соціально-економічного розвитку держави та її соціальної політики.

Процес реформування і удосконалення освітньої галузі на сучасному етапі розвитку України орієнтує майбутніх соціальних працівників на засвоєння ними гуманістичних цінностей та дотримання їх у професійній діяльності.

Метою підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери є невід'ємне поєднання етичної культури з професійною. Отже, питання формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників є досить актуальним. Хоча як показує аналіз наукової літератури дане питання висвітлено досить поверхово і окреслює лише окремі аспекти цього питання.

Проаналізувавши наукову літературу можна виокремити два основні підходи до висвітлення поняття професійно-етична культура соціального працівника. Одна група вчених, описує професійно-етичну культуру соціального працівника, через призму певних інтересів, потреб, особливостей пізнавальних процесів, спрямованість особистості, мотивацію, ціннісні орієнтації, установки, особливості темпераменту та характеру. Натомість, інша група дослідників розглядає професійно-етичну культуру соціального працівника, як систему професійно-моральних цінностей, які через певний період часу стають внутрішніми переконаннями особистості.

Реалії сьогодення створюють передумови для пошуку нових моделей професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників. В цих нових моделях навчальні дисципліни мають торкатися потенційних професійно-етичних проблем майбутніх соціальних працівників та шляхів їх вирішення, а не тільки наповнення їх змістом професійно-інформативного характеру.

Проаналізувавши різні підходи до трактування поняття професійно-етична культура було сформульовано узагальнене визначення, яке уособлює певне особистісне утворення, яке реалізується через моделі нормативно-рольової поведінки, ґрунтується на моральних засадах і сприяє ефективній взаємодії в певних системах (фахівець-колеги-керівники соціальних служб; фахівець-клієнт-близьке оточення клієнта; фахівець-мультидисциплінарна команда фахівців-клієнт), для вирішення професійних задач [4].

Показниками професійно-етичної культури можуть бути наявні особистісні якості та норми поведінки, адекватні до вимог професійно-етичного кодексу [3, с. 63].

Узагальнюючи все вище зазначене можна сказати, що професійно-етична культура соціального працівника – це певна система професійно-етичних якостей, що регулюють соціально орієнтовані відносини у професійній взаємодії.

Як і будь-яка система, професійно-етична культура складається з певних компонентів, таких як нормативний, виховний, регулятивний та аксіологічний. На думку А. Капської, нормативний компонент включає в себе сукупність професійних норм відносин і стандартів поведінки, виховний компонент розглядається як чинник, що формує моральну культуру учасників професійної взаємодії, регулятивний компонент висвітлює професійно-етичну культуру як систему професійно-етичних якостей, що є регулятором соціально-педагогічних відносин, а аксіологічний компонент розглядається як процес створення, збереження та засвоєння професійно-етичних цінностей [2].

Крім того, для детального дослідження цього питання необхідно також з'ясувати суть поняття «формування». У Новому тлумачному словнику

української мови поняття «формувати» окреслено як «надавати чому-небудь певної форми, вигляду тощо; виробляти певні якості, риси характеру та ін.» [5, с. 666].

Таким чином, формування професійно-етичної культури у майбутніх соціальних працівників – складний і багатоетапний процес, що потребує відповідної організації навчального процесу і створення комплексу сприятливих педагогічних умов.

На думку Р. Зозуляк-Случик, формування професійної етики в освітньому процесі передбачає такі цілі: 1) засвоєння професійних етичних цінностей, принципів і норм, умінь і навичок їх практичного застосування в соціальній роботі; 2) індивідуальний моральний розвиток особистості соціального працівника; 3) формування суспільно-моральної мотивації до професійної діяльності [1, с. 53].

Все вищезазначене досягається на теоретичному та практичному рівнях навчального процесу. Теоретична складова полягає у формуванні професійно-етичних знань шляхом вивчення певного переліку навчальних дисциплін. Практичний рівень формування професійно-етичної культури має бути спрямований на виховання у майбутніх соціальних працівників альтруїзму, доброзичливості та безкорисливості шляхом розвитку емоційно-морального аспекту особистості (навчити бачити та співпереживати людському горю та стражданню).

Саме тому можна стверджувати, що у підготовці майбутніх соціальних працівників на перший план виходять глибокі усвідомленні знання із професійної етики. Крім того, майбутні фахівці крім професійних знань із ключових навчальних дисциплін мають володіти високим рівнем комунікативних, рефлексивних, моральних, мовленнєвих, етичних, дослідницьких та інших професійних знань та умінь, що забезпечують постійний та всебічний розвиток майбутніх фахівців.

Отже, можна зробити висновок, що організація навчального процесу, який направлений на формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників, потребує змін та удосконалень в напрямку ефективної взаємодії між студентами та викладачами на всіх етапах цього процесу.

Джерела та література:

1. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики фахівців соціальної роботи педагогічними чинниками. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Херсон. 2017. Вип. LXXX. Т. 2. С. 228-233.
2. Капська А.Є. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11886/1/Kapska Australia.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11886/1/Kapska%20Australia.pdf)
3. Михайленко О.В. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка*. №17 (173), 2022, с.60-67.
4. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_roбота/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-roбота.pdf.
5. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Київ: Аконіт. 2007. Т. 3. 862 с.

Дарина Шишолік – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Вікторія Петрук**

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Соціальний захист є однією з основних функцій держави, головним завданням якої є соціальний захист дітей, тобто створення належних умов для фізичного, інтелектуального та духовного розвитку дитини й підготовка до самостійного життя.

Законодавство України надає широкі гарантії захисту прав дитини з боку держави, водночас закріплені в законах норми у багатьох випадках залишаються суто декларативними. Існує ціла система інститутів та інституцій, покликаних захищати права дитини, серед яких: Уповноважений Президента України з прав дитини, Міністерства соціальної політики, охорони здоров'я, освіти і науки, судові, правоохоронні органи, прокуратура, науково-дослідні інститути, значна кількість громадських організацій. Водночас усе більше трапляються випадки, коли діти, які потребують допомоги і втручання, випадають з поля зору спеціалістів через недосконалі міжвідомчі механізми взаємодії.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» «складні життєві обставини, в яких перебуває дитина, – умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, у тому числі у разі, коли кривдником є дитина, ухиляння батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо), установлені за результатами оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах» [5].

Перш за все, слід визначити нормативно-правовий стан захисту прав дітей. Основним правовим документом у даній сфері є Конституція України, в нормах якої закріплені права дітей на: життя та охорону здоров'я; ім'я та громадянство; на достатній життєвий рівень; вільне висловлення думок та отримання інформації; захист від усіх форм насильства; майно; житло; освіту; працю з 16 років; проживання разом з сім'єю; об'єднання в молодіжні організації тощо. В статті 52 Конституції України безпосередньо закріплена наступна норма: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на

державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [3].

Серед інших нормативно-правових актів також слід зазначити важливість Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України та Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» в яких закріплені положення про: права і обов'язки батьків та дітей; майнові та немайнові відносини; питання усиновлення дітей; питання виховання дітей; влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; соціальне та пенсійне забезпечення дітей тощо [6; 7; 4]. Вищезазначені нормативно-правові акти є основоположними в системі правового регулювання соціального забезпечення, відповідно до яких визначаються основні засади соціального захисту дітей. До таких засад можна віднести: створення умов для реалізації кожної дитини; забезпечення виховання та утримання дітей; захист майнових, житлових та інших прав та інтересів дітей; збереження здоров'я та життя дитини; забезпечення права на здоровий розвиток; формування соціальної адаптації.

Ігнатенко К. під соціальним захистом розуміє «сукупність нормативно закріплених гарантій та дій з боку державних органів влади спрямованих на вирівнювання положення громадян не дивлячись на вік з іншими членами суспільства у випадках настання соціальних, політичних та інших видів ризиків» [2, с. 329].

Головними завданнями органів місцевого самоуправління у громадах є управління освітою, фінансами, медициною, культурою, органами соціального захисту; саме ці заклади і працівники цих структур відіграють важливу роль у виявленні загроз для життя дітей. Отже місцева влада повинна мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможною вирішувати всі місцеві питання і нести за це відповідальність. Виконання цих повноважень здійснюють через як уже чинні механізми, так і через розробку цільових програм, які впроваджуються в межах реалізації відповідних державних програм й одночасно мають свій індивідуальний зміст, що враховує соціально-культурні, соціально-економічні та інші особливості/ресурси територіальної громади й задовольняє відповідні потреби соціальних груп, зокрема, профілактику сирітства.

Пріоритетними напрямками надання соціальних послуг є: денний догляд дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю; супровід під час інклюзивного навчання; соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці; тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють та здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; підтримане проживання [1].

Підкреслюючи необхідність систематизації соціального захисту в територіальній громаді, варто наголосити на економічну і соціальну ефективність створення соціальної служби в територіальній громаді, в основі якої лежить партнерство всіх інститутів соціалізації.

Головними завданнями органів місцевого самоуправління у громадах є управління освітою, фінансами, медициною, культурою, органами соціального захисту; саме ці заклади і працівники цих структур відіграють важливу роль у виявленні загроз для життя дітей. Отже, місцева влада повинна мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможною вирішувати всі місцеві питання і нести за це відповідальність. Виконання цих повноважень здійснюють через як уже чинні механізми, так і через розробку цільових програм, які впроваджуються в межах реалізації відповідних державних програм й одночасно мають свій індивідуальний зміст, що враховує соціально-культурні, соціально-економічні та інші особливості/ресурси територіальної громади й задовольняє відповідні потреби соціальних груп, зокрема, профілактику сирітства.

Основними функціями місцевої влади в громаді є управління освітою, фінансами, охороною здоров'я, культурою та соціальним захистом, і ці установи та посадові особи відіграють важливу роль у виявленні загроз для життя дітей. Тому місцеві органи влади повинні мати широкі повноваження та достатні ресурси для вирішення всіх місцевих проблем і бути підзвітними за них. Ці повноваження реалізуються в рамках існуючих механізмів та відповідних державних програм з урахуванням соціокультурних, соціально-економічних та інших особливостей/ресурсів громади, а також шляхом розробки цільових програм з унікальним змістом, що відповідають потребам конкретних соціальних груп, у тому числі й щодо профілактики сирітства.

Джерела та література

1. Ігнатенко К. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт системи соціального захисту дітей у територіальній громаді. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 3 (132). Одеса, 2020. С. 41-47.
2. Ігнатенко К. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*, Vol. 8, No. 3. 2023. pp. 329-340.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80>
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. Дата оновлення: 03.08.2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 6. Ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/ed20201231#Text>
5. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : постанови Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/585-2020-%D0%BF>
6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 01.01.2024 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 03.09.2024 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Богдан Шкорбатюк – студент факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки
Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент **Ірина Бичук**

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТА

Комунікативна компетентність – це здатність ефективно і доречно спілкуватися з іншими людьми, використовуючи відповідні мовні, невербальні та соціальні засоби. Вона включає не лише вміння передавати інформацію, але й здатність розуміти і враховувати контекст, культурні та соціальні особливості співрозмовників, а також використовувати різні комунікативні стратегії для досягнення взаєморозуміння та успіху в спілкуванні.

Комунікативна компетентність є важливою навичкою в сучасному суспільстві, оскільки вона сприяє встановленню ефективних соціальних і професійних відносин, підтриманню взаєморозуміння, зменшенню конфліктів і досягненню поставлених цілей.

Зверева Н. дає таке визначення, «комунікативна компетентність є здатністю вільно оперувати знаннями мовної системи в різних сферах людського буття (приватній, навчальній, професійній, соціальній тощо) [1, с.173].

Єна І. розглядає «комунікативну компетентність, як здатність особи ефективно взаємодіяти з іншими людьми у процесі спілкування, враховуючи контекст, соціальні норми та індивідуальні особливості співрозмовника» та виділяє наступні її складові:

- вміння встановлювати контакт з клієнтами та іншими учасниками процесу;
- здатність чітко та зрозуміло формулювати думки у різних комунікативних ситуаціях;
- володіння навичками активного слухання;
- вміння переконувати та вести переговори;
- дотримання етичних норм спілкування;
- здатність адаптувати стиль комунікації до різних аудиторій та ситуацій [2, с.160-161].

Також Єна І. виділяє взаємопов'язуючі компоненти комунікативної компетентності, а саме:

- «по-перше, це когнітивний компонент, який включає знання про принципи спілкування, мовні та культурні особливості, юридичну термінологію та специфіку професійної комунікації;
- по-друге, поведінковий компонент, який передбачає здатність реалізовувати знання на практиці через вербальні, невербальні засоби комунікації, такі як міміка, жести, інтонація тощо;

– по-третє, емоційний компонент, який охоплює здатність до емпатії, емоційного самоконтролю, розуміння почуттів інших людей» [2, с. 161].

Науковиці Мудрик А. та Кихтюк О. представити структуру професійної компетентності юриста. Основними складовими частинами цієї структури, на їхню думку є:

– «загальнокультурна компетентність (знання вітчизняної й світової культури, розвинена культура мови та поведінки, володіння адекватними навичками в спілкуванні, уміння жити в соціумі й установлювати контакти з оточенням);

– особистісно-мотиваційна компетентність (ціннісні орієнтації, спрямованість особистості);

– практично-діяльнісна компетентність (знання, уміння та навички із виконання професійної та самоосвітньої діяльності; уміння мотивувати й планувати роботу, формулювати її зміст; проводити досліду діяльність за фахом);

– спеціальна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, рішення типових професійних завдань, спроможність адекватно оцінювати результат своєї праці та самостійно отримувати нові знання й навички за спеціальністю, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток);

– професійно-правова компетентність (знання законодавства, нормативних актів, розпорядчих документів на всіх рівнях, методичних матеріалів із професійного консультування);

– персональна (особистісна) компетентність (спроможність та готовність до постійного професійного зростання, реалізації в професійній діяльності, здатність до індивідуального самозбереження, уміння раціонально організовувати свій робочий час, виконувати діяльність ненапружено, без зайвих перевантажень);

– комунікативна компетентність (система знань, мовних і немовних умінь, навичок спілкування; сукупність внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації; передбачає спроможність виконувати продуктивні завдання в процесі спілкування та міжособистісної взаємодії);

– психологічна компетентність (здатність ефективно взаємодіяти з навколишніми людьми в системі міжособистісних стосунків; система знань про людину як індивіда, індивідуальність, суб'єкта діяльності й особистості, знання загальних характеристик (темперамент, характер, здібності тощо), особливостей перебігу психологічних процесів (мислення, пам'ять, уява);

– соціально-психологічна компетентність (спроможність ефективно взаємодіяти з людьми в соціумі, уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості та емоційні стани інших людей, нести відповідальність за свої дії, брати участь у спільному прийнятті рішень із колегами, вирішувати конфлікти толерантним способом);

– соціальна-перцептивна компетентність (система емоційно-почуттєвого й інтелектуального сприйняття, розуміння, оцінки соціальних суб'єктів у діяльності й спілкуванні);

– аутокомпетентність (адекватне уявлення про свої соціально-професійні якості та володіння методами подолання можливих професійних деструкцій і деформацій)» [3, с. 93-94].

Шевчук О. проаналізувавши наукові погляди різних дослідників на структуру комунікативної компетентності та врахувавши специфіку юридичної професії, вважає за потрібне виділити такі компоненти типології комунікативної компетентності студентів-юристів: когнітивний; ціннісно-змістовий; поведінковий; емоційно-вольовий [4, с. 343].

Висновок. Комунікативна компетентність є важливою складовою особистісного та професійного розвитку, оскільки вона охоплює здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, враховуючи контекст, соціальні норми та індивідуальні особливості співрозмовників. Згідно з різними науковими поглядами, комунікативна компетентність має когнітивний, поведінковий, емоційний та ціннісно-змістовий компоненти, що є основою для ефективного спілкування в професійному середовищі, зокрема у юридичній практиці.

Особливо важливим є її значення в професійній діяльності юристів, де комунікація є основою успіху в роботі з клієнтами, колегами та іншими учасниками правового процесу. Крім того, комунікативна компетентність сприяє розвитку особистісних якостей, таких як емоційний інтелект та здатність до самоконтролю, що необхідні для підтримки ефективних міжособистісних стосунків і досягнення професійних цілей. Відтак, розвиток цієї компетентності є важливим аспектом не лише для юристів, а й для представників інших професій, оскільки вона безпосередньо впливає на якість взаємодії та успішність виконання завдань у різних сферах діяльності.

Джерела та література

1. Зверева Н. Л. Формування педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки: дис. ... д-ра філософії: 13.00.01. Харків, 2021. 202 с.

2. Єна І. В. Комунікативна компетентність адвоката як важлива складова професії. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. ПРАВО*. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 158-162.

3. Мудрик А., Кихтюк О. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 83-100.

4. Шевчук О. М. Професійна комунікативна компетентність студентів закладів вищої юридичної освіти: типологічні компоненти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 341-344.

Діана Штефусь – магістрантка факультету педагогічної освіти, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент **Ірина Субашкевич**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У сучасному світі соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя підлітків, відіграючи значну роль у формуванні їхнього соціального досвіду та взаємодії з іншими людьми. Особливо це стосується розвитку комунікативної компетентності, яка є важливим компонентом соціалізації молоді. Соціальний педагог, як фахівець, що працює з підлітками, має важливу місію – сприяти розвитку здатності підлітків до ефективної, етичної та безпечної комунікації в цифровому просторі.

Соціальні мережі створюють нові можливості для комунікації та взаємодії, що є важливим фактором у розвитку підлітків. Вони дозволяють молодим людям знайомитися з іншими людьми, обмінюватися думками, отримувати підтримку, що є необхідним для їхнього емоційного та соціального розвитку. Проте через анонімність і віддаленість комунікації в Інтернеті можуть виникати певні труднощі, такі як непорозуміння, конфлікти, проблема безпеки і маніпуляції інформацією [1].

У цьому контексті важливою є задача соціального педагога, який допомагає підліткам зрозуміти та використовувати соціальні мережі не лише як інструмент для розваг, але й як ефективний канал для розвитку комунікативних навичок. Важливо навчити підлітків керувати своїми емоціями, бути чуйними до емоцій інших, виражати свої думки і почуття конструктивно та етично.

У контексті цієї проблеми соціальному педагогу слід ставити наступні акценти на роботі з підлітками:

1. Розвиток навичок безпечної комунікації. Соціальний педагог має допомогти підліткам усвідомити важливість безпеки в Інтернеті. Це включає навчання правил особистої безпеки, вміння виявляти маніпуляції, розпізнавати токсичні взаємодії та усвідомлено підходити до публікацій в соціальних мережах. Окрім цього, педагог повинен навчити підлітків контролювати доступ до своєї інформації та правильно налаштовувати параметри конфіденційності [3].

2. Сформування етичних норм комунікації. Взаємодія в соціальних мережах вимагає від підлітків не лише грамотно формулювати свої думки, але й дотримуватись етичних норм: поважати інших, уникати агресії, булінгу, маніпуляцій. Соціальний педагог повинен виховувати у підлітків культуру взаємоповаги, терпимості та взаємодії без конфліктів.

3. Розвиток навичок конструктивного спілкування. Підлітки часто стикаються з труднощами у вирішенні конфліктів і вираженні своїх думок в

конструктивній формі. Соціальний педагог має важливу роль у навчанні підлітків не лише ефективно спілкуватися, але й знаходити рішення проблем у процесі комунікації. Це включає в себе тренування навичок слухання, аналізу ситуації та знаходження компромісу [2].

4. Підтримка емоційного розвитку через соціальні мережі. Оскільки соціальні мережі можуть бути важливим простором для емоційного вираження підлітків, соціальний педагог повинен допомогти їм виявляти емоції і переживання без шкоди для себе та інших. Зокрема, підлітки повинні вчитися не тільки ділитися своїми переживаннями, але й звертати увагу на емоційний стан інших учасників онлайн-комунікацій.

5. Попередження негативних наслідків від соціальних мереж. Соціальний педагог має вміти вчасно виявляти ознаки залежності від соціальних мереж або негативного впливу цього середовища на психоемоційний стан підлітків. Педагог повинен своєчасно втрутитись і провести корекційну роботу, адже надмірне використання Інтернету може призвести до ізоляції, зниження самооцінки чи розвитку депресії.

Важливою частиною роботи соціального педагога є тісна співпраця з батьками підлітків, оскільки сім'я є основним фактором у соціалізації підлітка. Педагоги повинні допомагати батькам розуміти роль соціальних мереж у житті їхніх дітей, ділитися рекомендаціями щодо моніторингу часу, проведеного в Інтернеті, і важливості створення здорової онлайн-середовища вдома.

Соціальний педагог може проводити тренінги та консультації для батьків, де надаються поради щодо виховання відповідальних користувачів Інтернету, а також роз'яснювати важливість відкритої комунікації між підлітками та батьками.

Робота соціального педагога з підлітками в контексті їхнього розвитку в соціальних мережах є важливим елементом у формуванні комунікативної компетентності. Підлітки, через активну участь у цифровому середовищі, мають можливість не лише вдосконалювати свої комунікативні навички, але й стикаються з новими викликами та ризиками. Тому завдання соціального педагога полягає не лише у навчанні ефективної та безпечної комунікації, але й у підтримці емоційного розвитку підлітків, наданні їм необхідних знань і навичок для адаптації у сучасному цифровому світі.

Джерела та література

1. Малєєва Н. С. Комунікативні інтернет-практики залежної від соціальних мереж молоді : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. К., 2017. 24 с.

2. Субашкевич І. Р. *Формування ціннісно-сислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій*. Львів : Растр-7, 2016. 60 с.

3. Субашкевич І. Р., Гринаш М. І. Вікові особливості інтернетзалежності. *Габітус*. 2021. №22. С. 179-183

Софія Щира – бакалавр спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки **Наталія Сушик**

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ЗМІСТ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Життєстійкість є важливим психологічним ресурсом особистості, що дозволяє успішно адаптуватися до стресових та кризових ситуацій, зберігати ефективність у професійній діяльності та підтримувати особистісне благополуччя. Для фахівців із соціальної роботи цей феномен має особливе значення, оскільки їхня діяльність пов'язана з постійними викликами, емоційним виснаженням і необхідністю прийняття складних рішень. Вивчення сутності, структури та змісту життєстійкості дозволяє розробити ефективні методи її підтримки та розвитку.

Життєстійкість можна розглядати як комплексну психологічну характеристику, яка відображає здатність особистості долати труднощі та адаптуватися до змін. Як зазначає **А. Марченко**, життєстійкість формується під впливом різних соціальних і психологічних чинників, таких як особистісні ресурси, рівень емоційного інтелекту та підтримка соціального оточення. Дослідник наголошує, що важливим компонентом життєстійкості є когнітивна гнучкість, яка дозволяє фахівцям ефективно оцінювати ситуацію та знаходити оптимальні рішення [10, с. 134–140].

На думку **Г. Алексєєвої та співавторів**, важливим аспектом життєстійкості є толерантність до невизначеності. В умовах війни фахівці із соціальної роботи часто зіштовхуються з нестабільними обставинами, що вимагають швидкої адаптації та прийняття рішень у невизначених умовах. Дослідники вказують, що діагностичні методи, засоби можуть допомогти у визначенні рівня життєстійкості та в розробці технології її вдосконалення [1, с. 648–662].

Життєстійкість як внутрішній ресурс особистості розглядається **О. Бацилевою, І. Пузь та О. Єрмішевим**, які зазначають, що цей феномен тісно пов'язаний із професійним становленням. Вони підкреслюють, що особистісний розвиток фахівців із соціальної роботи можливий лише за умови формування в них навичок психологічного саморегулювання та стресостійкості [2, с. 52–56].

На думку **О. Белкіної-Ковальчук та Д. Мельничук**, життєстійкість слід розглядати в системі споріднених понять, таких як резилієнтність, адаптивність та емоційна компетентність. Вони акцентують увагу на тому, що життєстійкість

не є сталою характеристикою, а може змінюватися залежно від життєвого досвіду та професійної підготовки [3, с. 10–18].

Дослідження **І. Бринзи та О. Кузнєцової** демонструє, що для оцінки рівня життєстійкості особистості можна використовувати психодіагностичні методики, такі як «Парціальні позиції життєстійкості». Вони показали, що фахівці із соціальної роботи з високим рівнем життєстійкості менш схильні до професійного вигорання та більш ефективні у вирішенні складних завдань [4, с. 14–22].

Важливість підтримки життєстійкості в умовах війни підкреслюють **Н. Вишнівська, І. Полілуєва та В. Артюхова**. Вони наголошують, що в екстремальних умовах значно зростає потреба у психологічній підтримці фахівців соціальної сфери. Дослідники пропонують використовувати групові методи психотерапії та соціально-психологічний тренінг для розвитку стресостійкості [5, с. 774–786].

І. Гоян та співавтори акцентують увагу на тому, що адаптивність є ключовим компонентом життєстійкості. Їхні дослідження показали, що особистості з високим рівнем адаптивності краще справляються зі стресовими ситуаціями та легше знаходять способи подолання труднощів [6, с. 867–879].

Н. Гранкіна-Сазонова вказує, що рівень життєстійкості залежить від суб'єктивного відчуття контролю над ситуацією. Вона підкреслює, що фахівці із соціальної роботи, які відчують себе компетентними та впевненими у своїх діях, демонструють вищу стійкість до професійних труднощів [7, с. 23–42].

Окремо слід відзначити дослідження **О. Кокуна**, який досліджує професійну життєстійкість та психофізіологічну стійкість фахівців соціономічних професій. В його роботах приділяється особлива увага важливості розвитку життєстійкості як комплексної характеристики, яка включає здатність особистості адаптуватися до стресових умов професійної діяльності та зберігати стабільність під час впливу негативних факторів [9, с. 84]. О. Кокун розробив методичні рекомендації щодо підвищення рівня життєстійкості, які включають ряд важливих аспектів. Першим з них є розвиток професійної рефлексії, що дозволяє фахівцю із соціальної роботи оцінювати свою діяльність, усвідомлювати власні емоційні реакції та приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях. Це вимагає вміння аналізувати ситуацію, оцінювати власні дії та знаходити шляхи для їх поліпшення [9, с. 84].

Як вважає **Є. Предко** важливим елементом є розвиток навичок саморегуляції. Саморегуляція дозволяє фахівцю ефективно контролювати свої емоції, поведінку та фізіологічні реакції, що є критично важливим у роботі з людьми, особливо в ситуаціях стресу. За допомогою різних технік саморегуляції фахівці можуть знижувати рівень напруги, підвищувати свою стресостійкість і зберігати ефективність у професійній діяльності [12, с. 74–99].

Окрім того, важливим аспектом підвищення життєстійкості є формування стратегій стресостійкості, які дозволяють фахівцям не тільки ефективно долати стресові ситуації, але й використовувати їх як можливості для особистісного та професійного розвитку. Розвиток цих стратегій включає в себе вивчення

методів розпізнавання стресових факторів, технік швидкого відновлення емоційного балансу, а також вправ, що сприяють зниженню впливу стресу на психічний стан фахівця [8, с. 58].

Методичні рекомендації О. Кокуна є важливим внеском у розвиток теорії та практики підвищення життєстійкості фахівців соціальної сфери, адже вони надають конкретні інструменти та стратегії для професіоналів, які прагнуть підвищити свою ефективність у складних умовах роботи та зберігати психологічну стійкість у процесі взаємодії з клієнтами та колегами [9, с. 84].

Життєстійкість фахівців із соціальної роботи є важливим аспектом їх професійної діяльності, оскільки визначає здатність адаптуватися до складних життєвих ситуацій та виконувати свої функціональні обов'язки в умовах стресу, психологічних навантажень і соціальних викликів. Структура життєстійкості фахівців із соціальної роботи включає різні компоненти, що взаємодіють між собою, створюючи цілісну картину здатності особистості до подолання труднощів.

Таблиця 1 демонструє основні складові та зміст життєстійкості фахівців із соціальної роботи, а також описує ключові елементи кожної складової.

Таблиця 1

Структура та зміст життєстійкості фахівців із соціальної роботи [11, с. 55–59]

Складова життєстійкості	Зміст
Емоційна стійкість	Здатність контролювати емоції в стресових ситуаціях, не піддаватися паніці, зберігати спокій і впевненість у важких умовах роботи з клієнтами.
Психологічна гнучкість	Здатність адаптуватися до змінюваних умов професійної діяльності, прийняття нових ситуацій та умінь швидко реагувати на нестандартні обставини.
Особистісна стабільність	Вміння зберігати внутрішній баланс, уникати вигорання та депресії, підтримувати мотивацію до роботи, навіть у складних умовах.
Соціальна підтримка	Наявність підтримки від колег, керівництва та близьких, що сприяє подоланню стресу та емоційного навантаження у професійній діяльності.
Когнітивна здатність до саморегуляції	Уміння оцінювати свою діяльність, вчитися на помилках, коригувати свої дії відповідно до нових знань і досвіду, забезпечуючи професійну ефективність.
Фізична витривалість	Здатність витримувати фізичні навантаження та зберігати енергію протягом дня, не втрачаючи працездатності в умовах стресу або емоційної напруги.

Таким чином, життєстійкість фахівців із соціальної роботи є багатовимірним феноменом, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Вона залежить від рівня професійної підготовки, особистісних характеристик і наявності соціальної підтримки. Дослідження підтверджують, що розвиток життєстійкості можливий через навчальні програми, тренінги та практичну діяльність. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану,

особливу увагу слід приділяти формуванню стресостійкості та адаптивних навичок фахівців із соціальної роботи.

Джерела та література

1. Алексєєва Г. М., Черезова І. О., Федорик В. В., Лаврик В. В. Інтеграція цифрових інструментів для емпіричного дослідження впливу толерантності до невизначеності на життєстійкість особистості в умовах війни. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 8. С. 648–662.
2. Бацилева О. В., Пузь І. В., Єрмішев О. В. Життєстійкість як внутрішній ресурс особистості та шляхи її підвищення під час професійного становлення. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 52–56.
3. Белкіна-Ковальчук О., Мельничук Д. Життєстійкість у системі споріднених понять. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №1. С. 10–18.
4. Бринза І., Кузнєцова О. Психодіагностична методика «Парціальні позиції життєстійкості особистості»: результати розробки та апробації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Психологія. 2020. Вип. 1. С. 14–22.
5. Вишнівська Н. В., Полілуєва І. В., Артюхова В. В., Матейко Н. М. Засоби підвищення життєстійкості особистості в умовах війни. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 3. С. 774–786.
6. Гоян І. М., Петранюк А. І., Толкунова І. В., Бігун Н. І., Губарєва Д. В. Особливості життєстійкості та адаптивності особистості в складних життєвих обставинах. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 4. С. 867–879.
7. Гранкіна-Сазонова Н. В. Психологічне благополуччя та життєстійкість студентів-психологів як важливі чинники освоєння професії. *Psychological journal*. 2018. № 7. С. 23–42.
8. Кокун О. М. Діагностика професійної життєстійкості та психофізіологічної стійкості : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с.
9. Кокун О. М. Сприяння підвищенню життєстійкості фахівців соціономічних професій : метод. реком. / О. М. Кокун, О. М. Корніяка, Н. М. Панасенко та ін.; за ред. О. М. Кокуна. Київ, Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 84 с.
10. Марченко А. Д. Основні детермінанти розвитку життєстійкості особистості у соціальному середовищі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. № 2. С. 134–140.
11. Мельничук Д. С. Структура професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2024. Вип. 2. С. 55–59.
12. Предко В. В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 1. С. 74–99.

Наукове видання

ПЕДАГОГІКА

Збірник наукових праць

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції науковців,
аспірантів та студентів
«Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи
та соціального забезпечення»
(14 травня 2025 р.)

Друкується в авторській редакції

Обсяг 11,04 ум. друк. арк. (електронний варіант)